

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FR. WEILBACH

FREDENSBORG SLOT

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
MCMXXVIII

FREDENSBORG SLOT

FR. WEILBACH

FREDENSBORG SLOT

UDGIVET AF
FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
M C M X X V I I I

TRYKT I C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI I HILLERØD
CLICHÉERNE FRA F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONSATELIER
FOTOGRAFIERNE ER OPTAGNE AF JULIE LAURBERG, KØBEN-
HAVN, OG RUDOLF JØRGENSEN, HELSINGØR

‡

FORORD

Denne Bog er tænkt som et Sidestykke til Bogen om Frederiksborg Slot, som Frederiksborg Amts historiske Samfund udgav i 1923, og Stoffet er ordnet paa en lignende Maade. Det første og største Afsnit behandler Bygningshistorien, som det syntes mest nødvendigt at gøre Rede for, da der ikke er fremkommet noget selvstændigt Arbejde herom, siden F. J. Meier i 1880 udgav sin nu ganske forældede Bog „Efterretninger om Fredensborg Slot“. Bygningsregnskaberne i Rigsarkivet er nøje gennemgaaet, og der er tillige fremdraget en Del Planer og Tegninger, som kaster nyt Lys over Slottets Historie i det 18de Aarhundrede. Det er derved blevet muligt at give et klarere Billede af Slottets Vækst fra et lille Jagtslot til den store Sommerresidens, som Dronning Juliane Marie beboede. At Slottet siden den Tid har staaet urørt, uden nogen Slags Ombygning, giver det en særlig Værdi som et autentisk Vidnesbyrd om vor Bygningskunsts høje Standpunkt i det 18de Aarhundrede. Vi ser, hvorledes de skiftende Bygmestre, *Krieger*, *Thura*, *Figtved* og *Harsdorff* sætter deres særlige Præg paa Slottet, medens dog en vis Enhed bevarer som Følge af den faste Tradition, der paa hin Tid raadede baade i Kunst og Haandværk.

Det næste Afsnit „Det indre“ giver saa at sige et horizontalt Snit af Slottet i Modsætning til det vertikale, gennem Tiderne opstigende, som Bygningshistorien viser os. Vi gaar fra Værelse til Værelse og finder næsten overalt fremragende Kunst og fortrinligt Kunsthåndværk. Efter at Christiansborg er brændt og Hirschholm nedrevet, staaer Fredensborg tilbage som et enestaaende Mindesmærke over det 18de Aarhundredes glimrende Interiørkunst. Man finder her Side om Side den pompøse Barok fra Frederik IV's Tid, den yndefulde Rokoko fra Aarhundredets Midte og Harsdorffs rene og skønne Klassicisme. Men det er ikke let for den uindviede at finde sig til Rette i alt dette; først naar man sammen-

holder det, som vi har for Øje, med de gamle Inventarieregnskaber, faar man Rede paa, fra hvilke Tidsafsnit de enkelte Dele stammer. En sammenhængende Række Inventarier fra 1724 til 1784 findes i Rigsarkivet; de nyere Inventarier opbevares hos Slotsforvalteren.

Det sidste Afsnit „Hofliv paa Fredensborg“ er i al Beskedenhed et Forsøg paa at sætte lidt Staffage paa Billedet. At komme ind paa Hoflivet i nyere Tid kunde der ikke være Tale om indenfor den givne Ramme. Lige saa lidt finder man her en Beskrivelse af Haven og dens mange Billedhuggerarbejder. Men det er ogsaa mindre nødvendigt, da man finder gode Oplysninger herom i de af Hr. Valdemar Seeger udgivne Bøger „Fredensborg“ (1915), „Fredensborg under Christian IX og Frederik VIII“ (1922) og „Fredensborg Slotshave“ (1926). Hans sidste Arbejde, den lille Bog om „Østrup“ har været mig til megen Nytte ved Udarbejdelsen af det indledende Kapitel.

Ved et Arbejde som dette er et godt Illustrationsstof af særlig Betydning. Naar det har været muligt at illustrere Bogen saa fyldigt, skyldes det en Bevilling fra Ny Carlsbergfondet, hvorfor jeg herved aflægger min ærbødige Tak. Tillige skylder jeg Hr. Architect Thorvald Jørgensen Tak for Tilladelsen til at benytte Bygningsinspektoratets Samling af fortrinlige Fotografier. Ligeledes takker jeg for den forstaaende Hjælp-somhed, jeg har fundet hos Slotsforvalteren, Hr. Oberstløjtnant Bjerring og Slotsassistenten, Hr. Chr. Knudsen.

Med Hofmarskallatets Tilladelse er der i 1927 af Odense Bygnings-skoles Elevforening under Ledelse af Hr. Architect K. Brücker foretaget Opmaalinger paa Slottet med særligt Hensyn til den Harsdorffske Periode. Disse Opmaalinger, som udkommer om kort Tid, vil være et velkomment Supplement til Billedstoffet i denne Bog.

Maj 1928.

FR. WEILBACH

BYGNINGSHISTORIEN

I. ØSTRUP

HOLLÆNDERGAARDEN. Fredensborgs Bygningshistorie strækker sig over et Tidsrum af ca. 60 Aar, hvori det er vokset op fra et lille Lyst- og Jagtslot til et stort Slotsanlæg, der foruden Hovedbygningen omfatter ca. 30 mindre Bygninger og rummer mellem 300 og 400 Værelser. Bygget af Kong Frederik IV er det blevet udvidet baade under Christian VI og Frederik V, og endelig har Juliane Marie som Enkedronning ved vor berømte Bygmester Harsdorff givet Slottet den sidste Udvidelse og efterladt os det i alt væsentligt som det staar endnu. Men inden vi fordyber os i Fredensborgs Bygningshistorie, maa vi først gøre Rede for de stedlige Forhold og se, hvad der fandtes her, før det nye Slot blev bygget.

Da Kong Frederik II i 1560 ved det bekendte Mageskifte med Herluf Trolle fik Hillerødsholm og søgte at samle sig et stort Jagtdistrikt i Omegnen, kom han ogsaa i Besiddelse af en mindre Ejendom ved Esrum Sø, som kaldtes Østrup eller med en ældre Form Ørstrup. Et Hundredaar senere overlod Kong Frederik III Østrup til Slotsforvalteren paa Frederiksborg Carl Rytter kvit og frit mod at svare aarlig en halv Tønde Smør, og efter ham fik Sophie Amalies Kammertjener Jacob Pedersen Gaarden paa samme Vilkaar.

Jacob Pedersen forefandt paa Gaarden nogle gamle Bygninger, hvoraf en Rest endnu ligger i Haven bagved afdøde Skuespiller Olaf Poulsens Villa. De har været kendt under Navn af „Rogaardshusene“, et Navn som de dog først fik, efter at Jacob Pedersen havde opført et nyt Hus „paa hollandsk Façon“. Det var nemlig hans Mening at drive Gaarden, der kun gav et ringe Udbytte, paa en ny Maade ved Hjælp af en hollandsk Forpagter. Hovedvægten skulde lægges paa et intensivt Havebrug og paa Mejeriet. Paa Fredensborg hænger endnu i det saakaldte

Anretterværelse et Billede, malet af den hollandske Maler Heda. Efter en gammel Tradition, som der ingen Grund er til at forkaste, forestiller Billedet de hollandske Forpagterfolk, Cornelis Hvid og hans Hustru. Manden sidder med sit Ølkrus i Haanden, og Konen frembærer paa en Tallerken Gaardens fornemste Produkt Smørtoppen, medens Husdyrene staar omkring som interesserede Tilskuere.

Den Gaard, som Jacob Pedersen byggede, laa til venstre for den nuværende Indgang til den forreste Slotsgaard. Den blev først nedrevet, da Fredensborg var bygget færdigt. En af dens Bygninger blev ombygget til en Materialhestestald, nu elektrisk Maskinhus. Jacob Pedersen faldt imidlertid i Unaade og maatte i 1664 flygte til Holland; han førte derefter en omtumlet Tilværelse i Udlandet og gensaa aldrig Danmark og Østrup. I 1669 blev han fradømt Gods og Formue, men denne Dom blev dog efter Tronskiftet i 1670 ophævet, og han kunde nu sælge Østrup til Christian V's Halvbroder, Statholderen i Norge Ulrik Frederik Gyldenløve. I 1678 afstod denne igen Østrup til Kongen mod Vederlag i Gods i Norge.

ØSTRUP BLIVER JAGTGAARD. De nærmestliggende Skove, Kovangen mod Syd og Horsevangen, den nuværende Slotspark, mod Nord, hørte ikke til Østrup; men i 1681 blev de forenet med Gaarden. Christian V vilde nemlig benytte Østrup som Jagtgaard, og de tilliggende Vange skulde udlægges til Brug for det kongelige Stutteri. Det berømte hvidfødte Stod blev opstaldet her. Paa Hollændergaarden blev en Gartner bosat. „Stjernen“, hvor senere Fredensborgs Hovedbygning blev lagt, fandtes allerede dengang, og der var ligesom nu Udkig gennem Skoven til alle Sider. Disse Skovveje fulgte omtrent samme Retning som de nuværende Alleer; men det var egentlig blot Udhuvinger gennem Skoven for Jagtens Skyld. En Del af Gaardens Tilliggende blev holdt som Lysthave. Den saakaldte Ballonplads, en Plads hvor man øvede Boldspil, synes at være anlagt i Christian V's Tid. Urtehaven laa Øst for det nuværende Slot.

FREDERIK IV'S LYSTHUS. Frederik IV synes fra Ungdommen af at have næret Kærlighed til det skønne Sted; for ham var Østrup ikke saa meget en Jagtgaard som en Lystejendom. Men Pladsen var meget indskrænket, da der kun var nogle faa Værelser i Hollænderhuset. I Christian V's Tid kunde man nøjes dermed, da Østrup kun blev benyttet som Bedested under Jagterne, men ikke, eller meget sjældent, til Natteophold. Men nu maatte der tænkes paa Udvidelse. Frederik IV be-

1. HOLLANDSKE FORPAGTERFOLK
Maleri paa Fredensborg.

gyndte, efter hvad Erik Pontoppidan fortæller, at bygge nogle kongelige Værelser, formodentlig i en Tilbygning til det gamle Hus. Men senere lod han opføre „et lidet Lysthus“ i Stjernen, altsaa paa samme Sted, hvor senere Fredensborg blev bygget. Her kunde Kongen „finde mere Roelighed og Eenrum end paa Friderichsborg, hvor den daglige Frequence var til Besværing; naar Kongen vilde have nogle ret roelige Timer, gik Turen til Østrup saasom til et Slags Eremitage“. Det siges ogsaa, „at Kongens Venner og Tienere fandt Lysthuset saa indtagende, at de hellere bleve der end droge hver Aften til Friderichsborg“.

II. FREDENSBORG I FREDERIK IV'S TID

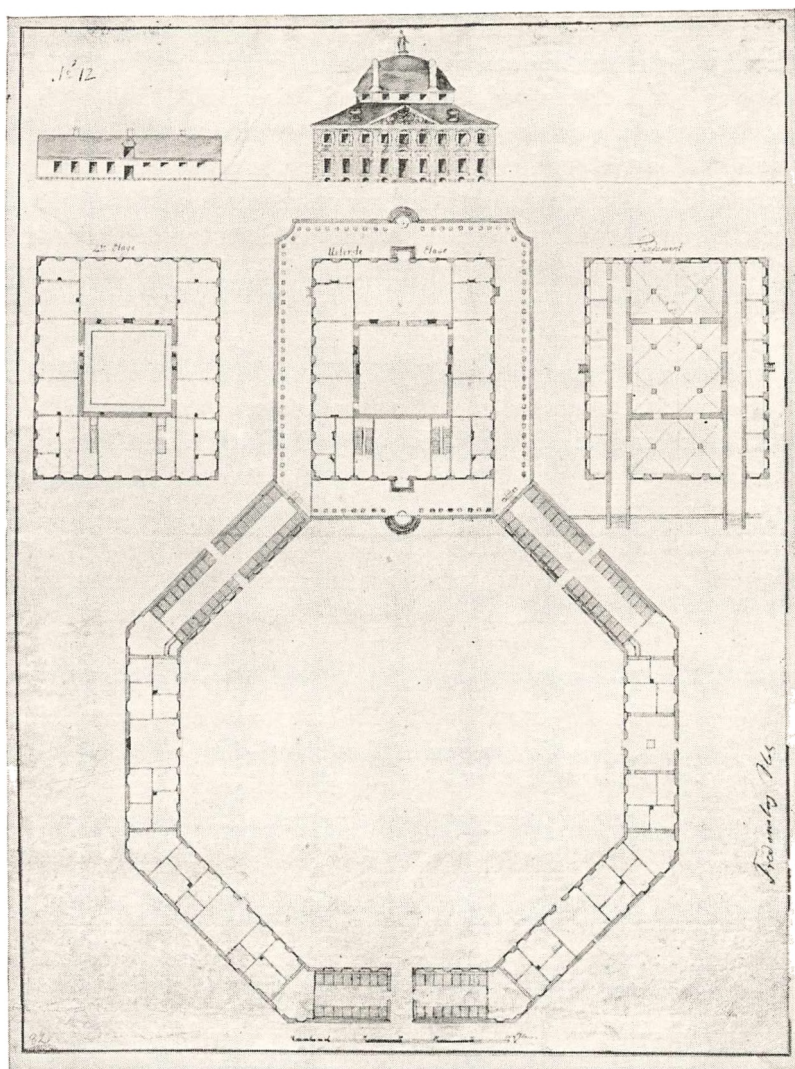
DET ÆLDSTE FREDENSBORG. Det lille Lysthus i Stjernen blev snart Kongen for indskrænket, og Planer blev lagt til at bygge et større Hus. Saa længe Krigen lagde Beslag paa alle Kræfter, maatte Byggeplanerne

dog hvile. Men i December 1718 bragte Tordenskjold Meldingen om Karl den 12tes bratte Død, og man begyndte at kunne skimte Freden. Kongen tog derfor ikke i Betænkning at træffe Forberedelser til det nye Byggeforetagende. I Januar 1719 bygges der en Kalkovn paa Østrup, og Bønderne i Kronborg Amt fik travlt med at „skove til Limovnen“, at „fly Veje“ og andet Jordarbejde. Naar Erik Torm i sine „Antegnelser til Frederik IV's Historie“ siger, at Slottets Grundvolde blev lagt i dette Aar, maa man antage, at Hovedbygningens Fundamenter er lagt af Bønderne eller af Soldater. Thi ogsaa disse blev anvendt ved det grovere Arbejde. Hele Kronborg Amt var i 1717 blevet udlagt til Rytterdistrikt, og fra Esum, hvor en Del af Rytteriet laa, blev Soldater kommanderet til Østrup for at gøre Arbejde, og en hel Lejr blev oprettet til dem. Den egentlige Opførelse begynder dog først i 1720, og man kan fra nu af følge Arbejdet gennem Partikulærkassens Regnskaber.

Navnet Fredensborg forekommer allerede i 1719 i Amtsforvalterens Regnskab. Det har altsaa forud været bestemt, at Slottet skulde bære dette Navn og være et Mindesmærke over den lykkelig tilendbragte Krig. I Bygningsregnskaberne bruges dog stadig Navnet Østrup, indtil Hovedbygningen i 1722 stod færdig, og Kongen officielt gav Slottet det nye Navn.

Hvor beskedent det oprindelige Byggeprogram var, kan man se af den ældste bevarede Tegning, der mærkeligt nok er havnet i Raadstuearkivet i København. Foruden Hovedbygningen er der paa Planen kun afsat de syv Bygninger, der sammen med Slottet omgiver den ottekantede Gaard. Af disse skulde de to nærmest Slottet samt Portfløjen være Staldbygninger, de andre indeholde Værelser for Hofbetjente. Meget interessant er den lille Façadetegning, som findes paa samme Blad (Afb. 3). Ovenpaa Kuplen ser man i Stedet for Lanteren en ca. 6 Alen høj nøgen Kvindestatue. Det er altsaa en Gudindeskikkelse, som antagelig skulde forestille „Freden“. Regnskaberne viser ogsaa, at Kuplen blev bygget uden Lanterne; først i 1722, da den var helt færdig, fandt man, at Lyset i Kuppelsalen var for svagt, og bestemte at opsætte en Lanterne. Tegningen har ogsaa andre Afgivelser fra det, som virkelig blev udført. Over Midtpartiet er der en stor trekantet Frontispice med Kongens Navnetræk i Spejlmonogram, og mange Enkeltheder er tegnet anderledes end de senere blev.

Byggeprogrammet blev dog snart udvidet noget. En anden Plan, der ligeledes findes i Raadstuearkivet, viser foruden Slottet og „Ottekanten“ tillige den lange Staldbygning Øst for Ottekanten og i tilsvarende Afstand mod Vest den saakaldte Domestikbygning og en ottekantet Byg-

2. DEN ÆLDSTE PLAN TIL FREDENSBORG
Raadstuearkivet.

For oven: Façade af Slottet og en af Bygningerne i „Ottekanten“.

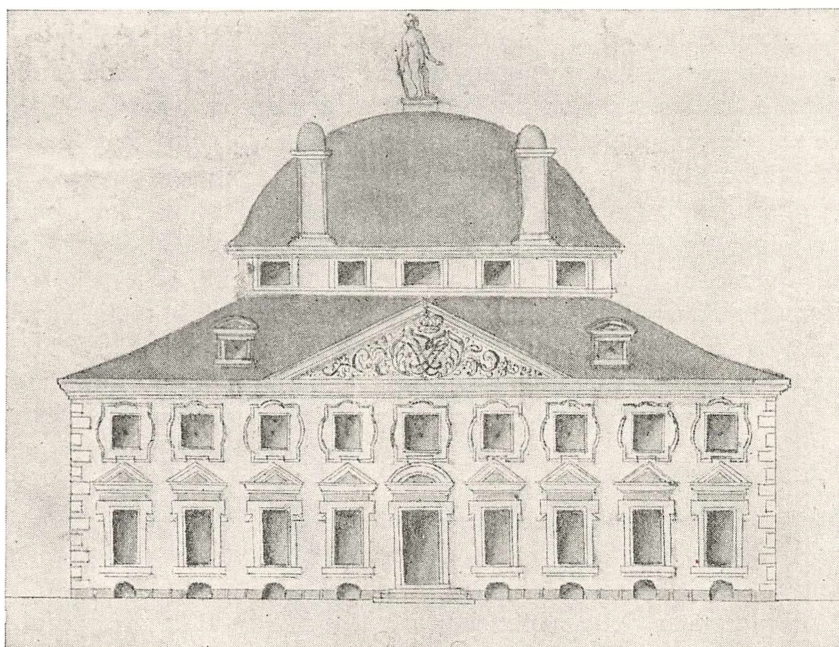
ning, der var bestemt til Menageri. I Overensstemmelse hermed er der nu kun angivet Staldrum i Portbygningen; og dette faldt ogsaa bort, da der nede ved Indgangen blev bygget to mindre Bygninger, et Portnerhus og en Materialhestestald. Men hermed er ogsaa det Program, som blev fulgt i 1720—23, udtømt.

BYGMESTEREN. Ledelsen af Byggearbejdet betroede Kongen til *Johan Cornelius Krieger*, den senere Overlandbygmester. Paa dette Tidspunkt var han Gartner ved Orangeriet i Rosenborg Have og havde, saa vidt vides, ikke haft noget med Bygningsvæsenet at gøre. Men han havde i 1705 og følgende Aar været paa en længere Udenlandsrejse, hvor han ikke blot har studeret Gartneriet, men ogsaa har lagt sig efter Architekturen. Hans Pas viser, at han da var Gartnersvend i Frederiksberg Have, og at Rejsen skulde gaa til Holland, England og andre Lande. Naar Holland nævnes som det første Land, Krieger vilde besøge, kan det ligge i, at man i Danmark hele det 17de Aarhundrede igennem havde modtaget de nye Strømninger i Bygnings- og Havekunst over Holland, selv om de havde deres Udspring længere borte, i Frankrig og i Italien; men Krieger kan ogsaa have haft en personlig Grund dertil. Hans Navn skrives i Passet Kruger, hvilket er hollandsk Stavemaade for Krüger, og efter sin Hjemkomst kaldes han i den første Tid sædvanlig Krüger. Han maa selv have forandret Navnet til Krieger. Der er altsaa megen Sandsynlighed for, at han var af hollandsk Afstamning, og han har maaske haft Slægtninge i Holland, som kunde skaffe ham Lejlighed til videre Uddannelse.

I Spidsen for Bygningsvæsenet stod ellers dengang Generalbygmester Johan Conrad Ernst, og man har ogsaa hidtil antaget, at han var Fredensborgs Bygmester, i det mindste ved Opførelsen af Hovedbygningen; men det er en Fejltagelse. Ernst's Navn forekommer ikke i Bygningsregnskaberne; fra den første Dag er det Krieger, der slutter Kontrakterne med Haandværkerne og attesterer deres Regninger. Ernst var en ældre Mand og meget optaget af Embedsforretninger. Dertil kom, at Fredensborg fra først af slet ikke var tænkt som saa stort et Slot, som det siden blev. Kongen vilde blot bygge sig et stort Landsted, nærmest bestemt til kortere Ophold i Jagttiden, idet det laa bekvemt mellem de to Jægergaarde ved Frederiksborg og i Nyrup. Og den Type, han ønskede anvendt, var i Hovedsagen den samme, som benyttedes ved store Lysthuse i de kongelige Haver. Det var altsaa ganske naturligt, at Kongen henvendte sig til sin Hofgartner. Saa meget er vist, at Regningerne altid blev anvist af Krieger eller i hans Fraværelse af hans Medhjælper, Konduktør (d.v.s. Ingeniørløjtnant) Carl Lemvig, og Regningerne indeholder ofte en Bemærkning om, at Arbejdet er udført efter „Hofgärtner Krügers Befehl“.

Der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, hvem der har været Fredensborgs Bygmester. En anden Sag er, at man ikke helt kan se bort fra den gamle Tradition om, at Kongen selv i Hovedtrækkene havde bestemt, hvorledes Slottet skulde være. Frederik IV's Historieskriver

Andreas Hojer skriver saaledes om Fredensborg: „Zu seinem eigenen Vergnügen erbaute der König zwischen Friedrichsburg und Cronenburg ein prächtiges Sommerhaus, mitten im Walde, wo ehemals Østrup lag, dessen Anlagé von ihm selbst entworfen war.“ Men man maa ikke lægge for meget ind i disse Ord. Enhver Bygherre maa jo aftale med sin Architect, hvad han vil have bygget, og hvorledes han har tænkt sig Bygningen i sin Helhed; men derved bliver han ikke selv Architect.

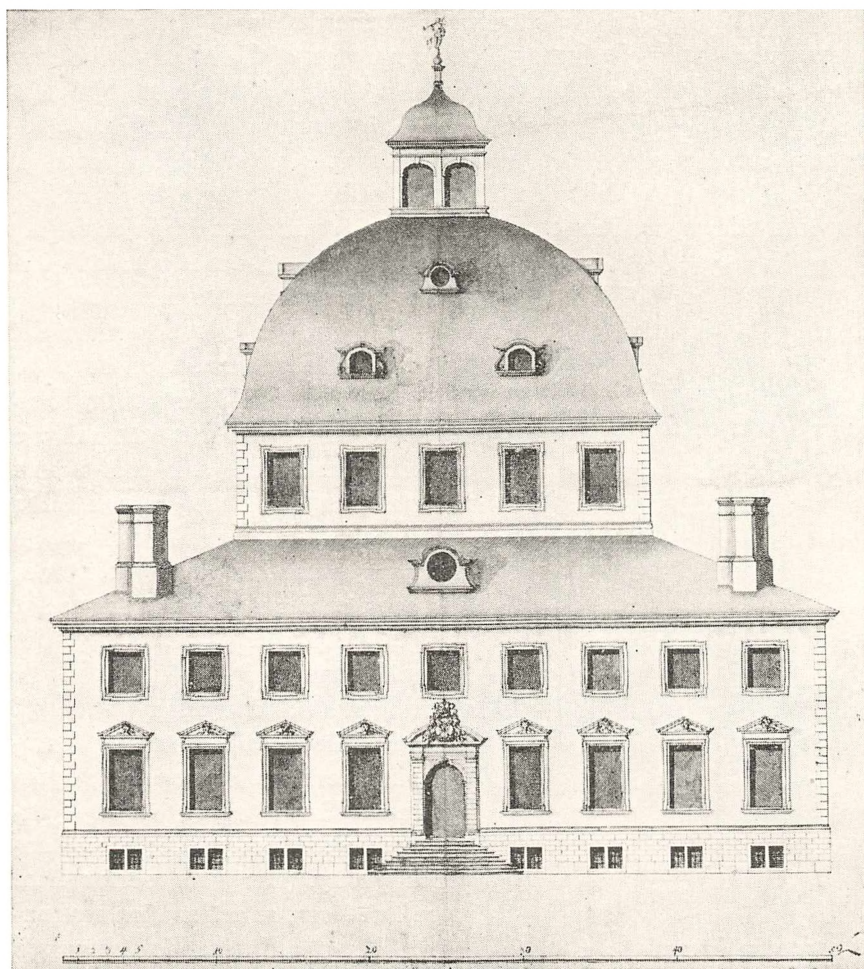
3. DEN ÆLDSTE FAÇADETEGNING
Raadstuearkivet

Frederik IV havde som bekendt megen Interesse for Bygningskunst og Havekunst og havde vundet en vis Indsigt deri paa de to lange Udenlandsrejser, som han foretog i 1691—92 og 1708—09 med Italien som Maal. Paa den første var han ogsaa i Frankrig og har maaske set det lille, nu forsvundne Landslot Marly, som Louis XIV havde ladet bygge ikke langt fra Versailles. Det var ligesom Fredensborg en Centralbygning med en „salle à l'italienne“ i Midten, hvor Lyset faldt ind fra højtstående Vinduer. Paa den sidste Rejse forærede Paven ham ikke mindre end 18 Billedværker med Afbildninger af Malerier, Statuer, Bygnings- og Haveplaner. Under Rejsen tænker han stadig paa sine Byggeplaner og Haveanlæg, særlig paa Frederiksberg, og han nedskriver ofte i sin

Rejsekalender Bemærkninger om, at dette eller hint, som han har set, kunde man efterligne i Frederiksberg Have. Han køber ogsaa Marmor-kaminer, Søjler og Statuer til sine Slotte.

Kan Fredensborgs Grundplan saaledes føres tilbage til den store franske Konges Lystslot, gælder det aldeles ikke om det ydre. Marlys Façader var overdaadigt smykkede med Pilastre og andre Ornamentter. Paa Fredensborg brydes de glatte Murflader kun af de kraftige Dør- og Vinduesindfatninger. Den samme Façadebehandling finder vi paa Frederiksberg Slot og andre Bygninger fra Frederik IV's Tid, f. Eks. Kancellibygningen. Naar man spørger, hvor denne Stil stammer fra, maa vi gaa til Italien, hvor der findes en Mængde Paladser af denne Art fra Tiden omkring 1600, altsaa et Hundrebaar før Frederiksberg Slot og Fredensborg blev bygget. Det kan derfor ikke antages, at Frederik IV selv har hjembragt denne Stil fra Italien. Paa den Tid, da han var paa Rejse, var en ganske anden Stil paa Moden, den saakaldte Barok, som i Italien mere end noget andet Sted kendetegnes ved Façadernes Overlæsselse med Ornamentter af alle Slags. Den smukke og noble Renæssancestil, som vi finder i Bygningerne fra Frederik IV's Tid, var kommet til Danmark ad en Omvej, nemlig over Sverige, hvor den berømte Architect Nicodemus Tessin den yngre, Stockholms Slots Bygmester, paa Grundlag af Studier i Italien havde dannet sig en Stil, der ogsaa fik Betydning for vor Bygningskunst. Christian V havde nemlig ladet Tessin gøre Udkast til et stort Residensslot, som han havde tænkt at bygge i Amalienborg Have, efter at et lille Lystslot, som Dronning Sophie Amalie havde haft der, var brændt i 1689. Der blev under Tessins Opsyn lavet en stor Model af dette Slot, og Johan Conrad Ernst, den senere Generalbygmester, blev i 1697 sendt til Stockholm for at sætte sig ind i Konstruktionen, saa at han kunde føre Modellen til København og opstille den igen der. Ernst opholdt sig et halvt Aar i Stockholm hos Tessin, og dette Ophold fik en afgørende Betydning for hans Kunstopfattelse. Da Fredensborg blev bygget, har Kongen ønsket, at Slottet skulde være i den samme Stil, som saa heldigt var gennemført paa Frederiksberg, og det er ikke usandsynligt, at han har ladet Generalbygmesteren korrigere Kriegers Tegning. Sammenligner man nemlig den foran gengivne ældste Tegning med Slottet, som det virkelig blev bygget, ser man, at Façadens Ornamentter er simplificeret og bragt i Overensstemmelse med den af Ernst indførte Tessinske Stil; tillige er Kuppelen gjort højere og Forholdene i Bygningen i det hele taget blevet bedre.

I Fredensborgs Façader er der dog et Træk, som er ganske fremmed

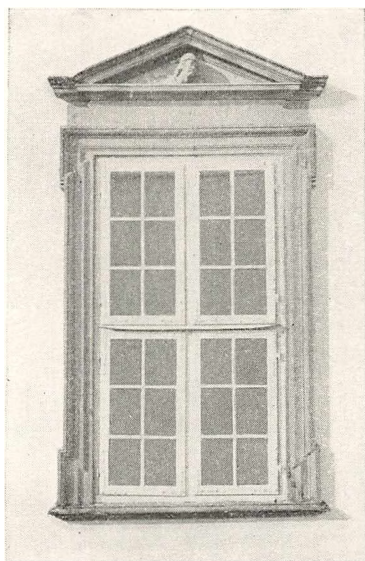
4. FREDENSBORG 1722

Tegning i Fr. V's Atlas.

Det kongelige Bibliothek.

for Tessins Stil, og som maa forklares paa anden Maade. I de trekantede Frontoner over Vinduerne sidder der nogle smaa Hoveder, der kigger ligesom nysgerrigt ud af Trekantfeltet. Vi kender disse Hoveder saa godt fra vore nordiske Renaissancebygninger fra Frederik II's og Christian IV's Tid; de findes baade paa Kronborg og paa Frederiksborg, paa Rosenborg og paa Børsen. Men hvorledes kommer de til at optræde her paa en Bygning, som ellers er i en ganske anden Stil? Hermed hænger det saaledes sammen. Fredensborg blev for en stor Del

bygget af Materialier, der kom fra „Sparepenge“, en Bygning der laa i Slotshaven ved Frederiksborg. Den var opført af Christian IV i Stedet for et ældre Lysthus af samme Navn, og blev benyttet som Opholdssted af Kongen i de Aar, da det store Slot var under Bygning. Ogsaa senere gjorde den Nytte, naar Kongen kom til Frederiksborg med et mindre Følge og vilde bo under mere beskedne Forhold, hvorved han altsaa kunde „spare Penge“. Nu laa Bygningen derimod i Vejen for det

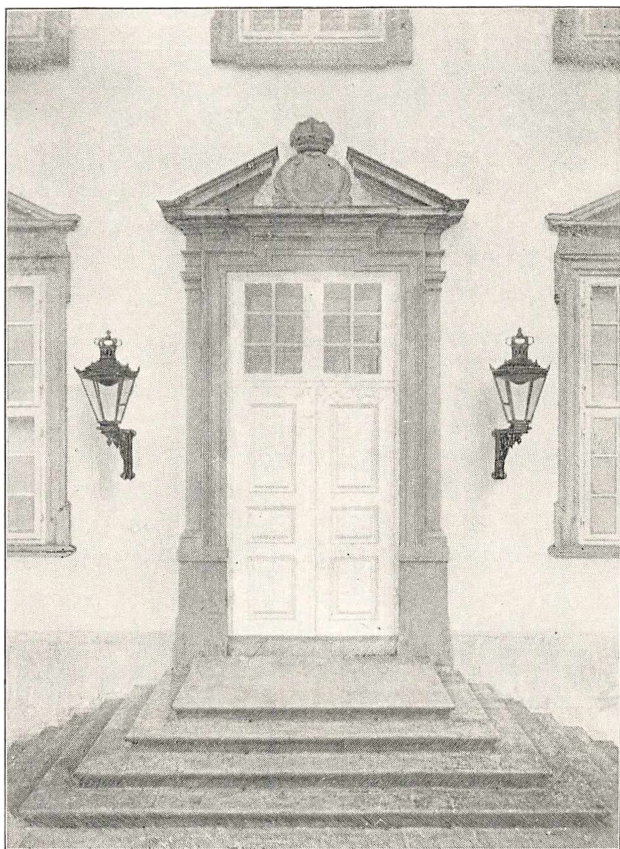
5. VINDUE

store Haveanlæg, som Frederik IV lod udføre i de samme Aar som Fredensborg blev bygget. Ogsaa her var det Krieger, der havde Ledelsen baade af Haveanlægget og af Sparepenges Nedbrydelse. I 1720 lod han ikke mindre end 6882 Læs Bygningsmaterialier køre fra Sparepenge til Østrup og næste Aar 10888 Læs. Der var nemlig nok at tage af, da der hørte store Staldbygninger til Sparepenge; der blev endda saa meget tilbage, at Krieger kunde bygge det kønne Gartnerhus paa Jægerbakken, i nyere Tid kaldet „Batzkes Hus“, deraf. Det var ikke blot Mursten og Tømmer, der kom fra Sparepenge; ogsaa Vinduesindfatninger og andet Stenhuggerarbejde blev nedtaget og anvendt paany. Der kan derfor ikke være Tvivl om, at det er Vinduesfron-

tonerne fra Christian IV's gamle Hus, vi ser paa Fredensborg, hvorved dog maa bemærkes, at de vistnok alle i Tidens Løb er blevet fornyet, maaske endog flere Gange, og at de, der sidder over Vinduerne i de under Frederik V tilbyggede Fløje, maa være senere Efterligninger.

Aarene 1720—22 var travle Aar for Hofgartner Krieger. Hans Regninger for Rejsepenge og Dagpenge viser, at han i 1720 har været paa Fredensborg i 215 Dage, næste Aar i 181 Dage og i 1722 i 147 Dage. Heri er dog medregnet de Dage, han var paa Frederiksborg for at tilse Haveanlægget der. Naar man saa tænker paa, at han i 1721—23 byggede Slottet i Odense, og at han i de samme Aar havde meget Arbejde paa Københavns Slot og tillige skulde passe sit Embede som Slotsgartner ved Rosenborg, faar man Indtryk af, at han var en Mand med en usædvanlig Arbejdskraft og Virkelyst.

OPFØRELSEN. Hovedbygningens Dimensioner var saaledes bestemt, at Façadelængden skulde være 50 Alen, Dybden 60 Alen. Af dette Areal optager Kuppelsalen alene et Kvadrat paa 24×24 Alen. Kælderetagen skjultes tildels af en Terrasse, der omgav Slottet paa alle Sider.

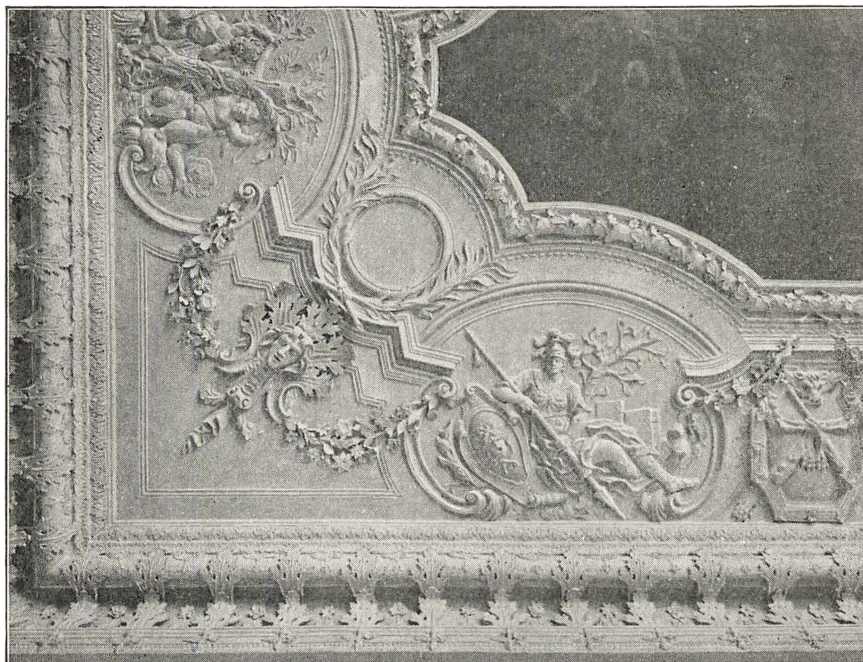

6. DØR MOD HAVEN

Derover var der ikke som nu to fulde Etager, men kun een Hovedetage og et Halvstokværk (Mezzanin). Kuppelsalen gaar ikke blot gennem begge Etager, men hæver sig derover med endnu et Stokværk og krones af en Kuppel, dannet af fire buede Flader. Alt Lyset kom fra Vinduerne i det øverste Stokværk, senere tillige fra Lanternen. Det var altsaa en Ovenlyssal, en „Salle à l'italienne“.

Murerarbejdet paa Hovedbygningen og de syv Bygninger omkring den ottekantede Slotsgaard blev taget i Entreprise af en italiensk Mur-

mester Marcantonio Pelli, som i disse Aar havde store Entrepriser paa de kongelige Bygninger. Krieger sluttede den 2. Februar 1720 Kontrakten med ham og samme Dag lignende Kontrakter med de øvrige Haandværkere. Blandt disse maa særlig nævnes Billedhuggeren Diderik Gercken, som havde alt Stenhuggerarbejdet. De samlede Udgifter var i 1720

7. STUKLOFT I DEN „DAGLIGE SPISESTUE“ AF STURMBERG

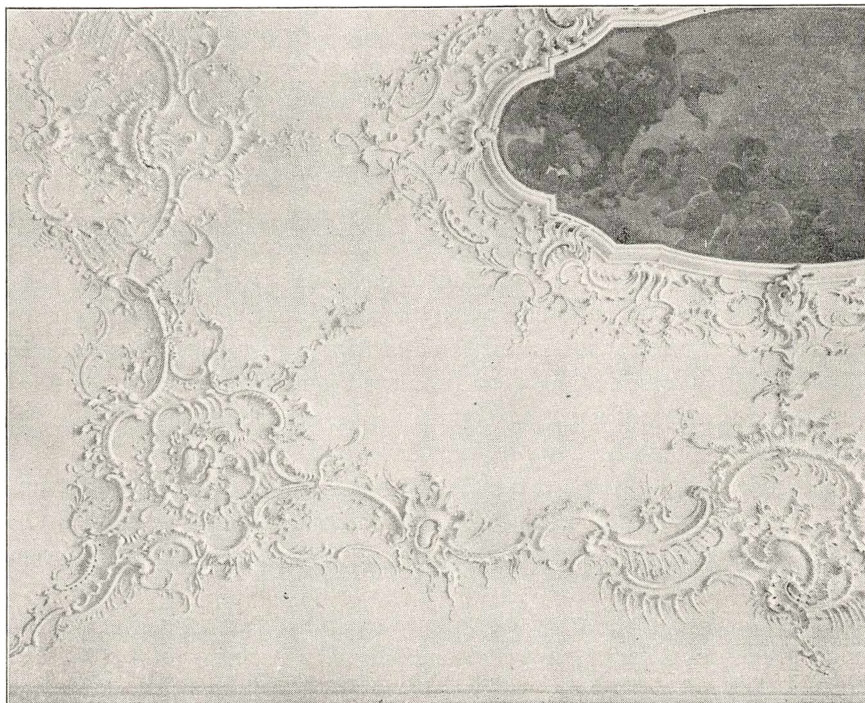
24532 Rdl. Heri var dog indbefattet 3605 Rdl., som medgik til Nedbrydningen af Sparepenge og til Gartnerhuset ved Frederiksborg.

I 1721 var Udgifterne 22103 Rdl. Pelli var nu ogsaa i Gang med Opførelsen af den lange Stald- og Remisebygning Øst for Ridebanen. Diderik Gercken fik Bestilling paa 16 Marmorkaminer; samme Dag, den 26. April, sluttet der Kontrakt med ham om en stor Portal til Portbygningen. Endvidere skulde han lave Indfatninger til de to Hoveddøre mod Gaarden og Haven, af hvilke den mod Haven endnu er bevaret, tilpasse de fra Sparepenge overførte Vinduesindfatninger og ellers udføre alt Stenhuggerarbejde paa Bygningerne.

I 1722 blev Arbejdet bragt til Ende paa selve Slottet og „Ottekanten“. Inde i Bygningen arbejdede Snedkere, Malere og Stukkatører, og Udgifterne blev endnu større end de foregaaende Aar, i alt 27174 Rdl.

Gercken fik sine Kaminer stillet op, og opsatte tillige i Kuppelsalen fire kostbare Marmorportaler, som var komne fra Italien. Mod Slutningen af Aaret blev der tillige sluttet Kontrakt med ham om Balustraden paa Terrassen foran Slottet; for den skulde han have 600 Rdl.

Vinduesindfatningerne og vistnok alt udvendigt Stenhuggerarbejde

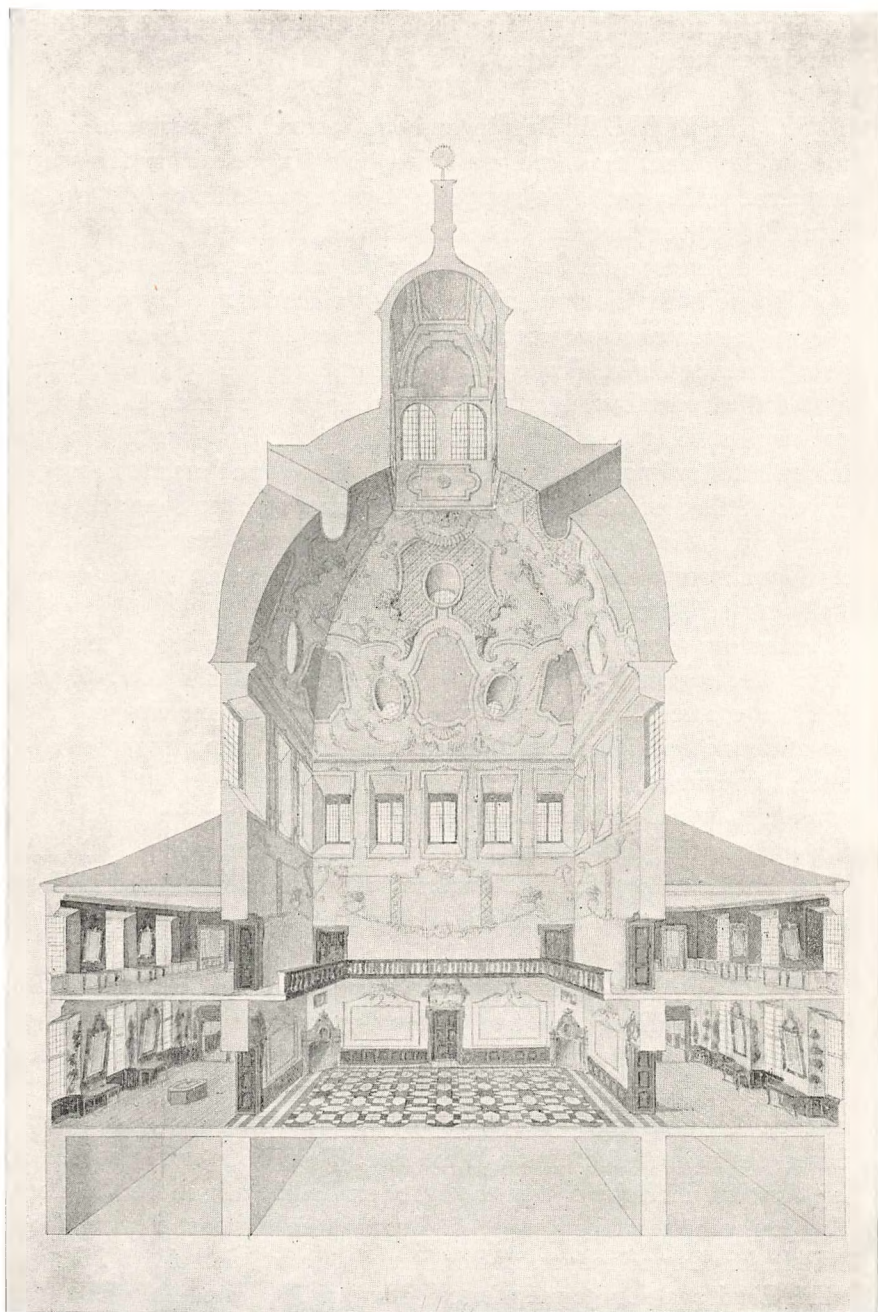
8. STUKLOFT I DEN RØDE SAL (FREDERIK V'S AUDIENSVÆRELSE)

blev malet med gul Okkerfarve, som stod ret grelt til Murenes hvide eller graa Bundfarve. Façadernes Farvevirkning var altsaa ikke den lysende Hvidhed, som vi er vant til at se. Denne polychrome Behandling af Murfladerne er for os noget fremmedartet, men var yndet og almindelig paa hin Tid. Et Billede paa Rosenborg viser, at Frederiksberg Slots Façader var behandlet paa ganske samme Maade.

INDRE DEKORATION. I Værelsernes indre Dekoration krævede Tiden ligeledes stærke Farvemodsætninger. Væggene havde Betrækning af Gyldenlæder, rødt, blaat eller grønt Damask eller af „Mor“ (Silketøj) med forskelligfarvede Striber. Lofterne straaled i lysende hvidt Stukkaturarbejde, som oftest med et Maleri, et saakaldet „Plafond“, i Midten.

Den gamle Vægbetrækning er forlængst forsvundet; men adskillige smukke Lofter er bevaret fra Frederik IV's Tid. Stukdekorationerne er meget virkningsfulde og vidner om det høje Standpunkt, som denne smukke Kunstart dengang havde naaet. De fleste Stukkatører var indvandrede fremmede, navnlig Italienerne. Den mest ansete var Carl Henrik Brenno, som tillige var Billedhugger og kunde modellere hele Figurkompositioner i Stuk. Ham blev det overdraget at dekorere de to store Sale, Kuppelsalen og Havesalen. De to Brødre Sturmberg var ligeledes baade Billedhuggere og Stukkatører. Den ældre, Johan Christoph, har et godt Navn som Billedhugger; hans Hovedværk er Christian V's og Charlotte Amalies Sarkofager i Roskilde Domkirke. Paa Fredensborg skulde han dekorere de kongelige Gemakker i Stueetagen; men ved at arbejde om Vinteren i de kolde og fugtige Værelser paadrog han sig en Sygdom, som voldte hans Død. Stuklofterne paa Fredensborg maa derfor i det væsentlige være den yngre Broder Johan Adams Værk, selv om Kompositionen maaske stammer fra den ældre. De Sturmbergske Stukkaturer indeholder, ligesom Brennens Figurkompositioner, som oftest Fremstillinger af den græsk-romerske Gudeverden og mythologiske Scener, udført med fin Følelse for Plastik og Linjevirkning.

Af noget lavere Rang var Italieneren Antonio Auzoni og Abraham Stoy, hvis Herkomst er ubekendt. Auzoni havde Stukarbejdet i Slottets øverste Etage, hvor der næppe har været Tale om andet end dekorative Mønstre eller helt glatte Lofter. Vi kender ikke dette Arbejde; det forsvandt i 1741, da Thura forhøjede Mezzaninetagen til en fuld Etage; men vi kender Auzoni fra andre Arbejder, f. Eks. paa Slottet i Odense, hvor flere smukke Lofter er bevarede. Abraham Stoy var egentlig Mursvend og tog senere Borgerskab i København som Murmester; men samtidig dyrkede han Stukkaturkunsten og fik paa Fredensborg det Hverv at gipse Lofterne i Ottokantens Bygninger. Ogsaa dette Arbejde er forsvundet, da Bygningerne i Juliane Maries Tid blev forhøjet med en Etage; men i Kirken findes der et Stukloft af Stoy, som senere skal omtales; og desuden kender vi hans Stil godt fra hans eget Hus i København, den store Ejendom i Klareboderne, som nu tilhører det Gyldendalske Forlag. Abraham Stoy holder sig ligesom Auzoni til Ornamentiken; Figurkompositioner indlader han sig sjældent paa; i det højeste former han nogle smaa Ansigtmasker. Om alle disse Stukdekorationer gælder det, at de er symmetriske baade med Hensyn til Længdeaksen og Tværaksen, saa at Tegningen, naar der ikke skulde være Figurer, kunde udføres i den saakaldte Kvadratur. Den viltre, usymmetriske Ornamentik, som raader i den følgende Periode, Rokokotiden, er der

9. SNIT AF HOVEDBYGNINGEN 1729
Tegning paa Fredensborg.

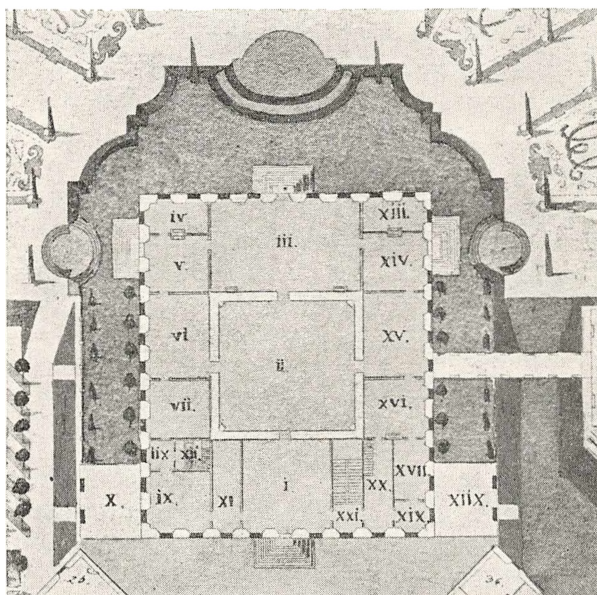
intet Spor af, og man kan paa Fredensborg let kende de ældre Lofter fra dem, der er udført paa Frederik V's Tid.

KUPPELSALEN. Da Bygningen i Sommeren 1722 nærmede sig sin Fuldendelse, fandt man, at Lyset i den høje Kuppelsal var for svagt. Vinduerne sidder meget højt oppe, og Lyset naaede ikke rigtig ned til Salens Gulv, hvor desuden Galleriet, der i første Sals Højde løber hele Salen rundt, kastede sin Skygge. Havde det været i Italien, hvor denne Byggemaade hører hjemme, vilde man have fundet det dæmpede Lys behageligt; men paa vore Breddegrader passer det ikke. Tømrermester Basse fik derfor Ordre til at opsætte en Lanterne med en „vælsk Hue“ for at skaffe bedre Lys, og samtidig blev der sat fire runde Tagvinduer i det underste Tag og i Kuplen fire runde og otte halvrunde Vinduer foruden otte „ordinære Tagvinduer“. Som Følge deraf maatte Basse ogsaa rejse Stilladser inde i Salen, for at Brenno og hans Svende kunde komme op i „die Salette“, det firkantede Rum, som fremkom ved Tagets Gennembrydning under Lanteren; dette skulde nemlig ogsaa smykkes med Stukarbejde.

Tanken om at sætte en Statue paa Toppen af Kuplen havde man altsaa maattet opgive. Paa en Tegning i Frederik V's Atlas (Afb. 4), som viser Slottet efter Lanternens Opførelse, ser man ganske vist paa Toppen af denne en Figur, som blæser paa et Horn, formodentlig en saakaldt „Renommée“, der skulde forkynde den kongelige Bygherres Berømmelse; men den blev aldrig opstillet; paa alle senere Billeder ser man en stor forgyldt Stjerne. Tegningen maa være udført i det Aar (1722), da Hovedbygningen blev færdig, formodentlig af Krieger. Den viser os altsaa Slottet i dets ældste Skikkelse.

VÆRELSENERNE. I Etageplanerne hersker, som sædvanlig i Baroktiden, en gennemført Klarhed og Orden. Symmetrien er fuldstændig, og Inddelingen er ganske ens i de to Etager. Paa begge Sider af Gardesalen ligger en stor „italiensk“ Trappe, altsaa med lige Løb i Modsætning til det 17de Aarhundredes Vindeltrapper, i Midten Kuppelsalen og ud til Haven det store Spisegemak. Disse store Rum optager Halvdelen af hele Arealet. Til højre og venstre ligger en Række af mindre Værelser, i Stueetagen bestemt for Kongen og Dronningen til venstre (mod Vest), til højre for Kronprinseparret. Der blev dog snart, vistnok i 1725, gjort et lille Brud paa den gennemførte Symmetri, idet man afskaffede den ene store Trappe og til venstre opsatte en mindre firløbet Trappe, hvorved et af Dronningens Værelser kunde gøres større. I øvrigt er de to

Lejligheder meget beskedne; der findes i hver kun et Forgemak, to Soveværelser og tre Kabinetter. Kongen kunde dog ogsaa benytte Have-salen som Forgemak, og den kaldes ikke sjældent saaledes. At den samtidig tjente som Spisegemak, bør ikke undre os; det var det almindelige. Ogsaa Dronningens Forgemak, det største Værelse i den kongelige Lejlighed, blev benyttet til Spisestue, naar Kongefamilien spiste alene. Her stod nemlig det saakaldte Eremitagebord, og Værelset kaldes ofte

10. PLAN AF SLOTTETS UNDERSTE ETAGE 1729
Udsnit af en Tegning paa Fredensborg.

Gardesalen	I.	Løntrappe	XII.
Kuppelsalen	II.	Kronprinsens Kabinet	XIII.
Kongens Forgemak eller Taffelgemak	III.	Kronprinsens Sovegemak	XIV.
Kongens Kabinet	IV.	Kronprinsens Forgemak	XV.
Kongens Audiens- og Sovegemak	V.	Kronprinsessens Sovegemak	XVI.
Dronningens Forgemak el. Eremitagen	VI.	Kronprinsessens Kabinet	XVII.
Dronningens Sovegemak	VII.	Kronprinsessens „Nebengemach“ (volière)	XIIX.
Dronningens Kabinet	IIIX.	Hofmesterindens Kabinet	XIX.
Dronningens „Nebengemach“	IX.	Garderobe	XX.
Dronningens do.	X.	Hovedtrappe	XXI.
Garderobe	XI.		

for Eremitagen. Denne mærkelige Sprogbrug, som vi ogsaa møder paa andre Slotte, finder sin Forklaring i den Skik, som herskede paa Christian V's og Frederik IV's Tid, at lade Bordet dække i Kælderen, hvor-

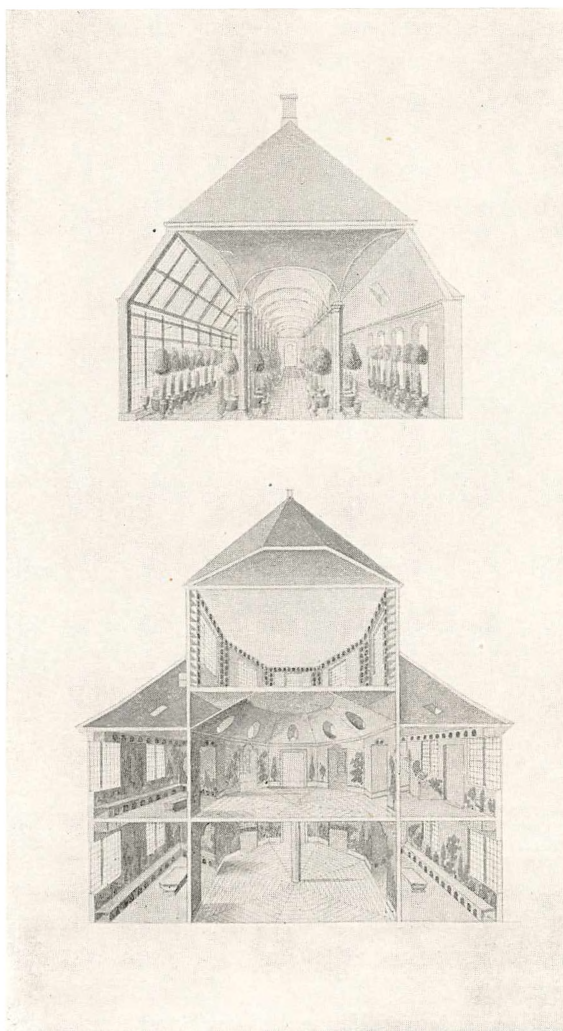
fra det ved en Maskine, den saakaldte Postillon, med Lodder og Tridser hejsedes op i Spisegemakket. Hensigten var, at de høje Herskaber kunde spise i Enrum uden at forstyrres af Domestikkers Nærværelse. Dette kaldte man at spise „*en eremitage*“. Mod Slutningen af Christian VI's Regering gik Skikken af Brug. Eremitageborde fandtes baade paa Christiansborg og i Eremitagen i Jægersborg Dyrehave, hvor Navnet er gaaet over paa hele Bygningen. Ogsaa paa Sparepenge var der en saadan Maskine; det er maaske den, der blev flyttet til Fredensborg.

Audiensværelser fandtes ikke; almindelige Audienssøgende kunde jo ikke ventes her, og i Nødsfald kunde Soveværelserne godt benyttes. Fornemme Gæster blev paa den Tid ofte modtaget i Soveværelset, da dette blev betragtet som en særlig Ære. Paa Slotte, hvor der var god Plads, havde man derfor foruden det egentlige Soveværelse et „Parade-Sovegemak“. Skikken trængte endogsaa ned i borgerlige Kredse, som de gamle Komedier viser (f. Eks. „Bagtalelsens Skole“). Man kunde ogsaa nøjes med at tage sin Slaabrok paa, naar man modtog en fornem Gæst. Frederik IV blev selv engang, da han logerede hos en rig Købmand i Bremen, modtaget paa denne Maade.

STALDBYGNINGEN OG DOMESTIKHUSET. Som foran omtalt blev der Øst for Ridebanen bygget en lang Stald- og Remisebygning, og mod Vest skulde der i samme Afstand fra Slottet bygges en 125 Alen lang Bindingsværks Bygning for Tjenerskabet, det saakaldte Domestikhus. Dette Hus blev først bygget i Vinteren 1722—23; Kontrakten med Krieger, som tog Opførelsen i Entreprise, blev sluttet den 5. November 1722. Derimod var der allerede om Foraaret sluttet Kontrakt med ham om to ottekantede Bygninger. Den ene var Menageriet, der blev bygget Nord for Domestikhuset paa en kunstig dannet ottekantet Ø; den findes endnu i den kongelige Særhavne under Navn af Rosenøen. Menageriet var en temmelig stor Bygning, hvor der foruden Dyreburene var nogle Værelser til Ophold for de kongelige Herskaber. Typen er den almindelige Lysthustype med et Midterrum, der hæver sig op over Taget. I samme Form maa vi tænke os den anden ottekantede Pavillon, der blev opført paa Ridebanen. Dog var den noget mindre; den kostede kun 630 Rdl., medens Krieger efter Kontrakten fik 966 Rdl. for Menageriet. I øvrigt kender man ikke noget til Pavillonen paa Ridebanen. Den maa tidlig være blevet nedbrudt eller flyttet; den mangler nemlig allerede paa de Planer, som Frederik IV lod udføre i 1729 af Lauritz Thura og Holger Rosenkrantz. De vil senere blive omtalt nærmere.

I Efteraaret 1722 var, med Undtagelse af Domestikhuset, alle de Byg-

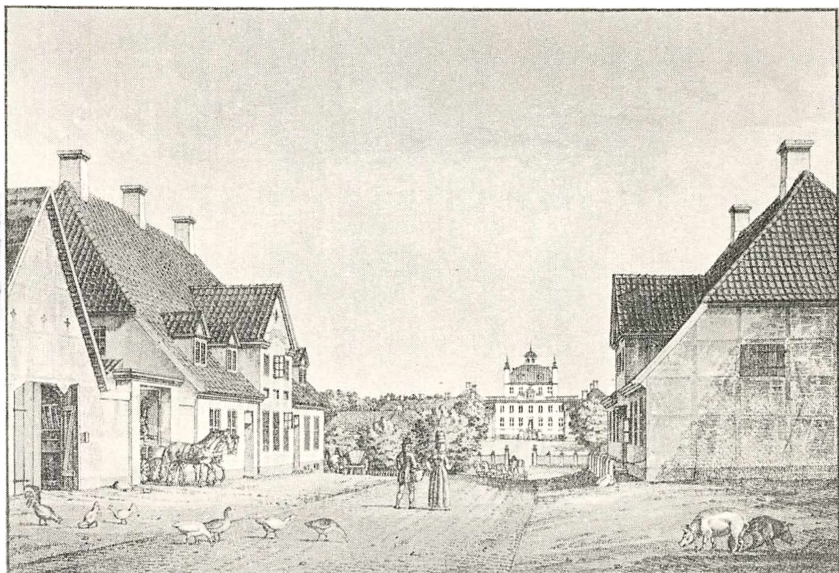
ninger færdige, som danner det ældste Fredensborg. Den 5. September fik Krieger udbetalt Halvdelen af de Drikkepenge, som Kongen havde lovet Haandværkerne, naar de arbejdede til hans Tilfredshed. Lakajen

11. SNIT AF ORANGERIET OG MENAGERIET 1729
Tegning paa Fredensborg.

Henrik Fischer havde sørget for, at alle Værelser blev rigelig møbleret med Borde, „Gueridoner“ (Smaaborde), Stole, Spejle m. m., og den nye Slotsforvalter Kremer, der tillige var Gartner, havde modtaget et sirligt

skrevet Inventarium over Møblerne, hvortil ogsaa Væggene „Betrækning“ regnedes. Kun Kuppelsalen saa noget øde ud; der var ingen Møbler, og paa Væggene kun fire Malerier i Trærammer. I Stukdekorationen var der ganske vist udsparet Plads til otte store Malerier nede i Salen og fire over Galleriet; men først langt senere, paa Juliane Maries Tid, fik Salen sin nuværende maleriske Udsmykning.

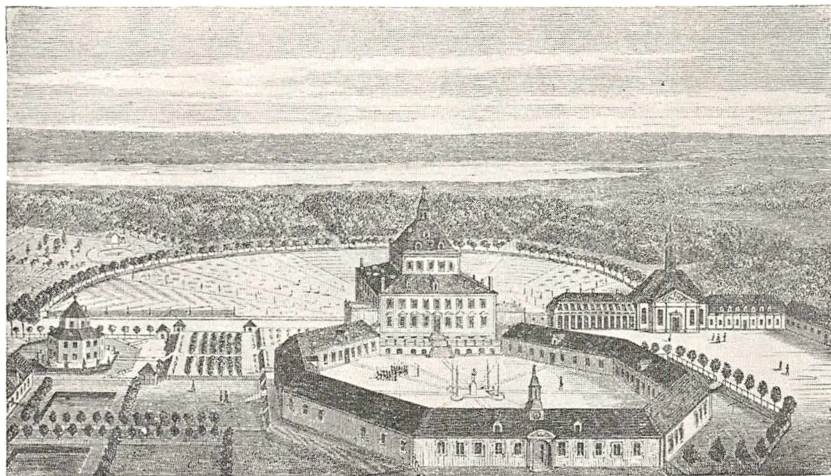

12. SLOTSGADE MED STORE KRO
Efter Tegning af H. G. F. Holm.

INDVIELSEN. Slottets Indvielse fandt Sted paa Kongens Fødselsdag den 11. Oktober 1722, og ved den Lejlighed fik det sit nye Navn Fredensborg. Kongen kom kørende fra Frederiksborg Kl. 11 og Dronning Anna Sophie to Timer senere. Ved det kongelige Taffel, som holdtes i Kuppelsalen, var Kronprinsen tilstede, endvidere de tre Gehejmeraader i Konseillet, som bar det blaa Baand og Elefantordenens Kæde, Cereimonimesteren Gehejmeraad Vincentz Lerche og flere, i alt 30 Personer. Desuden var der et Marskalstaffel paa 60 Kuverter, og Kavalernerens Taffel var paa 50. I „Kjøbenhavns maanedlige Postrytter“, hvor Beretningen om denne Festlighed findes, siges det om Slottet, at det er bygget „efter Modellen af det store Slot til Moden“. Hvis hermed menes Slottet i Modena i Italien, er det en Fejltagelse af den Slags, som let indløber i Avisreferater. Slottet i Modena var i udpræget Barokstil og

lignede i ingen Henseende Fredensborg. Om Aftenen Kl. 8 tog Kongefamilien tilbage til Frederiksborg, hvor Festen fortsattes til Midnat. Deraf kan man slutte, at Fredensborg endnu ikke var i den Stand, at det egnede sig til længere Ophold. Alene den Omstændighed, at Domestikhuset endnu ikke var opført, gjorde det jo vanskeligt at anbringe Tjenerskabet.

I Aarene 1723 og 1724 var der forholdsvis roligt paa Fredensborg. Paa selve Slottet manglede kun Loftsbillederne, hvorom der den 12. April 1723 blev sluttet Kontrakt med den dengang berømte Maler Hin-

13. PROSPEKT AF FREDENSBORG 1729

Tegning paa Fredensborg.

rich Krock. Han skulde male 11 „Plafonds“ med Emner af den græskromerske Mythologi, som dels skulde symbolisere Freden, dels Aarets og Døgnets Tider og lignende. Dertil kom i 1725 endnu en Plafond i Dronningens nye Forgemak, hvormed vistnok menes det ved Trappens Forandring udvidede Værelse mod Syd. I øverste Etage blev den Sal, der laa over Havesalen, delt i otte Logementer, som dog senere blev slaaet sammen til fire.

Ude omkring var der imidlertid Travlhed nok, og Krieger laa paa ingen Maade stille. Den 7. Maj 1723 blev der sluttet Kontrakt med ham om at bygge et Gæstgiverhus med Stald og Remiser for 2346 Rdl., som blev udbetalt i tre Rater i Sommerens Løb. Det er den bekendte „Store Kro“. Staldbygningen, som ligger paa den modsatte Side af Vejen, var i det ydre bygget ganske som Kroen, et pudsigt Eksempel paa Tidens Lyst til at finde Symmetri i alle Ting. Bygningen staar endnu, omend forandret i det indre. Kroen er derimod brændt i 1908 og helt ombygget.

Nede ved Porten laa endnu nogle af den gamle Gaards Bygninger, som sikkert har gjort god Nytte, mens de mange Haandværkere færdedes paa Slottet; nu blev de nedrevet og en Materialstald bygget paa deres Plads, vistnok til Dels med Benyttelse af en af de gamle Bygninger. Lige overfor blev der bygget et Portnerhus. Begge Bygninger var oprindelig af Bindingsværk. De samlede Udgifter var i 1723 ret betydelige, 21028

14. VAGTHUS (CORPS DE GARDE)
Nu Bolig for Slotsassistenten.

Rdl.; men det var ikke saa meget for de nye Bygninger, som det var Restbetalinger for Domestikhuset, Menageriet m. m.

I 1724 fik Krieger Betaling for 136 Kastanietræer til Slotsgaarden, hvor de blev plantet i to Rækker foran de syv Bygninger, der omgiver Gaarden. De er senere fjærnede. I Forgaarden staar derimod endnu to af de fire Rækker Lindetræer, der blev plantet som dobbelt Allé.

DET UDVIDEDED FREDENSBORG. Inden Aaret 1724 gik til Ende, blev der truffet Bestemmelse om en meget betydelig Udvidelse af det hele Slotsanlæg. Den 27. November blev der sluttet Kontrakt med Krieger om at opføre ikke mindre end 9 nye Bygninger. Pelli var ikke Murmester denne Gang; Krieger, som maaske i sin Ungdom har faaet nogen praktisk Øvelse i Murerfaget, paatog sig selv Murerarbejdet, hvorved han fik en Ekstrafortjeneste foruden det Honorar paa 656 Rdl.,

som Kongen gav ham i hans Egenskab af Architect. Af de 9 Bygninger ligger de 6 i Forgaarden, hvor de sammen med Portnerhuset og Materialstalden danner en dobbelt Række af Smaabygninger langs Ind-

15. KIRKEN

kørselen til Slottet, en Placering, som skulde minde om den franske Solkonges Marly, hvor der laa 12 saadanne Bygninger. Paa Fredensborg var de to nærmest Slottet „corps de garde“, Vagthuse, de to næste Staldbygninger, den ene for Kronprinsens Heste, den anden for Gardens; de to følgende var atter Vagthuse.

Langt større var de tre Bygninger, der skulde opføres ved Ridebanen, saaledes at Kirken laa i Midten, flankeret af to lavere, ganske ens Bygninger. Symmetrien skulde jo iagttages. En gammel Tegning, der for nylig er kommet til Nationalmuseet fra Ledreborgs Arkiv, og som vist-

16. KIRKEDØREN

nok er Kriegers første Udkast, viser, at han havde tænkt sig et Orangeri paa hver Side. Men hvor megen Pris man end satte paa Symmetri, har Kongen dog fundet, at eet Orangeri kunde være nok, og at det var bedre at benytte den anden Bygning til at afhjælpe Pladsmangelen paa Slottet. Det lavere Tjenerskab var anbragt dels i Slottets Kælderetage, dels i Domestikhuset; men til de højerestillede Hoffolk var der daarlig Plads i Ottekanten, hvor de to Fløje nærmest Slottet var optagne af Kammerpigerne og Hofdamernes Piger, medens en tredje (den midterste i vestre

17. KIRKENS INDRE

Ottekant) var Køkkenbygning. Slotsforvalteren og Pagerne maatte tage til Takke med at bo i Domestikhuset.

Bygningen til højre (mod Øst) blev altsaa indrettet til Beboelser og kaldes i Begyndelsen simpelthen „Das Gebäude an der Kirche“ eller „das Logementen-Gebäude“. Men snart blev det Skik at kalde det for Kavalershuset. Her boede nemlig sædvanlig de høje Rangspersoner, der stod Kongehuset nærmest, Storkansleren Grev Ulrik Adolf Holstein og

18. STUKLOFT I FREDERIK IV'S KIRKESTOL

Kongens kødelige Fætter Grev Ferdinand Anton af Danneskjold-Laurvig, som begge var gift med Søstre til Dronning Anna Sophie. Huset var dengang i een Etage med Mansardtag. Inddelingen var efter det sædvanlige Symmetri-Princip: i Midten et stort fælles Forgemak, paa begge Sider to ganske ens Lejligheder med fire Værelser i hver. I Forgemakket, hvis Loft hvælvede sig op i Tagetagen, kunde de to Svogre spise, hvis de ikke var indbudt til Kongens Taffel.

Orangeriet udgjorde eet stort Rum med Drivhusvinduer til Sydsiden. Det blev sat i Forbindelse med Slottet ved en Løngang, saaledes at man kunde komme fra Slottet over i Kirken ved at gaa gennem Kronprinsens Forgemak, Løngangen og Orangeriet. Auzoni gipsede Loftet i Løngangen og Krydshvælvingerne i Orangeriet; Abraham Stoy havde derimod alt Gipsarbejdet i Kirken og Kavalershuset. Det sidste er forsvundet ved en senere Ombygning, og i Kirkens Hovedrum er der glat Loft; men oppe i Kongeparrets lille Kirkestol paa Galleriet findes der et vel-

19. PRÆDIKESTOLEN OG DØBEFONTE

bevaret Loft med ret godt Stukarbejde i en udpræget Barokstil. I Midten ses to allegoriske Kvindeskikkelser, Troen og Kærligheden; til Siderne to svævende vingede Genier, som holder Skjolde med Kongens og Dronningens Navneciffer. Udenom er der en Bort med de for Abraham Stoy karakteristiske Baandornamenter.

Kirken er i sig selv et ret ejendommeligt Bygningsværk. Set fra Ridebanen gør den Indtryk af at være en Centralbygning ligesom Frelsers Kirke paa Christianshavn, og dette Indtryk forstærkes ved Spiret, der rejser sig over Tagenes Sammenskræingspunkt. Til Havesiden er der dog ikke nogen fremspringende Fløj, og i Planen bestaar Kirken altsaa af et Langskib med en udbygget Fløj paa Indgangssiden. Ved en Forskydning af Aksen og ved Afdeling af en Trappe og en Skriftestol faar Kirken alligevel paa en sindrig Maade indvendig Udseende af en Korskirke. Façaden har Krieger komponeret i den hollandske Barokstil, som han gerne anvender, naar han arbejder paa egen Haand. Han var her friere stillet end ved Hovedbygningen, hvor han maatte tage Hensyn til den vedtagne italienske Slotsstil. Fire Pilastre med det tilhørende Overværk bærer en stor trekantet Fronton, hvori Monarkens Marmorbuste, af Diderik Gercken, ses paa en Piedestal omgivet af Blomsterranker. Over Indgangsdøren er der et Skjold med Kongens og Dronningens Navnetræk, omgivet af Bladornamenter, Kongekrone og Overflødighedshorn. Pilastrenes Kapitæler er et Eksempel paa den fantasifulde Ornamentik, som man ofte finder i det Stenhuggerarbejde, der er udført efter Kriegers Tegninger. I Stedet for de sædvanlige klassiske Kapitæler har han selv komponeret et, hvor det kongelige Navneciffer paa en original Maade er forbundet med Elefanhoveder.

Indvendig bæres Galleriet af 16 Træsøjler; derover kommer andre 16 Søjler, som støtter Loftet. De korinthiske Kapitæler i den øverste Søjlerække blev udskaaret i Egetræ af Sturmberg. Paa det nordlige Galleri er den foran omtalte Kongestol indrettet lige overfor Prædikestolen. Det lille Rum kunde opvarmes ved en Kamin, som findes der endnu, et Arbejde i norsk Marmor af Diderik Gercken. Ogsaa i Skriftestolen for neden under Kongestolen er der en Kamin, ligeledes af Gercken, men kun af Sandsten.

Det meste af Kirkeinventaret skyldes Billedhuggeren Friderich Ehbisch. Han har udført alt Billedskærerarbejdet paa den pragtfulde Altertavle. Søjlerne blev malet som rødt Marmor af Marmorerer Elias Green, hvis Navn ses indridset paa en af Søjlerne. Prædikestolen og Døbefonten, som ligeledes er af Ehbisch, er i det væsentlige Gentagelser af dem, som han havde udført til Kirken paa Københavns Slot. Endnu i 1728

arbejdede Ehbisch paa Kongestolens Snitværk, skønt Kirken allerede var indviet og taget i Brug i 1726.

Efter Kontrakten skulde Krieger have 12556 Rdl. for de 9 Bygninger,

20. FREDENS STATUE

deraf 5551 til Kirken, 1988 til Orangeriet og 1802 til Kavalershuset. Krieger var altid meget nøjagtig med at overholde de approberede Overslag, og Overskridelser af Betydning forekom sjældent hos ham. Ved Regnskabsafslutningen i 1727 var der sparet 643 Rdl. paa Arbejde efter Kontrakten, medens Ekstraregninger for Arbejde udenfor Kontrakten var paa 1529, saa at der kun var en Merudgift af 886 Rdl.

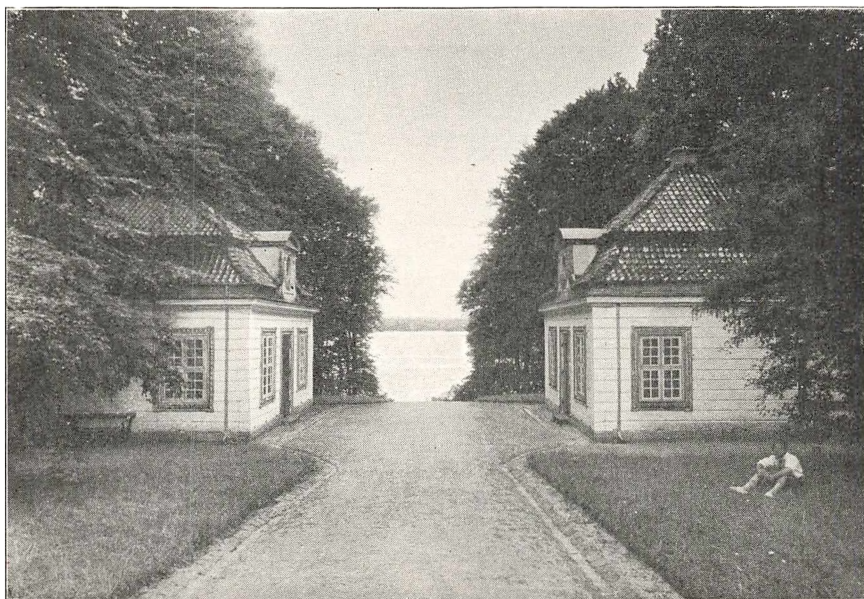
FREDENS STATUE. I 1725 blev der i et Bassin i Slotsgaarden opstillet en Statue, der skulde forestille Freden. Den havde tidligere staaet i en lille Have, der hørte til Københavns Slot og lå bagved Ridebanen, omtrent der hvor nu Pavillonerne ved Marmorbroen ligger. Statuen kaldtes dengang for „Enigheden“, hvilket vist ogsaa er dens rette Navn. I venstre Arm holder Figuren et sammenbundet Knippe, det sædvanlige Symbol paa Enighed. Den højre Haand holder en Oliegren, men den synes at være kommet til ved en senere Istandsættelse. Statuen blev nemlig i 1758 saa grundig restaureret af Billedhugger Hännel, at den i Partikulærkassens Regnskab betegnes som „ein aus italienischem Marmor verfertigt es neues Stück, den Frieden vorstellend“. Hännels egen Regning viser dog, at det var den gamle Statue, der blev gjort i Stand; og da man nu havde vænnet sig til at kalde den for „Freden“, maatte den jo ogsaa have Fredens Attributer.

Kunstneren, som har gjort Statuen, er ubekendt; den hører rimeligvis til de Kunstværker, som Frederik IV købte paa sin italienske Rejse, ligesom Barattas Samson eller Hercules, der nu staaer i Rosenborg Have, men tidligere, ligesom „Enigheden“, stod i Haven bagved Københavns Slot. Det var Diderik Gercken, der nedtog begge Statuer og genopstillede dem paa deres nye Pladser. Han var ogsaa Mester for Bassinets Stenindfatning; hans Tegning dertil er endnu bevaret.

EREMITAGEN VED SØEN. Den 28. April 1725 blev der sluttet Kontrakt med Krieger om at bygge en Pavillon ved Esrum Sø og en Køkkenbygning derved for 1489½ Rdl.; og kort efter blev der forlangt et tredje Hus, der skulde tjene som Spisestue for Kavalerer og Hofdamer, naar de kongelige Herskaber spiste „im Wasser-Pavillon“. Køkkenet og Kavalerhuset genkender vi i de to Pavilloner ved Kongebroen, som nu kaldes Thepavillonerne. Den kongelige Søvavillon, som lå helt nede i Strandkanten, er derimod forlængst forsvundet. Vi kender dog dens Udseende ret godt fra et lille Billede, der hænger paa Rosenborg. Den var bygget i en ægte Kriegersk Stil, naturligvis ottekantet, med Pilastre eller Halvsøjler paa Hjørnerne. Smukke Indfatninger omgiver Vinduerne, som var Skydevinduer (engelske Vinduer), der var meget yndede i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Pavillonen var omgivet af en „Wasseraltan“ paa Pæle, og herfra førte nogle Trin ned til Landgangsbroen. Under Altanen skimter man nogle Kældervinduer.

Pavillonen kaldes sædvanlig Eremitagen, og man kan deraf slutte, at den var indrettet saaledes, at Kongen og Dronningen kunde spise „en *eremitage*“ med ganske faa Gæster. De bevarede Slotsinventarier viser da

ogsaa, at der i Kælderetagen var opstillet en Maskine med Strikker og to Blylodder til at trække Maden op og ned med. Dertil hørte en „Sølvgevinde“ med Plade og tre Stænger. Endvidere stod der to firkantede Fyrreborde og til yderligere Bekvemmelighed to Natskrin og to Natpotter. I Salen ovenover var der tolv højryggede Stole med Gyldenlæders Betræk samt et Eremitagebord med et rundt Hul i Midten.

21. „THEPAVILLONERNE“ VED KONGEBROEN

Maskinen er her meget tydelig beskrevet. Før Bordet blev dækket, viste det sig som en ringformet Bordplade („Dormant“), hvorpaa Tallerkenerne stod. Det runde Hul var saaledes afpasset i Størrelse, at det netop kunde udfyldes af Sølvbakken, som kom op gennem Gulvet ved Hjælp af Postillonen eller „Gevindet“. Naar der var tolv Stole, har Bordet sandsynligvis været saa stort, at der kunde dækkes til tolv Personer. Deri er der ikke noget paafaldende; man kender af Beskrivelser endnu større Eremitageborde; paa Christiansborg stod der saaledes i det Gemak, der senere kaldtes Billardværelset (ved Siden af Kongens Galleri) et Eremitagebord til 24 Personer.

Rosenborgbilledet er ellers noget fantastisk og vilkaarligt; i Baggrunden ser man Slottet, som om det laa lige ovenfor Pavillonen, og Søen ser ud som en smal Kanal. Billedet er nemlig ikke malet for at oplyse Eftertiden om Eremitagens Udseende, men af en ganske anden Grund.

Det er ment som en Slags Ansøgning til Kongen fra Maleren A. E. Willaertz eller Willarst, som han selv staver Navnet paa den kæntrede Baad. Selv er han fremstillet som en skibbruden, der griber fat i en Medesnor. De høje Herskaber er nemlig i Færd med at „angle“. Kongen holder Medestangen, medens Dronningen ser til. En Lakaj holder en Parasol over hendes Hoved. Willaertz var en Tid faldet i Unaade paa Grund af en lidt mislig Pengeaffære; men den originale Ansøgning maa have

22. EREMITAGEN VED SØEN
Efter Akvarel paa Rosenborg.

virket; han fik senere endog Karakter som Major, skønt han var begyndt som Livkarl hos Kongen. Paa Søen ses den kongelige Lystjagt, og ovenfor Pavillonen gaar en af de hvide Hjorte, som gik frit om i den indhegnede Slotspark. Her skulde man egentlig se Køkkenet og Kavalerhuset; men de er udeladt, da de ingen Betydning har for den foreliggende Situation.

I Christian VI's Tid eller i Begyndelsen af Frederik V's Regering blev der over den yderste Del af Landgangsbroen bygget et saakaldet „Anglehus“. Slægten var blevet mindre haardfør og skulde have Beskyttelse mod Sol og Regn, selv naar man anglede. Huset omtales baade i Thuras „Danske Vitruvius“ og i Pontoppidans „Danske Atlas“. Det er ogsaa tydelig afsat som en firkantet Plet paa flere Kort fra denne Tid. Af et Inventarium fra 1752 ser man, at seks af de Gyldenlæders Stole da var flyttet ned i Anglehuset. Eremitagebordet benyttedes ikke mere, og Ma-

skinens betegnes som ganske forfalden. Pavillonen stod kun til 1765; da var Pilotagen under Bygningen ganske forraadnet, og da man ikke vilde ofre Penge paa at genopbygge Huset, blev det nedbrudt.

De to murede Pavilloner ovenfor staaer derimod den Dag idag og har derfor nok saa megen Interesse. Det er karakteristisk, at de er ganske ens i det ydre, skønt den ene var en Køkkenbygning, den anden Kavalerhus. I Inventariet fra 1752 kaldes den sidste for „Rosen“, hvilket Ord har samme Betydning. Paa alle Slottene kaldtes det Værelse, hvor Kavalererne og Hofdamerne spiste, for Rosen. Navnet synes at stamme fra Frederiksborg, hvor der i Loftet var malet en Rose, der dengang gjaldt for Symbol paa Tavshed og Diskretion. Udtrykket „sub rosa“ minder endnu derom.

Køkkenet var i den sydligste af de to Bygninger. Af Inventar nævnes kun to store Anretterborde og otte indmurede Jernriste eller „fourneurs“. Der synes ikke at have været noget egentligt Ildsted. Maden blev altsaa lavet i Slotskøkkenet, og det lille Køkken ved Søen var blot indrettet til at holde den varm. I Kavalerhuset er der foruden en større Stue en lille Forstue, som til højre og venstre afsluttes med halvrunde Nicher, og i Hjørnerne ved Forstuen to ganske smaa Kabinetter. I den store Stue stod et rundt Spisebord og 24 Ryslæders Stole. Hvorledes de to Bygninger oprindelig saa ud uvendig, ved man ikke. De er nemlig ombygget i 1765, hvad vi senere kommer tilbage til. Sandsynligvis har de paa Frederik IV's Tid været i samme Stil som de smaa Bygninger i den forreste Slotsgaard.

AFSLUTTENDE ARBEJDER. I 1726 var der endnu megen Travlhed med alt det indvendige Arbejde i de nye Bygninger, og Udgifterne, som i 1725 havde været 21736 Rdl., blev i 1726 ikke meget mindre, 19924 Rdl. Maleren Frederik Holm havde en Mængde Arbejde i de forskellige Bygninger og i Eremitagen ved Søen. I Orangeriet malede han en „Separationswand“, som var opført for at dele Huset i et Orangeri og et Laurierhus. Det sidste var nemlig nu højeste Mode. Af Stukkatørerne var navnlig Abraham Stoy i Virksomhed. Foruden de nye Bygninger havde han ogsaa Arbejde i Ottekanten, hvor Lofterne fra først af maa have staaet som simple Bjælkelofter. Først nu omtales det, at Krieger beklæder dem med Brædder, og Stoy laver Gipslofter. Man faar ved den Lejlighed at vide, at der i Ottekantens Bygninger var 5 Forgemakker og 43 „Logimenter“. De enkelte Bygninger var nemlig indrettede efter samme Plan som Kavalerhuset; i Midten et stort Forgemak, der tjente som fælles Spisestue; til begge Sider mindre Kamre

i symmetrisk Fordeling. Saaledes var de fem af Husene indrettet; det 6te var Køkkenbygning, og det 7de, Portfløjen, kunde efter sin Beliggenhed ikke have noget Forgemak, men kun to Lejligheder, der var tildelt Oversekretæren og Hofpræsten. Over Porten var der et lille Taarn med Taarnur.

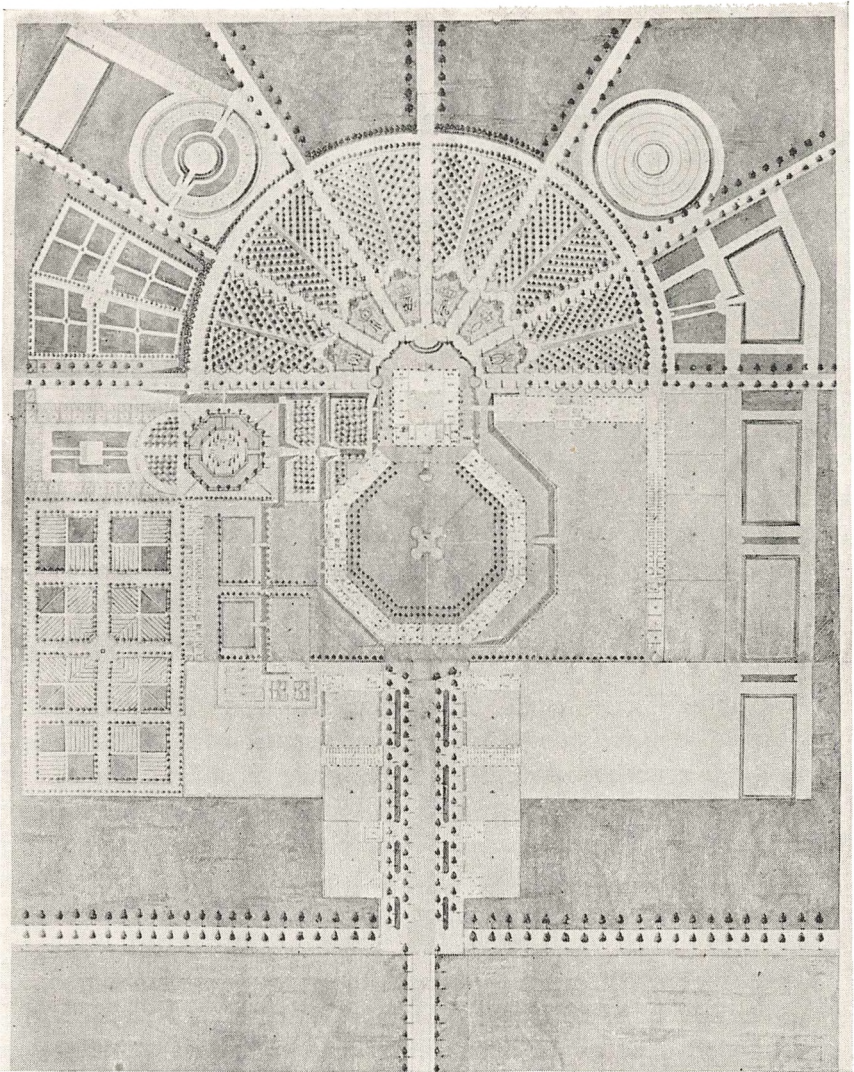
Krieger byggede i 1726 endnu et Par mindre Huse, et Bage- og Slagtehus ved Slottet og et Bage- og Bryghus ved Kroen. Endvidere byggede han Andehuse, opsatte Stakitter og leverede Glas til Orangeriet. Ved Enden af Skipperalléen byggede han en overdækket Havn til Kongens Fartøj og et Hus til Sluproerne.

Det sidste Byggearbejde paa Fredensborg i Frederik IV's Tid var en Tilbygning, 11 $\frac{1}{2}$ Alen i Kvadrat, der blev opført ved Hovedslottets sydvestlige Hjørne, der hvor nu Jourværelset er. Dronningen fik derved sin Lejlighed forøget med et Værelse. Det var første Gang man gjorde Brud paa den regelmæssige Plan, hvorefter Slottet var anlagt; noget senere blev Symmetrien til en vis Grad genoprettet, idet der blev bygget en Volière til Fugle paa den østlige Side.

HAVEN. En meget væsentlig Del af Kriegers Arbejde var naturligvis Anlægget af Slotshaven. Hele Kovangen blev indhegnet som Dyrehave under Navn af „Kobbelen“, og da Slottet var bygget i Stjernen, beholdt man Systemet med de straaformige Udhugninger og omdannede dem til Alléer, som endnu danner Hovedvejene i Parken. Andre Alléer blev anlagt paa tværs af disse for at danne Forbindelse. Krieger tog det hele i Entreprise for 2066 Rdl. 2 M. Arbejdet blev udført i 1722.

Den egentlige Slotshave fik en Form, der svarer til Slottets Særegenlighed som Centralbygning. Grænsen angives af et stort Cirkelslag med Centrum i Havesalen. Udenom plantedes den saakaldte „Runde Allé“, hvor nu de store Danmarks- og Norges-Monumenter staar. Indenfor denne Ramme blev der anlagt en Parterrehave i et strengt regelmæssigt Mønster, hvori de fra Stjernen udgaaende Straalegange danner Grundtrækket. Klippede Taxtræer var en meget væsentlig Bestanddel af den Tids Haver. I 1722 blev en Mængde saadanne Træer flyttet fra Jægersborg til Fredensborg. Sandstensfigurer og Vaser var ligeledes nødvendige Prydelser. I de enkelte Afdelinger fremstillede Blomsterbedene Kongens, Dronningens og deres nærmeste Slægtninges Navnetræk. Foruden denne store halvcirkelformede Have laa der Vest for Slottet, mellem dette og Menageriet, en mindre Parterrehave og et beplantet Anlæg.

Menageriet omfattede foruden den ottekantede Bygning paa Rosen-

23. PLAN AF FREDENSBORG SLOT OG HAVE 1729
Tegning paa Fredensborg.

øen tillige et større firkantet Areal bag ved Øen. Interessen for Dyr var meget levende ved Frederik IV's Hof. Ved Siden af Menageriet, mellem dette og Eremitagealléen, laa Fasanhaven, og derefter kom igen en Afdeling af Menageriet, som omfattede „Ballonpladsen“ og det bagved liggende Terrain med den firkantede Dam, hvor nu Florastatuen staar.

Her var der et Hus til Marsvin og en Mængde Huse til Fjerkræ. Dronningen havde desuden talrige Fuglebure i sine Stuer.

Et andet, men mindre tiltalende Vidnesbyrd om Interesse for Dyrelivet var „Hidsepladsen“, et Anlæg i den nordlige Del af Kobbelen. I Regnskaberne kaldes den „Der Zwinger Garten“; den blev i 1728 indhegnet med et Stakit. Anlægget var en Slags Labyrinth, der kunde overses fra en Høj i Midten (hvor nu Schweizerhuset ligger). Man slap forskellige Dyr ind i Labyrinthens Gange, hidsede dem mod hinanden, og morede sig med at se, hvorledes det forfulgte Dyr søgte at slippe ud.

TEGNINGER AF SLOTTET. Da nu baade Slottet var færdigt og Haven anlagt, ønskede Kongen, at hans Morbroder, Landgreve Carl af Hessen-Kassel, som selv i sin lange Regeringstid (1670—1730) havde været en stor Bygherre, skulde vide, hvorledes det nye Landslot saa ud. Han gav derfor en Ingeniørofficer ved Navn H. C. Lønborg den Opgave at opmaale Slottet og „dets omliggende Egn“ og derefter udføre Kort og Tegninger, i alt fem i to Eksemplarer, hvoraf det ene skulde sendes til Landgreven. Men Arbejdet gik kun langsomt for Lønborg; da han havde været paa Fredensborg i seks Maaneder, havde han endnu ikke faaet nogen Tegning færdig. Det var Kongen ikke tilfreds med, og da han netop havde givet den unge Lauritz Thura, der vilde uddanne sig i Architekturen, Orlov og Understøttelse til en Udenlandsrejse, og der saaledes var en bekvem Lejlighed til at faa Tegningerne afsendt, forlangte han, at Thura og hans Rejsefælle Holger Rosenkrantz først skulde gøre Tegningerne færdige. Dette Arbejde udførte de med saadan Iver, at de paa 8 Uger tegnede 9 Kort, medens Lønborg kun naaede at gøre eet færdigt, som han havde begyndt paa før deres Ankomst.

Saaledes fortæller Thura selv i sine Livserindringer, maaske med nogen Overdrivelse. Af Tegningerne hænger de fire endnu i Slotsforvalterens Kontor i Fredensborg. Den femte, som er forsvundet, har uden Tvivl været en Façadetegning. Af de bevarede er den ene signeret af Lønborg; det er et Prospekt i Fugleperspektiv (Afb. 13) af Slottet og dets nærmeste Omgivelser i Størrelse 50×70 cm. En anden, i samme Format, er signeret baade af Lønborg og af Rosenkrantz og viser Snit af Slottet, Kirken, Orangeriet og Menageriet (Afb. 9 og 11). Snittene er ikke i almindelig Projektion, men perspektiviske, hvilket medfører ret vanskelige Konstruktioner. Det samme gælder Fugleperspektivet, hvor Synspunktet jo skal tænkes højt oppe i Luften, og dette forklarer maaske

24. SAL I KAVALERHUSET

til en vis Grad Lønborgs Langsomhed. Thura og Rosenkrantz tegnede to meget store Planer (120×80 cm), hvoraf den ene er et Kort over Parken med en Del af Søen, den anden en Plan af Slottet og alle de tilhørende Bygninger (Afb. 23). Den første er signeret af Rosenkrantz; paa den anden skulde man vente at finde Thuras Signatur; men Kortet er noget medtaget af Tiden og Signaturen ulæselig. Det er imidlertid den vigtigste af alle Tegningerne, fordi den i forskellige Etageplaner viser

alle Slottets Værelser, og dertil er føjet en „Explication“, hvor alle Værelsens Benyttelse angives. Den forsvundne Façadetegning har uden Tvivl været af Thura, da han var den mest bygningskyndige af de tre Officerer.

III. FREDENSBORG UNDER CHRISTIAN VI OG FREDERIK V

DET NYE KAVALERHUS. Christian VI var ligesaa byggelysten som Faderen, og da hans Regering forløb uden krigerske Forviklinger, kunde han saa meget bedre tilfredsstille sin Lyst til at kappes med udenlandske Fyrstehuse i pragtfulde og kostbare Byggeforetagender. Ligesom Colbert havde indprentet Louis XIV, at „intet mere giver Udtryk for Fyrsternes Storhed end Bygninger“, og at „de prægtige Bygninger, som de har ladet opføre i levende Live, er den Maalestok, hvormed Eftertiden vil dømme dem“, saaledes saa ogsaa vore Enevoldskonger en for dem værdig Opgave i at opføre kostbare Slotsbygninger. For Christian VI var Hovedopgaven at rejse det nye Kongeslot Christiansborg paa Tomten af det gamle Københavns Slot, som hans Fader faa Aar i Forvejen havde ombygget; dernæst at gøre det lille Landslot Hirschholm, som han allerede havde ejet som Kronprins, til et lille Versailles. Fredensborg havde i mindre Grad hans Interesse. Den Tanke har vel ikke været ham behagelig, at det var hans Stedmoder, Anna Sophie Reventlow, der havde resideret der som Dronning. Men intet Slot blev forsømt under hans Regering, og da Fredensborg i hvert Fald havde sin Betydning i Jagttiden, maatte det være saaledes indrettet, at det kunde rumme den kongelige Hofstat. I den Henseende var Fordringerne stadig stigende, og vi ser da ogsaa, at Kongen straks efter sin Regeringstiltrædelse giver Ordre til Udvidelser.

Det var navnlig de fornemmere Medlemmer af Hofstaten, der fattedes Plads til. Kavalerbygningen ved Siden af Kirken indeholdt kun to Lejligheder; de øvrige Standspersoner maatte indlogeres i Ottekantens Fløje. Men disse Bygninger var der god Brug for til det talrige Tjenerskab. Dette gav Anledning til, at der blev bygget et nyt Kavalerhus ved Ridebanens Sydside lige overfor det i 1725—27 opførte Komplex omkring Kirken. Kriegers Overslag blev approberet den 24. Juli 1731, og han fik straks den første Termin udbetalt med 1000 Rdl. Huset kaldes ved denne Lejlighed „ein Gebäude vor denen Domestiquen“, og det synes, at der først har været Tale om et mindre Hus til Tjenerskabet. Men om Efteraaret sluttes der en ny Kontrakt (approberet den 26. Sep-

tember) om „Aufbauung eines Cavalier-Hauses“, og Krieger faar et nyt Forskud paa 2000 Rdl. At Huset, som det nu staar, er bygget til Kavalerhus, fremgaar ogsaa af hele dets Plan. Denne er nemlig blot en Fordobling af Planen i det gamle Kavalerhus, som nu maatte skifte Navn. Det kaldes under Christian VI sædvanlig „Das Markgrafenhaus“, uden Tvivl fordi de to Lejligheder benyttes af Kongens Svogre, Frederik Ernst og Frederik Christian af Brandenburg-Kulmbach.

Det nye Kavalerhus falder i to ganske ens Halvdele. I hver af dem er der i Midten en Kuppelsal, hvis Loft, prydet med Stukarbejde, hæver sig op i Tagetagen. Det er det fælles Forgemak eller Spisestue. Paa begge Sider af denne er der to ens Lejligheder med to Soveværelser og tre smaa Kabinetter i hver. Da det ældre Kavalerhus blev helt ombygget under Frederik V, er det ganske interessant, at vi gennem det nye kan danne os en Forestilling om dets oprindelige Indretning.

Husets Façade mod Ridebanen er prydet med Pilastre, og man vilde, selv om man ikke vidste det fra Regnskaberne, ikke være i Tvivl om, at Bygmesteren var Krieger. Pilastrenes Kapitæler er nemlig, ligesom Kapitælerne paa Kirken, sammensat af Elefanthoveder og det kongelige Navneciffer, som nu blot viser andre Bogstaver. I November, da Huset var halvt færdigt, faar Krieger atter 2000 Rdl.; den sidste Termin, 2839 Rdl., blev udbetalt i 1732.

Dermed var der vundet nogen Plads til de højere Hofembedsmænd; men ogsaa til Tjenerskabet ønskede man mere Plads, og Krieger maatte i Slutningen af 1731 udarbejde Tegning og Overslag til Forhøjelse af Domestikhuset i Køkkengaarden med en Etage. Tegningen er bevaret; men Forhøjelsen blev aldrig til noget. Overslaget, som var paa 2740 Rdl. 3 M., blev ikke approberet, og Domestikkerne maatte nøjes med den Plads, de kunde faa i den ene Etage og i Slottets Kælderrum.

25. PILASTERKAPITÆL PAA KAVALERHUSET

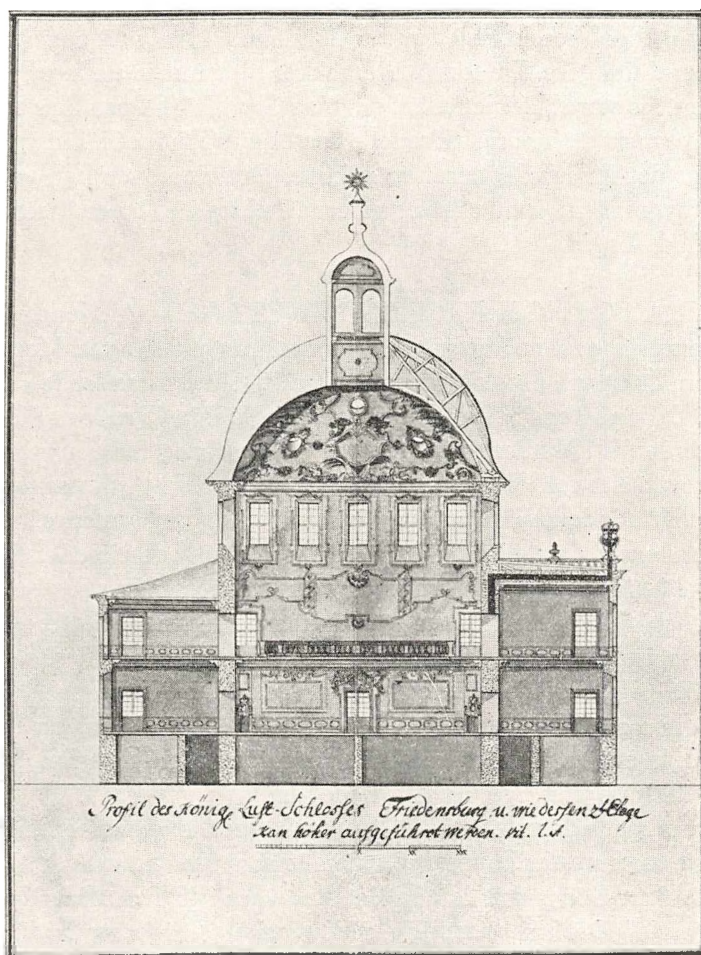
SKORSTENENE. KRIEGERS SIDSTE ARBEJDE. Et Problem, som i mange Aar voldte Vanskeligheder paa Fredensborg, var at skaffe tilstrækkeligt Aftræk gennem Skorstenene, da man var meget plaget af Røg i Gemakkerne. Bestræbelserne for at fjerne Røgplagen har haft en vis Betydning for Slottets Ydre. Paa den foran gengivne Tegning i Frederik V's Atlas (Afb. 4), som maa antages at gengive Slottets Udseende straks efter Opførelsen, ses nogle svære, men ikke ret høje Skorstenspiber, som stikker op i Sammenskæringen af de skraa Pulttage. Røgen slog ned, fordi Kuplen var meget højere end Skorstenene, og disse kunde ikke godt forhøjes uden at skæmme Bygningen. Paa Lønborgs Prospekt fra 1729 (Afb. 13) ser man, at Skorstenene er flyttet ud i Hjørnerne, og tillige er der ført nogle mindre Skorstenspiber ud paa forskellige Steder i Taget. Det synes at være Resultatet af det Arbejde, som „der brabantische Entrepreneur oder Kalkbrenner Dissart“ fik Betaling for i 1730. En af hans Svende havde arbejdet i 33 Dage paa at forandre Skorstenene paa Taget og Skorstensstolene; men det hjalp ikke.

I 1731 kom man i Forbindelse med en anden Entreprenør ved Navn Joachim Diederich Lindsted, som forpligtede sig til at fordrive Røgen paa Fredensborg og i den Anledning fik fri Kost og Tæring i 25 Uger. Efter hans Anvisning forandrede Murmester Sørensen og Tømmermester Baars Skorstenene. Det maa være ved denne Lejlighed at disse blev flyttet hen ved Kuplens Hjørner, hvor de kunde gøres meget højere uden at skæmme Bygningen alt for meget. Dog gik der noget tabt, idet man nu ikke kan se Kuppeltagets bløde Udsving for neden. Og Røgplagen hørte ikke helt op; i 1744 maatte man forhøje Skorstenene endnu et Stykke, hvilket ikke saa godt ud. Hvorledes det nogle Aar efter lykkedes at give dem et pynteligere Udseende, skal senere omtales.

Som Murmester nævnes i 1731 ogsaa den bekendte hollandske Bygmester Philip de Lange, uden at man dog kan se, hvad han har udført. Han fik i Februar 188 Rdl. som Arbejdsløn for sig selv og to Svende samt for 12 Rejser til Fredensborg i Tiden fra 3. Juni—12. August 1730.

I 1732 og 1733 blev der ikke bygget andet paa Fredensborg end et nyt Vognhus, som blev opført af Tømmermester Baars. Regningen blev anvist af Krieger; det er sidste Gang hans Navn nævnes i Fredensborgs Regnskaber. I 1733 fik Slottet nemlig en ny Bygmester i den unge „Overkonduktør“ (Ingeniørlieutenant) *Lauritz Thura*, som to Aar før var kommet hjem fra sin store Udenlandsrejse. Den 7. Oktober fik han sin Bestalling som Hofbygmester, og Tilsynet med Landslottene i Nordsjælland blev overdraget ham.

THURAS FØRSTE ARBEJDER. Det første Arbejde, Thura fik paa Fredensborg, var Opførelsen af en ny Køkkenbygning. Slottets Køkken laa efter Tidens Skik temmelig langt fra Hovedbygningen, nemlig i den

26. TEGNING TIL FORHØJELSE AF 2DEN ETAGE
Rigsarkivet.

midterste Fløj af vestre Ottekant; men Dronning Sophie Magdalene som holdt af selv at gaa i Køkkenet og lave The, en Drik som netop paa den Tid kom paa Mode, fik efterhaanden paa alle Slottene indrettet et mindre Køkken i nær Forbindelse med hendes egne Værelser.

Den nye Køkkenbygning, som ses paa Planen i Thuras „Danske Vitruvius“, blev kilet ind i Hjørnet mellem vestre Ottekant og den lille

Have paa Slottets Vestside, og den fik som Følge deraf en uregelmæssig og uskøn Form. Bygningen stod ved en Løngang i Forbindelse med den foran omtalte Tilbygning til Dronningens Lejlighed. Nogen lang Levetid fik den ikke; i Juliane Maries Tid nævnes den ikke mere.

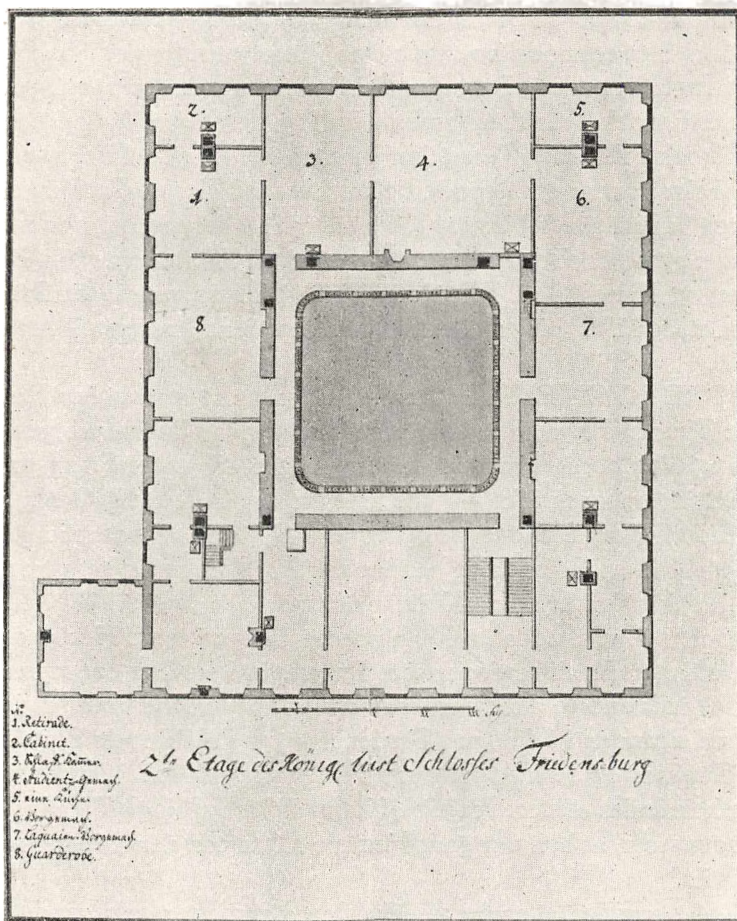
De kongelige Værelser blev under Christian VI benyttet paa en anden Maade end tidligere. De to Sovegemakker blev nu Audiensværelser og Dronningens store Kabinet eller „det blaa Gemak“ (IX paa Planen S. 23) blev Soveværelse. Thura indrettede saa et nyt Kabinet i Tilbygningen (X), hvor der før havde været en Alkove. Desuden satte han en Etage paa Tilbygningen, som i Inventarierne kaldes „Alitanen“, fordi den havde fladt Tag.

THURA FORHØJER MEZZANINETAGEN. Alt dette var mindre Forandringer som ikke satte noget nyt Præg paa Slottet. Men i 1741 fik Thura en større Opgave, som i væsentlig Grad forandrede dets Udseende. Dronningens Søster, Enkefyrstinde Sophie Caroline af Ostfriesland, havde fra 1740 Sommerbolig paa Fredensborg, hvor hun beboede Markgrevehuset ved Siden af Kirken, og Kongeparret, som satte megen Pris paa Fyrstinden, vilde nu ogsaa have Fredensborg saaledes indrettet, at de kunde tage Ophold der i længere Tid. Lejligheden i nederste Etage var jo meget indskrænket i Sammenligning med, hvad de var vant til paa Christiansborg og Hirschholm, og Værelserne i øverste Etage, som kun var et Halvstokværk (Mezzanin), var lave og uanselige. Thura fik derfor Ordre til at forhøje denne Etage med to Alen. Dette medførte en hel Forandring af Tagformen, som det meget tydelig ses paa en Tegning af Thura, hvor han paa den ene Side viser den gamle Tagform, paa den anden (til højre) det nye, næsten flade Tag.

Thura sluttede den 18. Maj 1741 Kontrakt med Hofmurmester Zumppe og Hoftømmermester Zuber om Arbejdet, som blev udført i dette og det følgende Aar. Den akkorderede Betaling var 9048 Rdl. Desuden blev der udført en Del Ekstraarbejde, til Dels efter Kongens mundtlige Befaling, for 2421 Rdl., som blev betalt i 1743.

Over den forhøjede Mur blev der opsat Balustrader, saa at Taget blev ganske skjult; dette var i god Overensstemmelse med Slottets sydlandske Stil, og det maa siges, at Thura har skilt sig godt ved den ikke helt lette Opgave. Omtrent paa samme Tid, i 1743—44, foretog han en tilsvarende Forandring paa Hirschholm, og vi ved fra hans egen Beskrivelse i „Den danske Vitruvius“, at Formaalet var, at Kongeparret ligesom paa Christiansborg skulde have „dobbelte Appartements“, een Lejlighed til dagligt Brug og een til mere festlige Lejligheder. Det samme

var sikkert Hensigten paa Fredensborg. En Plan af den omdannede Etage, som uden Tvivl stammer fra Thuras egen Haand, viser hvorledes Lejligheden var indrettet. Alle Værelserne laa i den Del af Etagen,

27. PLAN AF 2DEN ETAGE EFTER FORHØJELSEN
Rigsarkivet.

som vender ud imod Haven. Fra Galleriet i Kuppelsalen kommer man først ind i et Lakajgemak (7), derefter gennem Forgemakket (6) ind i Audiensgemakket (4). Ved Siden af dette ligger Sovekammeret og bag ved dette „Retiradegemakket“, d. v. s. det daglige Opholdsværelse (1) og et lille Kabinet (2). Nr. 8 er en stor Garderobe.

At Lejligheden fra først af var tiltænkt selve Kongeparret, synes at

fremgaa deraf, at der i det lille Værelse Nr. 5 blev indrettet et Thekøkken med den betydelige Bekostning af 1080 Rdl. alene for Snedkerarbejde, hvortil kom en Regning fra Hofmaler Johan Jørgen Lassen paa 394 Rdl. Det var Sophie Magdalenes Specialitet at have saadanne smaa fine Køkkener i Forbindelse med sine private Værelser. Paa Frederiksberg Slot er endnu bevaret et meget elegant udstyret Thekøkken, som Thura indrettede til Dronningen i 1736. Det kaldes sædvanlig „Prinssernes Pandekagekøkken“; men dette Navn stammer fra langt senere Tid, vistnok Frederik VI's, og har ikke nogen egentlig Hjemmel. Paa Hirschholm var der et lignende Køkken, hvortil Thuras Tegning er bevaret, og vi kan gaa ud fra, at Køkkenet paa Fredensborg var mindst ligesaa elegant, da Udgiften var større end til Køkkenerne paa Frederiksberg og Hirschholm. I Frederik V's Tid havde man ingen Brug for Køkkenet, og i 1752 blev alt det kostbare Træværk „kasseret til Afgang“.

ANDRE BYGMESTRE. Skønt Slottet stadig stod under Hofbygmester Thuras Tilsyn, optræder dog ogsaa andre Bygmestre paa Fredensborg efter særlig kongelig Befaling. Ingeniørkaptajn Johan Friedrich Oettinger, som i 1739—41 ledede en stor indvendig Ombygning paa Frederiksberg Slot, maatte ogsaa gøre Nytte paa Fredensborg. Han foretog i 1740 en Forandring og Reparation i Køkkenet (i vestre Ottekant), Køkkenskriveriet og Konditoriet, uden at „weitere Attesten erforderlich“, d. v. s. uden at Regningerne blev anvist af Hofbygmesteren. Oettingers Kvalifikationer som Bygmester kan ikke bedømmes ud fra disse indvendige Arbejder, som nu er forsvundne, paa Frederiksberg ved Branden i 1859, paa Fredensborg ved Køkkenets Flytning til østre Ottekant og dermed følgende Forandringer. Men i det kongelige Bibliothek findes et stort Projekt af ham til Ombygning af Vordingborg Slot, som viser, at han var godt hjemme i den paa den Tid herskende Barokstil.

I 1744 optræder atter en underordnet Bygmester selvstændigt paa Fredensborg. Det var Hofbygningsinspektør Johan Adam Soherr, som havde haft Tilsyn med Haandværkerne ved Christiansborgs Opførelse og i denne Stilling havde vundet Kongens Tillid. Paa Fredensborg gjaldt det dels om at skabe en overdækket Indgang til Slottet, saa at Kongen, der blev mere og mere svagelig og kuldskeer, ikke behøvede at udsætte sig for Vejr og Vind, naar han stod ud af Karossen, dels om at bygge en Trappe, der kunde sætte østre Ottekant i Forbindelse med Hovedbygningen. Man maa erindre, at Ottekanten dengang kun var i een

Etage, og at denne ligger i Niveau med Slottets Kælderetage. Det afvalmede Tag paa de nordligste Fløje stødte umiddelbart op til Terrassen foran Slottet. Soherr fremsatte to Forslag. Efter det ene skulde der bygges en Afstigningspavillon foran Hovedindgangen og en Rampe op til denne, saa at Kongen kunde køre lige op til Hoveddøren og stige af under Pavillonen. Denne Løsning vilde have skæmmet Slottet betydeligt; men den blev heller ikke approberet. Man foretrak med Rette det andet Forslag, som gik ud paa at indbygge en Gennemkørsel i den nordlige Ende af østre Ottekant nærmest Slottet, overdække det trekantede Felt mellem Ottekanten og Slottet og bygge et Trappehus ved dettes sydøstlige Hjørne, hvor der hidtil havde været en Volière. Saaledes opstod den saakaldte „Blaa Port“, som endnu er til stor Nytte, idet den ikke blot kan benyttes af de kongelige Herskaber, som har det Privilegium at kunne køre ind gennem Slotsgaarden, men ogsaa af mindre højtstaaende Personer, som maa køre udenom og staa af ved den Ende af Blaa Port, som vender ud imod Ridebanen.

I Haven skete der ikke større Forandringer i Christian VI's Tid. De mange Statuer og „Kinders“ af Sandsten og Bly krævede hyppige Istandsaettelser, som blev besørget af Billedhugger Fr. Ehbisch. I 1741 fik han tillige Betaling „wegen Bekleydung der nudité bey denenselben“. Kongen og Dronningen taalte i deres bigotte Sippethed ikke at se nøgne Statuer.

FREDERIK V'S FØRSTE AAR. Tronskiftet i 1746 bragte en stor Forandring i Livet paa Fredensborg. Den nye Konge valgte det til Sommerbolig, og det blev hans Yndlingsslot, som han stadig stræbte at udvide og forskønne. Hirschholm kunde ikke benyttes, da det tilhørte Enkedronning Sophie Magdalene, og Sorgenfri, hvor Frederik V havde boet som Kronprins, var for lille. Der blev saa truffet den Ordning, at Enkefyrstinden af Ostfriesland fik Sorgenfri anvist til Sommerbolig, medens Kongen selv forbeholdt sig Fredensborg.

Der blev nu ogsaa lagt mere Vægt paa Jagten, og der blev ved Fredensborg bygget baade en Jægergaard og en Gaard til Overjægermesteren. Begge laa i nuværende Jernbanegade, hvor sparsomme Rester af Jægergaarden endnu er synlige i Matr. Nr. 16 b. Noget mere er tilbage af Overjægermesterens Gaard, Matr. Nr. 15. Materialierne kom for en Del fra Jægerspris, hvor man nedbrød en ganske ny Jægergaard, som Soherr havde bygget i 1745. Desuagtet var de 1648 Rdl., som i 1747 var blevet bevilget til Jægergaarden paa Fredensborg, ikke tilstrækkeligt.

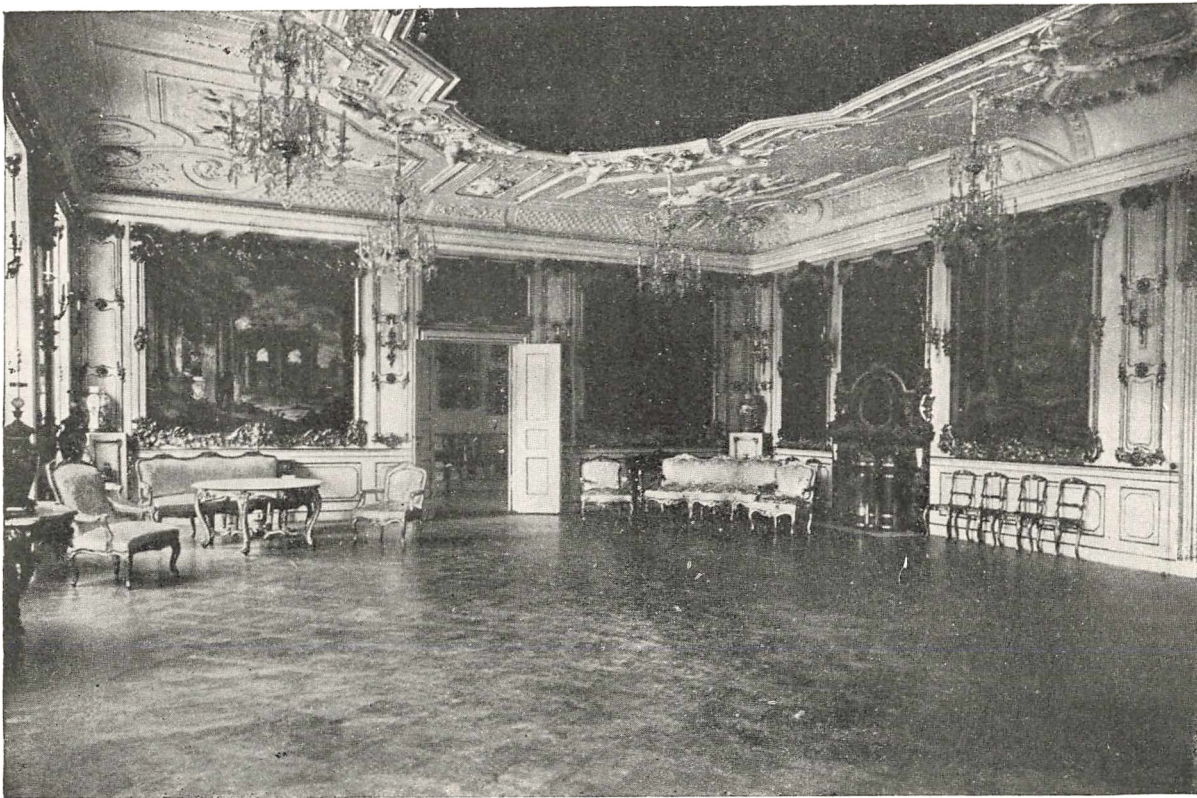
Bevillingen maatte i 1748 forhøjes til 2414 Rdl. Tømmermester Baars havde Arbejdet i Entreprise.

I 1749 var der stor Travlhed paa Fredensborg, da Kongen havde forlangt en større Istandsættelse med adskillige Forandringer og nye Indretninger. Da det hele skulde gaa i største Skyndsomhed, for at det kunde blive færdigt til den Tid, da Kongefamilien plejede at flytte paa Landet, maatte den anden Hofbygmester Nicolai Eigtved, hvis Virksomhed ellers laa i København, tage Affære. Hvori Forandringerne bestod, kan ikke i Enkeltheder ses af Regnskaberne; men Inventarierne viser, at Frederik V og hans Dronning benyttede de kongelige Værelser paa en anden Maade end tidligere, og dette kan jo have medført en Del Reparationer og en delvis Nymontering. Sophie Magdalene havde ikke villet benytte Anna Sophies Soveværelse, og Frederik IV's Portræt var i hendes Tid fjærnet fra Værelset; paa dets Plads hang et „Landkort“, formodentlig Kortet over Fredensborgs Omegn (S. 43). Nu blev dette Værelse (VII) atter Soveværelse. Dronningen gav Afkald paa at have et særligt Audiensværelse; men derimod skulde der være „Retiradegemakker“ baade til Kongen og Dronningen. Herved forstod man dengang det daglige Opholdsværelse i Modsætning til Forgemakker og Audiensværelser, hvor enhver kunde komme ind; og Ordet Retiradegemak kunde uden Rødmen udtales af enhver Hofdame.

Kongen benytter som tidligere Havesalen til Forgemak, og Værelserne IV og V er som hidtil Kabinet og Audiensgemak. Det tidligere „Dronningens Forgemak“ (VI) bliver nu Kongens Retirade. Dog blev der noget senere afdelt et 1 Fags Værelse til Garderobe ved Siden af Sovekamret. Denne Deling bestaar endnu. Sovekamret er fælles og Dronningens Lejlighed faar Indgang fra Gardesalen. Gennem Lakajgemakket (XI) kommer man ind i det blaa Gemak, som nu bliver Forgemak, og derfra ind i Værelset i „Alitanen“ (X), som er Dronningens Retirade. Det lille, nu mørke Værelse (XII) er som hidtil hendes Kabinet. Den i 1742 indrettede Lejlighed paa 1ste Sal (S. 49) benyttes nu af „de unge kongelige Herskaber“, d. v. s. Børnene.

Foruden denne Nyordning, som medførte en Udgift paa 2704 Rdl., var der i dette Aar (1749) almindelige Reparationer under Thuras Ledelse til det usædvanlig høje Beløb af ca. 5600 Rdl.; og sidst paa Aaret blev det bestemt, at Taffelgemakket (Havesalen) skulde have en hel ny Dekoration. Hertil bevilgede Kongen den 20. December 2913 Rdl. efter Thuras Overslag; men Udgifterne løb højere op, saa at Kongen i 1750 maatte godkende en Overskridelse paa 1439 Rdl.

Sagen var den, at Smagen med Hensyn til Værelsernes indre Ud-

28. HAVESALEN

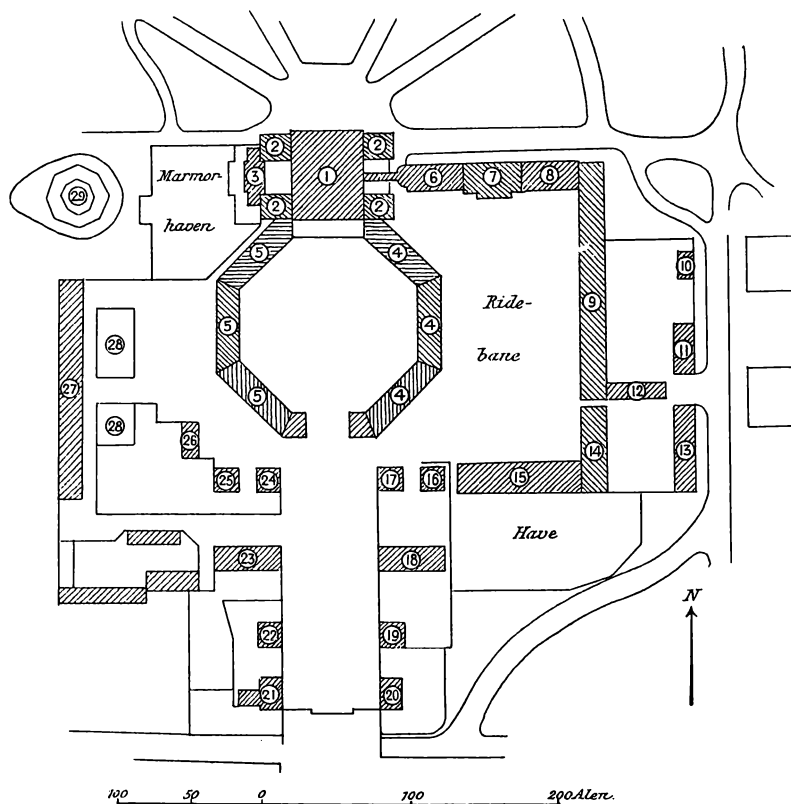
smykning havde forandret sig siden den Tid, da Slottet blev bygget. I Stedet for den pompøse, men noget tunge Dekoration, som stammede fra Louis XIV's Tid, og som man endnu kan se glimrende Eksempler paa i Versailles, Fontainebleau og andre franske Slotte, var nu en lettere Dekorationsstil kommet paa Mode, som ligeledes havde sit Udspring i Frankrig, men navnlig havde slaaet an ved de tyske Hoffer i Wien, Berlin og Dresden. Det er den saakaldte Rokokostil, hvor Ornamenterne bestaar af let Rammeværk, uregelmæssige Rankeslyng og lignende, medens Søjler og Pilastre med det dertil hørende klassiske Overværk forsvinder.

Om Taffelsalens tidligere Dekoration ved man ikke andet, end at Væggene var betrukne med Gyldenlæder, og at der hang fire store Malerier. Salens største Smykke var Brennos pragtfulde Stukloft med Krocks store Loftsmaleri. Loftet var det eneste af den tidligere Dekoration, der fandt Naade for den unge Konges Øjne, og vi kan endnu i Havesalen, som i flere andre Værelser i den ældre Del af Slottet, glæde os over dette smukke Dekorationsarbejde. Men det tunge Gyldenlæder blev fjernet og Væggene inddelt i Felter, hvori der blev udspændt Perspektivstykker, malede af den italienske Theatremaler Jacob Fabris, som var kommet her til Landet i 1742 og levede her til sin Død (1761). Disse smukke Dekorationer, som forestiller italienske Landskaber med Ruiner af Oldtidsbygninger, er malet i diskrete graalige Toner. De stærke Farver, som var saa yndede paa Frederik IV's Tid, taalte man ikke mere at se. Rammerne om Billederne, saa vel som om Pillespejlene, de saakaldte „trumeaux“, er udskaarne af Billedhuggeren J. Fr. Hännel, en indvandret Sachser, i den nye Stil. Under Pillespejlene staar Konsolborde, ligeledes udskaarne af Hännel.

Det ydre blev foreløbig uforandret; kun blev „Galleriet“, d. v. s. Balustraden paa Taget, som Thura havde opsat i 1742, nedtaget af Stenhugger Steinlein, og Hullerne, hvor Postamenterne havde staaet, blev dækket med Brædder og Kobber. Der har siden den Tid ikke været nogen Balustrade mod Haven; men til Gaardsiden er den blevet genopsat af Harsdorff i Sammenhæng med andre Forandringer ved Façaden, som senere skal omtales.

I 1750 er der atter meget store Udgifter, idet Kongen under sit Sommerophold, foruden 5762 Rdl., som var medgaaet til Reparationer i Foraaret, bevilgede 3070 Rdl. til yderligere Istandsættelser, som skulde foretages til Efteraaret, naar Kongefamilien var flyttet ind til København. Stukkatoren Giulio Guione havde bl. a. et stort Arbejde med Reparation af Lofterne, og i de kongelige Gemakker i Kirken lavede han et helt nyt

Loft. Hermed menes den nuværende Kongestol i Kirkesalens Baggrund. Frederik IV og Anna Sophie havde kun haft det lille, men fint udstyrede Aflukke paa Galleriet, som i nyere Tid har været overladt Hofdamerne; men for Christian VI var det ikke tilstrækkeligt. Til ham blev der ind-

29. SITUATIONSPLAN OVER FREDENSBORG

Hovedbygningen	1.	Sprøjtehuset	11.	Elektrisk Maskinhus	21.
De fire Fløje	2.	Gl. Vandmandsbolig	12.	Vægterbolig	22.
Kommunikationsbyggn.	3.	Vognhus	13.	Kaserne	23.
Østre Ottekant	4.	Ny Kavalerbygning	14.	Slotsassistentbolig	24.
Vestre Ottekant	5.	Gl. Kavalerbygning	15.	Underofficersbygning	25.
Damebygningen	6.	Ishus	16.	Slotsforvalterbolig	26.
Kirken	7.	Telegrafbygning	17.	Domestikbygning	27.
Marskalshuset	8.	Marketenderiet	18.	Branddammene	28.
Stalden	9.	Marketenderbolig	19.	Rosenøen	29.
Havehuset	10.	Portnerbolig	20.		

rettet „indlukte Stole“ paa Gulvet, og desuden blev der paa Galleriet indrettet Stole for hans Svigermoder Markgrevinden og andre Medlem-

mer af Kongehuset. Under Frederik V kaldes Stolene paa Galleriet for „Kronprinsens Stol“, „Prinsessernes Stol“ og „den højfyrstelige Stol“, den sidste bestemt for Kongens Tante, Enkefyrstinden af Ostfriesland. Kongestolen er derimod paa Gulvet; dens nuværende Dekoration er ganske vist fra Juliane Maries eller en endnu senere Tid; men der kan dog ikke være Tvivl om, at Stolen er den samme, som blev indrettet til Christian VI.

DEN STORE UDVIDELSE. I 1752 mærker man, at Ledelsen af Byggearbejderne paa Fredensborg glider over til Eigtved. Thura havde nemlig i 1750 trukket sig tilbage til sin Ejendom Børglum Kloster i Jylland, misfornøjet med Forholdene i København, og forhandlede nu med Eigtved om, at denne skulde overtage hans Forretninger paa Sjælland mod at faa 200 Rdl. af hans Gage. Denne Ordning approberede Kongen den 19. December 1752 som gældende fra det nye Aars Begyndelse; men Eigtved har som sagt allerede i 1752 været i Virksomhed paa Fredensborg. Han byggede i dette Aar 8 nye Remiser bag ved Staldbygningen, medens de gamle blev omdannet til Kavalerboliger. Siden den Tid kaldes den søndre Del af Staldbygningen, hvor Remiserne hidtil havde været (Nr. 14 paa Afb. 29) for „Ny Kavalerbygning“ i Modsætning til den af Krieger i 1731 opførte „Gamle Kavalerbygning“ (Nr. 15).

Næste Aar (1753) byggede Eigtved endnu 12 Remiser. Der hørte jo en Mængde Køretøjer til den Tids Hofholdning. Selv i den Tid, da Enkefyrstinden af Ostfriesland boede alene paa Fredensborg, var der opstaldet 26 Køreheste til hendes Brug; og naar Kongen boede der, var Antallet langt større.

Aaret 1753 er imidlertid især mærkeligt ved den store Udvidelse af Slottets Hovedbygning, som Eigtved foretog og som i betydelig Grad forandrede Slottets Karakter. Bygmesterens Opgave var ikke let. Det gjaldt om at skaffe ca. 30 nye Værelser, og det skulde saa vidt muligt ske, uden at de gamle mistede deres Lys. Der kunde kun være Tale om Forlængelse til begge Sider, mod Øst og Vest, og det var altsaa umuligt at bevare Slottets Karakter som Centralbygning. Men skønt dette føles som et Tab, maa man indrømme, at Eigtved har løst sin Opgave med overlegen Dygtighed. Han byggede til hver Side to Fløje med en mellemliggende aaben Plads, saaledes at alle Værelser i det gamle Slot, med Undtagelse af et Par smaa Kabinetter, kunde beholde deres Vinduer. Ved at give de nye Tilbygninger afvalmede Pavillontage frembragte han det i Baroktiden saa yndede rythmiske System med afvekslende højere og lavere Partier. Saaledes havde han en halv Snes Aar tidligere

30. FREDENSBORG, SET FRA HAVEN

bygget Sophienberg ved Rungsted for Sophie Magdalene; ogsaa der var Midterpartiet dækket af en Kuppel. Den samme Fordeling ser man paa Fredensborg, bedst fra Havesiden; i Midten den høje Kuppel, hvortil svarer fem Vinduesfag i Façaden; derefter til begge Sider to Mellempartier, hvert paa to Fag med flade Tage. Taget var jo nemlig her, efter Thuras Forhøjelse, saa fladt, at det svage Fald slet ikke bemærkes nedefra. Endelig kommer yderst til begge Sider de nye Pavilloner, hver paa fem Vinduesfag, som dog sidder noget tættere end paa det gamle Slot, med deres spidst tilløbende Telttage.

Det var altsaa et helt nyt System for Façadekomposition, der blev bragt til Anvendelse ved Eigtveds Tilbygninger. Men det forbavsende er, at man næsten slet ikke føler det Brud, som der her er i Slottets Bygningshistorie. Det nye og det gamle er smeltet sammen til en Enhed, som ikke er uden Harmoni. Uden at man behøver at se noget mystisk i de anvendte Maal, føler man dog, at Harmonien til Dels beror paa, at Eigtved har givet de nye Fløje en Længde af 20 Alen, saa at Forholdet til den gamle Façadelængde — 50 Alen — kan udtrykkes ved et simpelt Talforhold, ligesom det er vel overvejet, at Fløjenes Bredde er lig Havesalens og Gardesalens, saa at de mellemliggende Gaarde har Kuppelsalens Bredde. Ligeledes maa man anerkende den gode Smag, Eigtved viste ved ikke at pynte Façaden med Barok- og Rokoko-Ornamenter, men beholde de gamle Façaders simple og noble Former. Endog de smaa Hoveder i Frontonerne over Stueetagens Vinduer blev gentaget paa de nye Fløje.

Udgiften var i 1753 beregnet til 15455 Rdl. foruden 4742 Rdl. til Kobbertage; men da Regnskabet blev gjort op i 1755, var den løbet op til ca. 40000 Rdl., altsaa næsten det dobbelte. Kongen havde i 1754 forhøjet Bevillingen i Anledning af, at det blev bestemt, at alle fire Fløje skulde være lige brede. Fra først af skulde de to have været smallere, uden Tvivl Fløjene til Gaardsiden. Her kunde man nemlig have benyttet Murene af Kriegers Tilbygning mod Vest, som kun var $11\frac{1}{2}$ Alen bred, og ligeledes mod Øst det af Soherr opførte Trappehus.

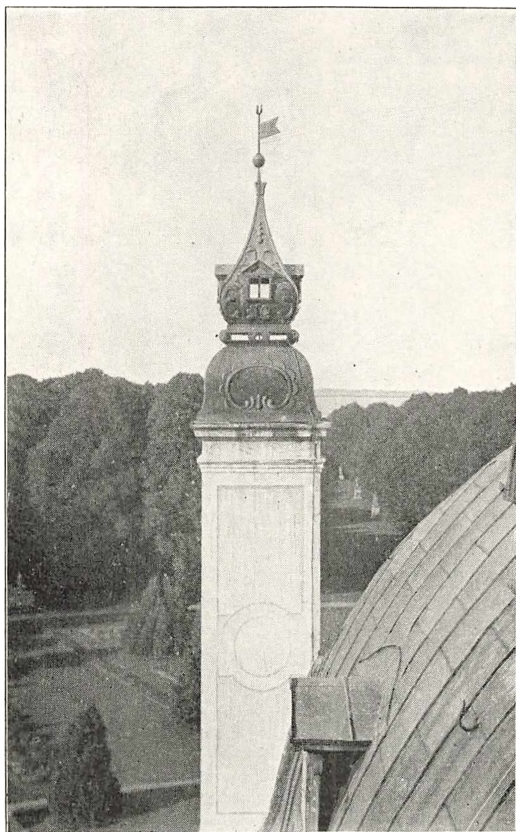
THURA VENDER TILBAGE. Inden Arbejdet var færdigt, døde Eigtved den 7. Juni 1754, og Thura blev nu kaldt tilbage fra Børglum Kloster for at overtage Ledelsen af hele det kongelige Bygningsvæsen med Titel af Generalbygmester. Det er altsaa ham, der har fuldendt Opførelsen af de fire Fløje, og han har tillige skaffet de kongelige Gemakker en yderligere Udvidelse ved at bygge den saakaldte Kommunikationsbygning (3), der forbinder de to vestlige Fløje og danner den lille

31. SLOTTET SET FRA VEST. I FORGRUNDEN ROSENØEN

Gaard, hvori Bathsebafiguren staar. Mod Øst kunde en tilsvarende Udvidelse ikke finde Sted paa Grund af Løngangen, som fra Kronprinsens Forgemak, den nuværende daglige Spisestue, fører over til Orangeriet.

Kommunikationsbygningen er kun i een Etage med Kælder under,

32. EN AF SKORSTENENE VED KUPLEN

40 Alen lang og $10\frac{1}{2}$ Alen bred. Taget er et fladt Kobbertag for ikke at tage for meget Lys fra den lille Gaard. Bygningen indeholder kun tre Værelser, men der blev gennem den skabt en mere intim Forbindelse mellem Kongens Værelser, der laa ud til Haven, og Dronningens til Gaardsiden. Det var ikke længere Dronning Louise, der residerede her; hun var død den 19. December 1751, og Kongen havde faa Maaneder efter, den 8. Juli 1752, ægtet Prinsesse Juliane Marie af Brunsvig-Wolfenbüttel. Juliane Marie var en ret fordringsfuld Dame, og det er ikke usandsligt, at det til Dels er hendes Ønsker, der har foranlediget de store Udvidelser paa Fredensborg.

Til Kommunikationsbygningen var der ved Resolution af 21. Februar 1756 bevilget 5166 Rdl., hvortil kom en lille Overskridelse paa 99 Rdl.

Fra Eigtved arvede Thura ogsaa den Opgave at ombygge de fire høje Skorstene i en mere tiltalende Skikkelse. De var, som tidligere omtalt, blevet forhøjet i 1744 og misprydede Slottet i ikke ringe Grad. I Foraaet 1754 fandtes de brøstfældige, og Eigtved havde da udarbejdet et Overslag til deres fuldstændige Ombygning. Det var en ret kostbar Historie, og Overslaget var ved Eigtveds Død endnu ikke approberet; men Thura satte straks Arbejdet i Gang, da han fandt det uopsætteligt; først

den 14. December fik han Overslagssummen, 2061 Rdl., bevilget. Arbejdet fortsattes ind i det følgende Aar og kom til at koste noget mere, 2432 Rdl. Skorstenene var da opført helt af Sandsten, hugget af Billedhugger Steinlein. Foroven afsluttes de med pyntelige Røghætter af Kobber, der bærer Vindfløje og har Udseende af smaa Taarnspir. Tegningen maa antages at være af Eigtved; men hvad enten det er Eigtved eller Thura, der har Ansvaret — eller Æren — for dem, maa man aner-

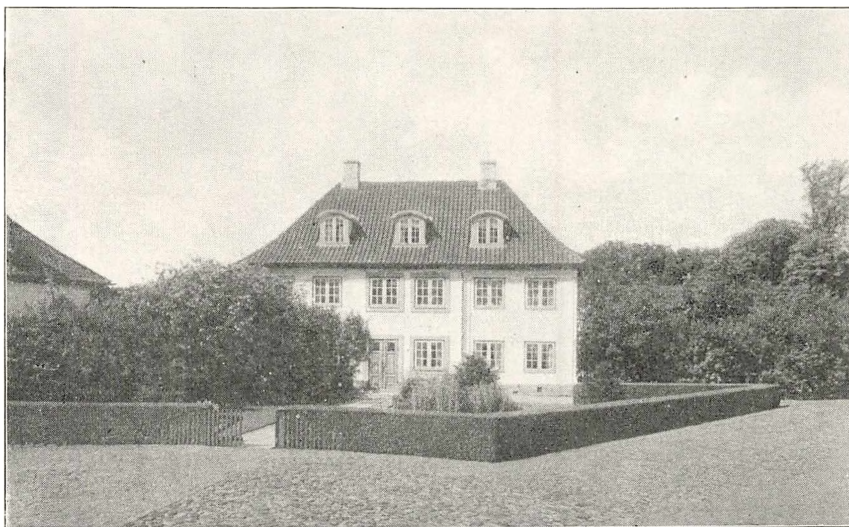
33. KIRKEN OG MARSKALSHUSENE

kende den behændige, man kan næsten sige elegante Løsning af en vanskelig Opgave. Spirene har undertiden vakt Kritik, fordi de har en udpræget Rokoko-Karakter, som ikke stemmer med Slottets Stil; men man kan dog nu ikke godt tænke sig at undvære disse minaretlignende Smaataarne.

Den store Hofstat krævede stadig mere Plads. Overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, som under Frederik V havde en meget stor Indflydelse, satte Pris paa at være godt indlogeret. Han fik Bolig i Markgrevehuset, som fra nu af kaldes Marskalshuset. I 1757 fik han Orangeriet ombygget til en „Marschalls-Stube und andere Bequemlichkeiten“ med en Bekostning af 4800 Rdl. Det kaldes derfor undertiden det andet Marskalshus; senere har det faaet Navnet „Damebygningen“, fordi der paa 1ste Sal er Værelser for Hofdamerne. Formaålet med Ombygningen var

navnlig at skaffe en stor Spisesal til Marskalstafterne; ved Siden af Salen, nærmest Kirken, er der en mindre Sal, som kaldtes Kaffestuen. Desuden er der mod Haven en lang Korridor, som danner Fortsættelsen af Løngangen og fører over til Kirken.

Naturligvis maatte der bygges et andet Hus til Erstatning for Orangeriet. Dette blev forøvrigt ikke alene benyttet til Orangetræer, men ogsaa til Laurbærtræer, som var mere paa Moden, og det nye Hus, der blev

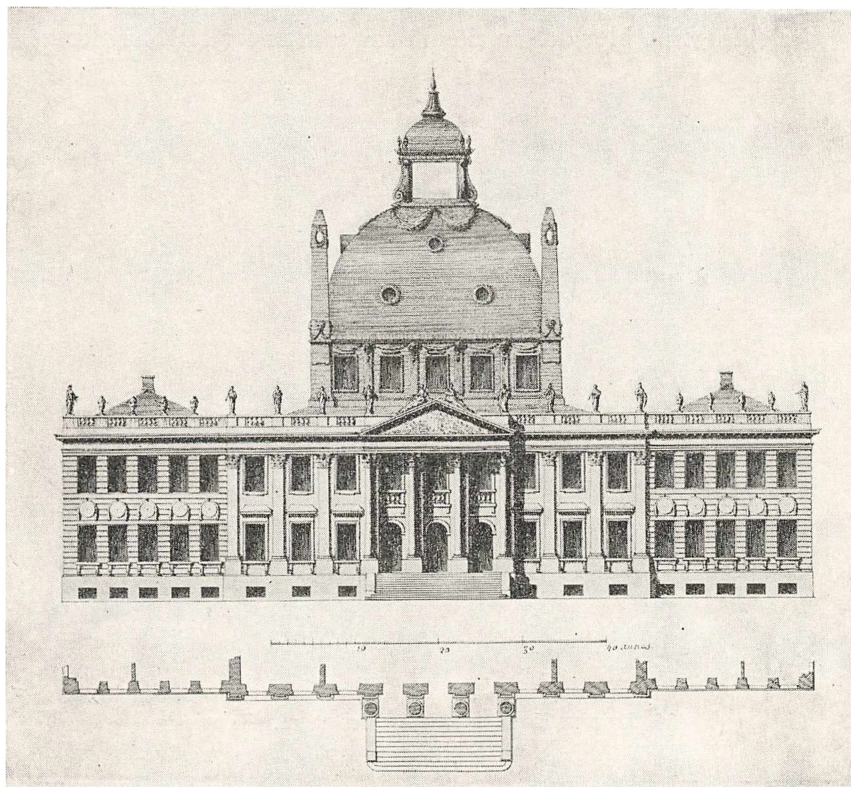
34. PROVIANTSKRIVERIET, NU SLOTSFORVALTERBOLIG

bygget „zwischen dem Küchen- und Baumgarten“, altsaa Vest for Slotet, kaldtes derfor Laurierhuset. Da man kunde anvende en Del Glas og andre Materialier fra Orangeriet, blev Udgiften kun 1410 Rdl.

I Ottekanten var der ogsaa Brug for flere Værelser. Efter Kongens mundtlige Ordre blev et af de store Forgemakker omdannet til fire Værelser; men det var ikke nok. Man vilde ogsaa have den midterste Bygning i vestre Ottekant, hvor Køkkenet var, gjort ryddelig til Indretning af Værelser. Thura udarbejdede i Foraaret 1756 et Overslag til en helt ny Køkkenbygning og et dermed forbundet Proviantskriveri; men Køkkenet vilde heller beholde det gamle Køkken, og Overslagets Størrelse — 9334 Rdl. — gjorde Kongen betænkelig. Den 4. December resolverede han, at det gamle Køkken blot skulde forandres noget, bl. a. ved Opførelse af to nye Skorstene, og at der skulde tilbygges en mindre Bygning til Bagekammer og Vaskehus. Denne Bygning, som senere igen er

nedbrudt, blev opført umiddelbart Vest for Køkkenfløjen. Udgiften blev 3414 Rdl.

Opførelsen af et Proviantskriveri var ved samme Resolution stillet i Bero indtil videre; men det varede kun faa Maaneder, før Kongen alligevel bevilgede 2462 Rdl. til dette Formaal; og Thura byggede saa i 1757

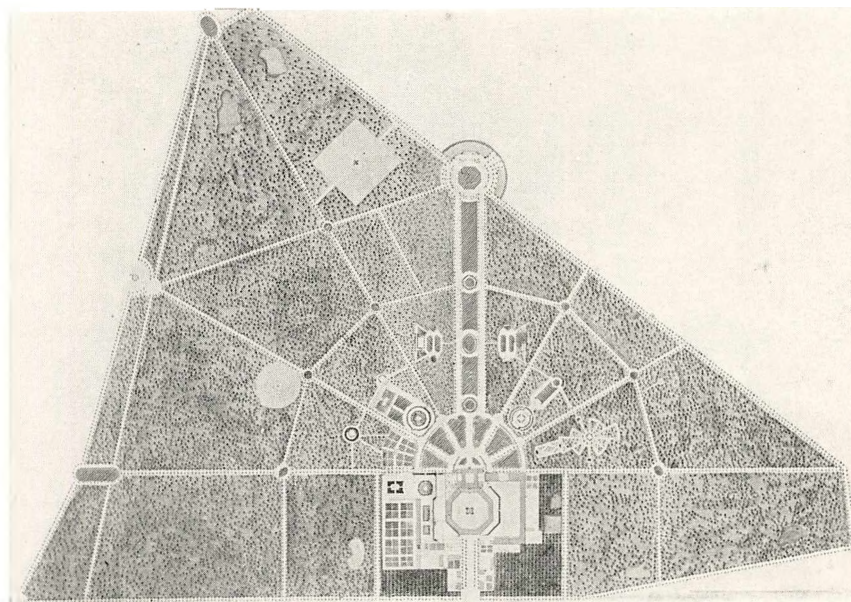
35. UDKAST AF JARDIN TIL OMBYGNING AF FREDENSBORG
Frederik V's Atlas (Det kgl. Bibliothek).

—58 det kønne lille Hus, hvor nu Slotsforvalteren bor. Vinduesfagenes Antal er lige, hvad der er sjældent i Baroktiden; der skulde altsaa ikke være nogen Hoveddør i Midten. Den nuværende Indgangsdør, som er usymmetrisk anbragt i det ene Midterfag, har først faaet sin Plads ved en Ombygning for faa Aar siden. Paa ældre Billeder ser man en Dør i det næstsidste Fag til højre, og dertil har uden Tvivl svaret en Dør i venstre Side.

Ved Resolution af 29. Januar 1757 blev der endvidere bevilget 1858 Rdl. til et Havremagasin, der skulde rumme 2000 Tønder Havre. Denne

Bygning, der ligeledes er opført af Thura, ligger i Slotsgade paa venstre Haand, naar man gaar udad.

FREDERIK V'S SIDSTE AAR. I September 1759 døde Thura, men Fredensborgs Vækst standser ikke. Bygningsinspektørerne George David Anthon og Jacob Fortling blev udnævnt til kongelige Bygmestre, og Forretningerne blev delt imellem dem, som de før 1754 havde været

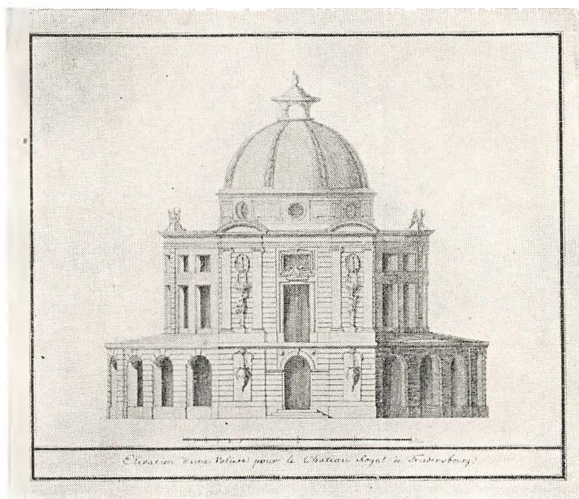
36. JARDINS UDKAST TIL OMLÆGNING AF HAVEN
Fr. V's Atlas.

delt imellem Thura og Eigtved. Fortling, som fik København, Sjælland og Falster, blev altsaa Bygmester paa Fredensborg, og han blev straks sat i Gang med at skaffe mere Plads i Marskalshusene. Disse var kun i een Etage med Mansardtag; nu blev det ved Resolution af 10. Maj 1760 bestemt, at begge Husene samt Løngangen skulde forhøjes med en Etage, hvortil der blev beregnet en Sum af 10080 Rdl. For at fordele Smerten blev det dog fastsat, at Forhøjelsen af det andet Marskalshus skulde udsættes til 1761. Men som sædvanlig kom der under Udførelsen nye Udgifter til. I September bevilges der til et Trappehus „*en pavillon*“ 1151 Rdl. Det er den halvrunde Udbygning, som paa Damebygningens vestre Side er forbundet med Løngangen. Og i November resolverer Kongen, at der skal indrettes Kælder under det gamle Mar-

skalshus og „der Symmetrie wegen“ en blind Kælderetage under Kirken og det andet Marskalshus. Denne Forandring er endnu synlig paa Soklerne. Forhøjelsen af Løngangen, som tilsigtede at sætte Slottets øverste Etage i Forbindelse med Damebygningens andet Stokværk, kom derimod ikke til Udførelse.

Da Fortling døde allerede i Juli 1761, fik Anthon Tilsynet med alle Slottene; men hans Arbejde bestod næsten udelukkende i at sørge for

de ordinære aarlige Reparationer. Naar noget nyt skulde bygges, eller større Forandringer skulde ske ved de Slotte, som benyttedes af Kongehuset, tyede man til den franske Bygmeister *Nicolas Henri Jardin*, som var bleven indkaldt i 1754, og hvis Hovedopgave var Opførelsen af Marmorkirken, hvormed han var sysselsat i en lang Aarrække, indtil Struensee i Slut-

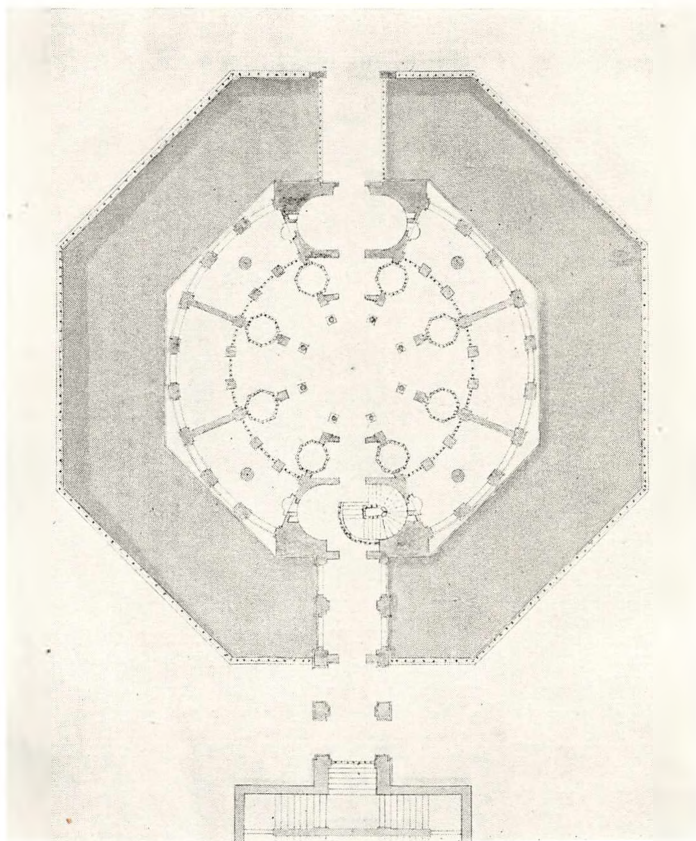

37. UDKAST TIL VOLIÈRE AF JARDIN
Frederik V's Atlas.

ningen af 1770 standsede Arbejdet. Jardin var en meget fremragende Architekt; Marienlyst ved Helsingør, som han byggede for Overhofmarskal A. G. Moltke, og H. E. Bernstorffs Sommerbolig i Gentofte vidner endnu om hans smagfulde og elegante Stil. At man ogsaa tænkte paa at benytte hans Talent til at give Fredensborg et mere moderne Udseende, ses af et Projekt i Frederik V's Atlas (paa det kongelige Bibliothek). Det er en Façadetegning, hvorefter Slottet vilde have faaet et helt nyt Udseende med Pilastre og andre Ornamentter i en højst elegant fransk Stil. Tegningen er ikke signeret; men at den er af Jardin, derom kan der ikke være nogen Tvivl; den minder meget om Façaden af Thotts Palæ paa Kongens Nytorv, som ogsaa skyldes Jardin.

Der synes dog ikke at have været alvorlig Tale om at udføre dette Projekt, da det ikke har afsat noget Spor i Regnskaberne; og det kan vi være tilfreds med, thi i saa Fald var meget af det, som gør Fredensborg til et saa interessant historisk Mindesmærke, gaet tabt. Jardins

Virksomhed kom overvejende til at dreje sig om Haven. Dog er der i det gamle Marskalshus et Forværelse, hvis smagfulde Udstyrelse ikke kan skyldes nogen anden end Jardin. Aktmæssig kan det ikke bevises, da der ikke staar noget derom i de kongelige Regnskaber; men Stilen

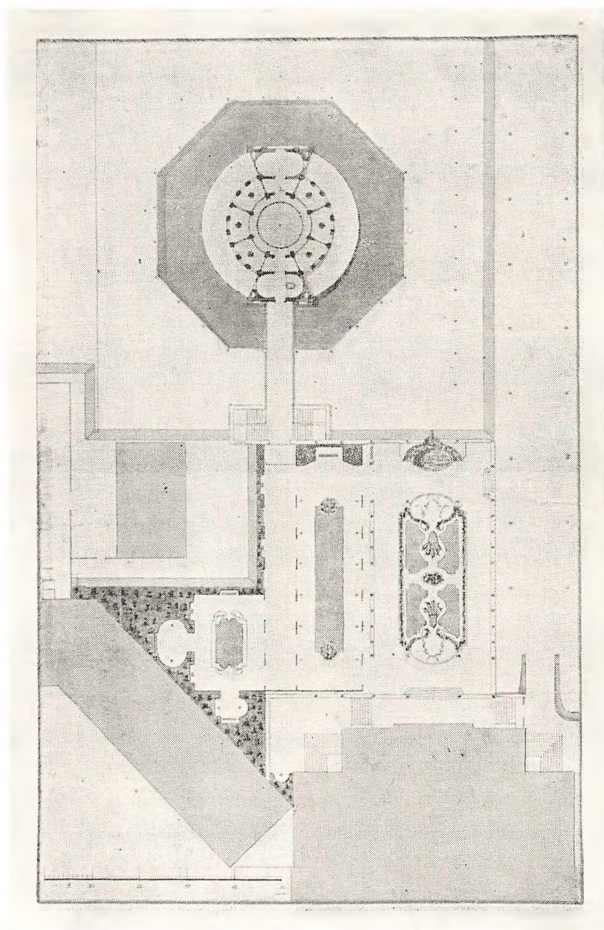

38. UDKAST TIL VOLIÈRE. GRUNDPLAN
Frederik V's Atlas.

er ikke til at tage fejl af. Det var Moltke, der residerede i Marskals-
huset, og han har formodentlig ladet Arbejdet udføre paa egen Haand,
selv om Pengene uden Tvivl er gaaet af Kongens Kasse. I København
var Moltke vant til at bevæge sig i Pragtsale, som ikke stod tilbage for
Christiansborgs. I hans Palæ paa Amalienborg, det som senere blev
Christian VII's Palæ, var Spisesalen dekoreret af Jardin. Paa Fredens-
borg kunde han heller ikke nøjes med den forholdsvis tarvelige Udsty-

relse, som de fleste Værelser, der ikke er kongelige Gemakker, har.

Tidligere var der, som foran (S. 32) omtalt, i Marskalshuset to Lejligheder, forbundne ved et Forgemak med et kuppelformet Loft, der gik

39. JARDINS UDKAST TIL MARMORHAVEN MED PLAN AF
VOLIÉRENS ØVERSTE ETAGE
Rigsarkivet.

op i Mansardetagen. Dette Loft maa være forsvundet ved Fortlings Ombygning, og ved samme Lejlighed er vel den nye Inddeling af Værelserne sket, hvorved hele Stueetagen, eller snarere hele Huset, blev Bolig for Moltke. Forgemakket blev nu lagt i den vestre Ende af Huset nærmest Kirken. Værelset gaar igennem hele Husets Bredde med to Fag Vinduer til Haven og to til Slotsgaarden. Paa Væggene har Mandel-

berg malet Landskaber med Motiver fra Moltkes Ejendomme. Disse Billeder er betalt af Partikulærkassen, hvis Regnskaber viser, at de er udført i 1763. Til dette Aar maa vel hele Salens Indretning henføres.

Jardins største Arbejde paa Fredensborg var som sagt en Omdannelse af Haven, som paa dette Tidspunkt vist har trængt stærkt til Fornyelse. I en Aarrække, 1759—68, blev der foretaget vidtløftige Jordarbejder og Plantninger. Arbejdet blev mest udført af Soldater under Gartner Døllners Ledelse. Hovedtrækkene i Havens Anlæg, de fra et Centrum udstraalende Alléer, blev dog ikke forandret; men den midterste blev udvidet til en bred Udhugning, som giver fri Udsigt ned imod Søen. Det er det fra franske Slotte velkendte „tapis vert“, det grønne Tæppe, som Jardin vilde have frem. Paa begge Sider af Græsplænen blev der plantet Alléer, og langs med Alléerne blev Wiedewelts store Figurgrupper og Trophæer opstillede. Det er vel dem, der har givet Anledning til det mindre træffende Navn „Kæmpealléen“, som man sædvanlig hører.

Dernæst anlagde Jardin den lille kostelige Marmorhave paa Slottets Vestside udenfor Thuras Kommunikationsbygning. Her havde der fra den første Tid været et mindre Haveanlæg mellem Slottet og Menageriet. Ved Slottets Udvidelse var det næsten helt forsvundet; men nedenfor laa to beplantede Terrasser, hvorover en Gang førte til Menageriet paa den ottekantede Ø. Disse omdannede Jardin til en lille regelmæssigt anlagt Have i fransk Stil. De talrige Statuer, Vaser og andre Marmorarbejder hentyder for største Delen til Oldtidens Mythologi og Historie, som Tiden jo sværmede for.

Jardins Projekt omfattede tillige Nedbrydelse af det gamle Menageri- hus og Opførelsen af en hel ny Pavillon, et stort Fuglehus (Volière), hvis elegante Ydre ses paa en Tegning i Frederik V's Atlas. Jardins Projekter var smukke, men kostbare; og da der var Ebbe i Kongens Kasse paa Grund af de store Rustninger i 1762, da der var overhængende Fare for en Krig med Rusland, maatte dette Projekt, ligesom det store Forslag til Ombygning af Slottets Façader, opgives. Efter at Menageriet var nedbrudt i 1767, blev der paa Øen anlagt et „Andebjærg“, og Terrainet deromkring blev beplantet med Træer. Senere forsvandt ogsaa Ænderne, og Øen fik det poetiske Navn Rosenøen.

IV. FREDENSBORG SOM ENKESÆDE FOR DRONNING JULIANE MARIE

HARSDORFF BLIVER DRONNINGENS BYGMESTER. Da Frederik V var død den 14. Januar 1766, overlod Christian VII ved et Cessionsbrev af 24. Maj Fredensborg til sin Stedmoder Enkedronning Juliane Marie til Sommerbolig. Det var naturligt, at man lod hende be-

40. EN AF THEPÄVILLONERNE

holde det Slot, som havde været hendes kongelige Ægtefælle saa kært, paa samme Maade som Sophie Magdalene endnu residerede paa Hirschholm. Juliane Marie fik tillige det lille Slot ved Helsingør, som tidligere kaldtes „Moltkes Glædeshaug“, men i 1760 var kommet i Kongens Eje. I Begyndelsen blev Udgifterne til begge Slottenes Vedligeholdelse betalt af Partikulærkassen; men fra 9. Januar 1768 blev der anvist Dronningen en bestemt Sum, 9000 Rdl. aarlig, til Vedligeholdelse og Lønninger ved Slottene. Med denne Sum kunde kun de nødvendigste Reparationer bestrides, og der var heller ingen Anledning til nye Byggeforetagender, da Dronningen i de første Aar efter Frederik V's Død førte en meget til-

bagetrukken Tilværelse, særlig i Struensee-Tiden, da hun levede i en Slags Forvisning paa Fredensborg.

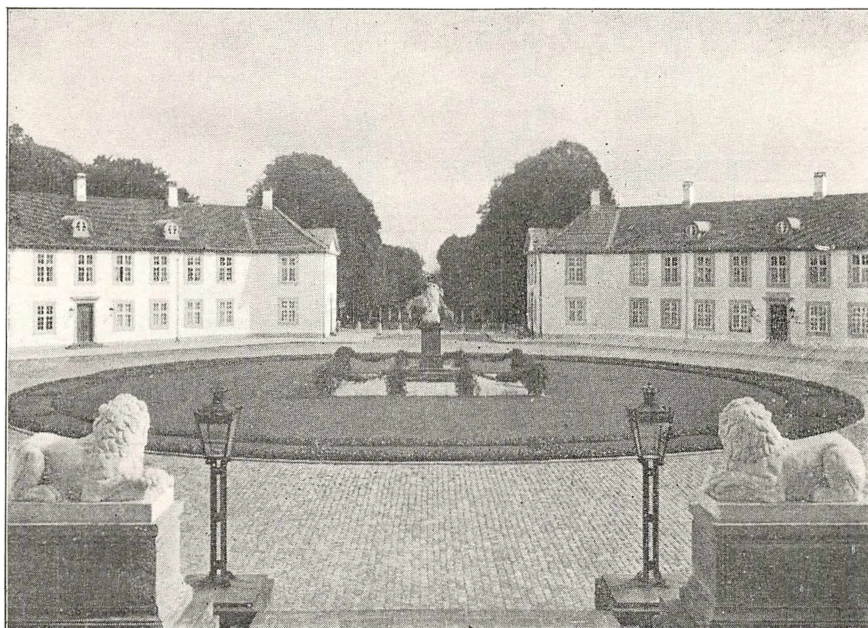
Helt anderledes blev Forholdet efter Struensees Fald i Januar 1772. Juliane Marie blev nu Midtpunktet i Hoflivet, og Naadens Sol skin- nede atter over Fredensborg. Skønt Slottet havde faaet mægtige Ud- videlser under Frederik V, saa at der i Hovedbygningen, Ottekanten og de forskellige „Nebenbygninger“ var ca. 300 Værelser, fandt Dron- ningen, at Pladsen var for indskrænket, og der blev snart igen et livligt Byggeri paa Fredensborg. Jardin var blevet afskediget af Struensee, og Caspar Frederik Harsdorff var udnævnt til Hofbygmester i hans Sted. Det er denne højtbegavede Architect, der har givet Fredensborg dets endelige Skikkelse.

PAVILLONERNE VED SØEN. Det første Arbejde, som Hars- dorff fik for Dronningen, var en ny Indretning af de to smaa Huse ved Søen, som i Frederik IV's Tid havde været Køkkenbygning og Kavaler- hus til den ottekantede Kongepavillon (S. 37). Den sidste var allerede forsvundet i 1765; den var nemlig saa forfalden, at den ikke kunde istandsættes; den var jo bygget paa Pæle, og „Pilotagen“ var ganske opraadnet. Der var først Tale om at bygge en ny af mere varigt Materi- ale; men det blev opgivet, da det vilde blive for dyrt. De to firkantede Huse, der stod paa det faste Land og var af Murværk, blev derimod skaanede. Jardin omdannede dem til „Grottehuse“, en paa den Tid meget yndet Prydelse i Haver. Stukkatøren Giulio Guione modelle- rede Grotteværket paa et Træskelet. Det var Skik at give Grotterne en Beboer i Form af en studerende Pythagoras eller en Eremit. Undertiden var det saaledes indrettet, at Eremiten rejste sig fra sit Leje, naar man traadte paa Dørtærskelen. En saadan Figur skal der ogsaa have været i Fredensborgs Grottehuse.

Jardin istandsatte ogsaa Husene udvendig, og de fik ved den Lejlig- hed det Udseende, som de har endnu. Alt Stenhuggerarbejdet blev for- nyet af de franske Billedhuggere Moulin og Canchy. Paa Tagene blev der opstillet Vaser, fire paa hver Pavillon; de er senere nedtagne; men det er ogsaa den eneste Forandring, der er sket siden Jardins Tid. Man lægger Mærke til, at Vinduesindfatningerne har et ejendommeligt Orna- ment med Muslingeskaller, uden Tvivl en Hentydning til Grotteværket i det indre, hvoraf Muslingeskaller var en væsentlig Bestanddel.

Juliane Marie ønskede imidlertid ligesom i gamle Dage at kunne nyde et Maaltid ved Søen paa smukke Sommeraftener. Hun lod derfor i Som- meren 1772 Grotteværket rydde ud og lod Harsdorff indrette en Spise-

stue i det gamle Køkken, altsaa i den sydlige Pavillon. Denne Bygning var nemlig den rummeligste, da det hele udgør eet Rum. Der kunde dækkes til 23 Personer. Harsdorff gjorde Rummet mere festligt ved at hæve Loftet i to Afsæt som i en Kuppelsal. Det nederste Afsæt bestaar af fire buede Flader, der støttes af en Kranliste med nogle smaa Konsoller, alt af Træ. En firkantet Træramme skiller dette Afsæt fra det

41. SLOTSGAARDEN SET FRA TERRASSEN

øverste kuppelformede. Øverst i Kuplen er der en udskaaen Loftsroset, oprindelig forgyldt.

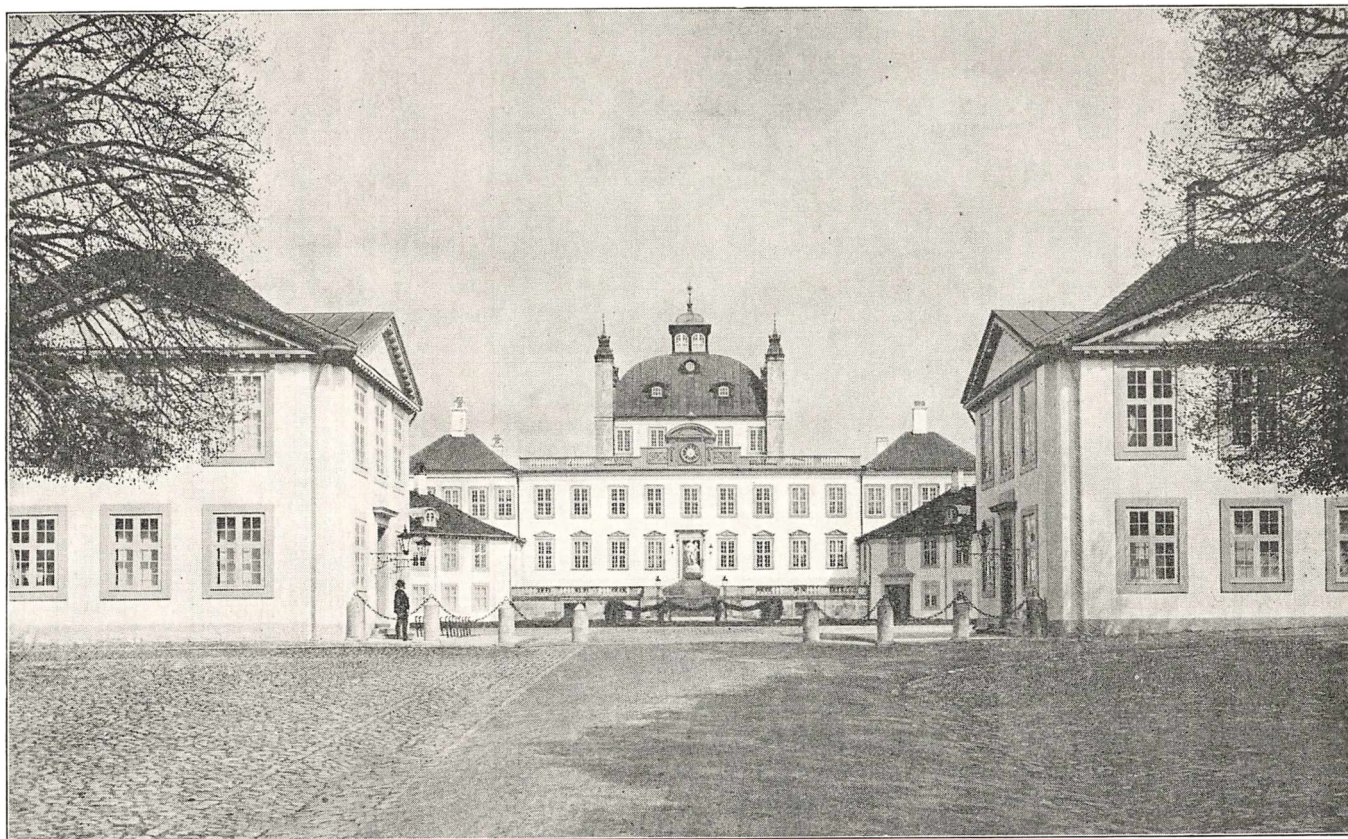
Fremragende Kunstnere som Maleren Johan Edvard Mandelberg og Billedhuggeren Jens Karlebye blev benyttet til at dekorere Rummet. Alt Træværket blev stafferet med Farver og Forgyldning, som nu er ganske afbleget eller overmalet. Brystpanelet var malet med „Fleisch-Couleur“ med gule Lister. Ogsaa Vægbeholdningen var kødfarvet, og derpaa var malet Ornamente „en basrelief“. Det var Mandelbergs Specialitet at male saadanne Dekorationer, der skuffende efterlignede Billedhuggerarbejde. Over den smukke endnu bevarede Marmorkamin var der et stort Spejl i „Trumeau“ med metalforgylt Ramme og Perler, derover et Zirats af Egeblade med et omviklet Baand, udskaaet af Karlebye og ægte forgyldt. For Vinduerne hang der hvide Kattuns Gardiner med Lidser og Kvaster.

Den nordlige Pavillon vedblev at være Kavalershus, og Ruminddelingen med de to smaa Hjørnekabinetter blev uforandret. I „det store Gemak“ var Panelerne perlefarvede, Vægbetrækket af hvidt Sirts. Der var to Spejle i udskaarne og forgyldte Rammer, derunder marmorerede Konsolborde med forgyldte Lister. Nu er alt dette borte, og Rummet gør ikke noget hyggeligt Indtryk. De to „Thepavilloner“, som de sædvanlig kaldes med et Navn, som rimeligvis stammer fra denne Tid, staar nu tillukkede med Skodder, ligesom drømmende om en svunden Fortid. Udgiften blev ca. 800 Rdl.; desuden fik Harsdorff til Nytaar 1773 et Gratiale paa 100 Rdl. af Dronningen.

OTTEKANTENS FORHØJELSE. Under Hoffets Sommerophold i 1774 blev det afgjort, at der skulde skaffes mere Plads paa Fredensborg ved at sætte en Etage paa Ottekantens Fløje; man ønskede ca. 70 nye Værelser. Der var ogsaa Tale om at benytte Hirschholm, som nu efter Sophie Magdalenes Død (27. Maj 1770) og den kortvarige Struensee-Episode stod ledigt, og baade var et rummeligt og kongeligt udstyret Slot, som Sommerbolig for Hoffet. Men denne Tanke tiltalte ikke Dronningen; dertil var Mindet om det skandaløse Hofliv i Struensee-Tiden for levende. Fredensborg gemte derimod kun Minder, som var Dronningen kære.

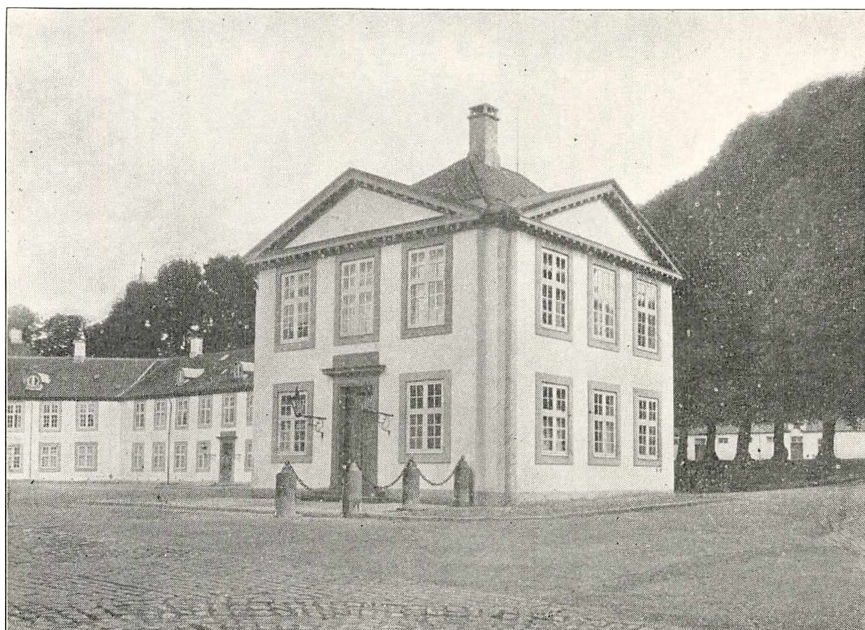
Den 10. Juni afsendtes til Rentekammeret en af Guldberg egenhændig skreven Kabinetsordre, hvori det først udtales, at „Vores Slot Hirschholm ikke haver de til en Sommerresidents ønskelige Yndigheder“, og det paalægges Kammeret kun at sørge for den nødvendigste Vedligeholdelse. Derefter fortsætter Ordren saaledes: „Fredensborg, som vi for alle dets Fordeles Skyld give Fortrinet til en Sommerresidents, er og bliver for knapt; til den Ende have vi besluttet at ville paa dette Slots ottekantede Bygning sætte en anden Etage efter hosfølgende Tegning, og skulle samme være fuldfærdig til 1ste Maj 1775. Kammeret haver da af Professor Harsdorff at lade Overslag gjøre og til dette Vort Øiemeds Opnaelse at føie de sædvanlige Anstalter; dog tillige at agte, at da Slottet bliver ved at ansees som Vores elskelige Frue Moders Dronning Julianæ Mariæ Sommerresidents, Harsdorff da anvises at indhente, hvad Etagens hele Indretning angaar, Hendes Majestæts Befaling.“

Kabinetsordren har Kongens Underskrift; man opretholdt jo den Fiktion, at det var ham der regerede; men det er karakteristisk, at det er Dronningens Befalinger, Bygmesteren skal rette sig efter. I øvrigt ser man af Ordren, at Tegningerne allerede forelaa, og det er dermed givet, at Sagen i Forvejen har været mundtlig aftalt mellem Guldberg og

42. FREDENSBORG, SET FRA INDGANGEN

Harsdorff. Det er uden Tvivl Harsdorff, der har planlagt Ombygningen, og det er sikkert ham, der har haft den gode Idé at nedbryde den største Del af Portfløjen og aabne Gaarden, saa at man har det smukke Indblik til Slottet. Dersom Portfløjen ligesom de andre Fløje var blevet forhøjet med en Etage, vilde den næsten have skjult Slottets Façade. Det som blev staaende af Portfløjen, har Bygmesteren formet som to

43. PAVILLON VED INDGANGEN TIL SLOTTET

Pavilloner med Frontispicer til to Sider, hvilket gør en meget god Virkning. Forhøjelsen af de seks andre Fløje har ogsaa været til Gavn for Slottets Udseende; efter den store Udvidelse, som Hovedbygningen havde faaet, krævedes der ogsaa mere anselige Forbygninger.

Harsdorff tog med Energi fat paa Arbejdet og lod det fornødne Tømmer flaade ned til Sletten, skønt Overslaget hverken var færdigt eller approberet. Dette skete først ved en Resolution af 28. August. Men Tiden var jo knap, og det gjaldt om at benytte Sommermaanederne. Fra Sletten skulde Tømmeret køres til Fredensborg af Bønderne, og Harsdorff gjorde Regning paa, at dette kunde ske før Høstet eller i det mindste mellem denne og Kornhøsten; men det lykkedes ikke; først i September fik Bønderne Tid til at køre, og Kørselen varede hele Maa-

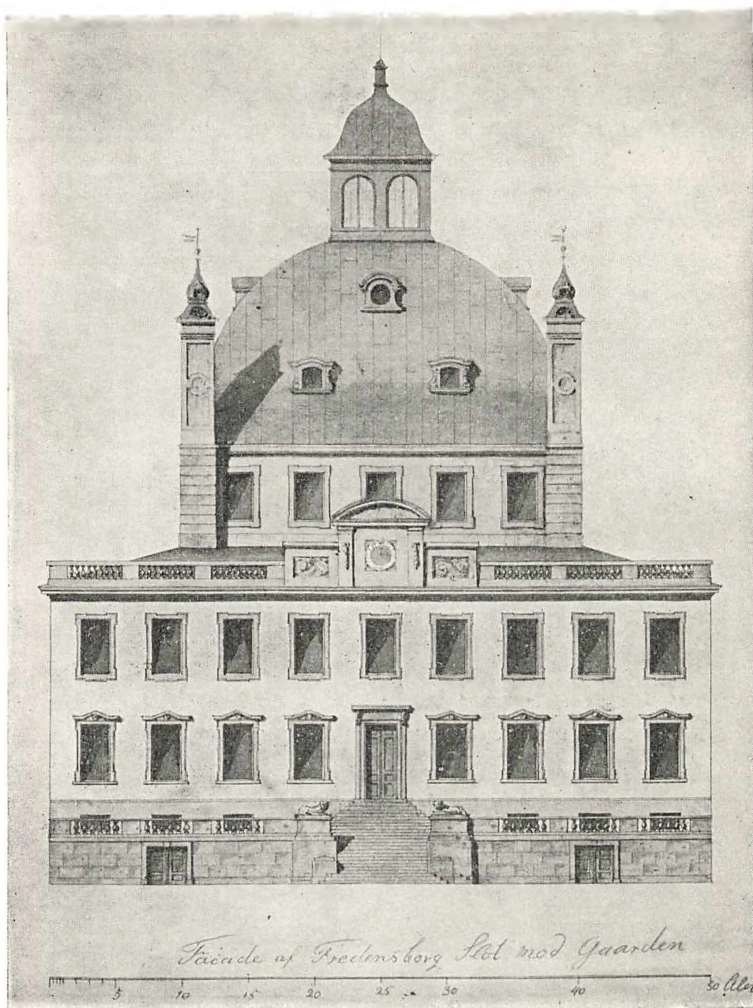
neden. Kongelige Byggearbejder var altid en tung Byrde for Nordsjællands Bønder.

Udgiften var i Overslaget beregnet til 34951 Rdl.; men Harsdorff forudsaa, at der vilde løbe mere paa, da han jo skulde rette sig efter Dron-

44. HOVEDINDGANGSDØREN

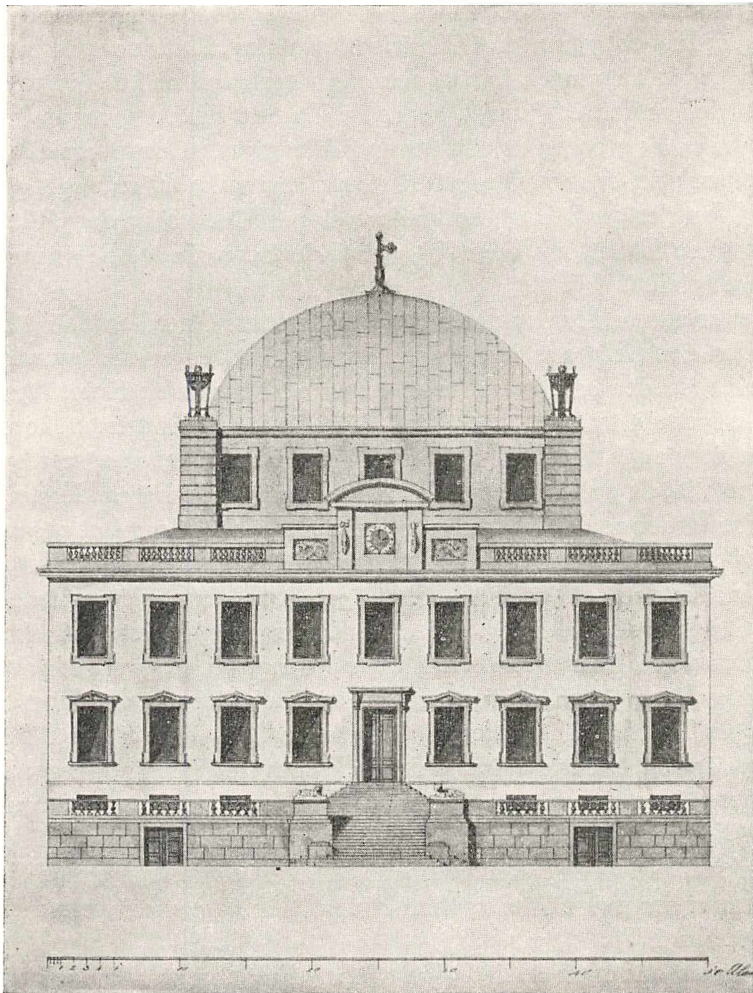
ningens Ønsker, som ikke kunde beregnes. I Resolutionen blev det derfor tilføjet, at „ifald under Arbejdet maatte forekomme Omstændigheder, der vilde udfordre en større Bekostning, bliver saadant til Kammeret at indberette for derover at indhente nærmere kgl. Resolution.“ Det viste sig ogsaa, at Udgifterne løb højere op, nemlig til 43962 Rdl. Denne Overskridelse var dog ikke en Følge af nogen Flothed ved Ottekantens Bygninger. Der er saa godt som intet anvendt paa at smykke Façaderne; Dørene fik nye Indfatninger af bornholmsk Sandsten; men Hovedkranzen med de smaa Konsoller er af Træ. Paa Tagene er der pyntelige,

45. SLOTTETS FAÇADE EFTER HARSdorFFS ÆNDRINGER
Tegning i Nationalmuseets Arkiv.

rundt afdækkede Kviste; men iøvrigt beror Façadernes Virkning udelukkende paa de gode Forhold og paa den faste Holdning i Dørpartierne, der er anbragt midt paa Ottekantens Sider.

Men Sagen var den, at der, sandsynligvis efter Harsdorffs Forslag, blev gjort ret betydelige Forandringer ved Hovedbygningens Façade for at bringe denne i nærmere Overensstemmelse med de ombyggede Fløje. For det første blev Terrassen og den store Stentrappe foran Hoveddøren ombygget. Vangernes barokt svajede Linjer forsvandt, og Trappen

46. PROJEKT TIL OMBYGNING AF KUPLEN
Tegning i Nationalmuseets Arkiv.

fik en smuk, regelmæssig Form. Dernæst blev Døren og dens Indfatning fornyet. Den gamle Dørrindfatning var i Barokstil med et stort Vaabenskjold i Frontonen; Harsdorffs Dør har en lige Afdækning baaren af Konsoller. Endelig blev Uret, som havde siddet i et lille Taarnspir paa Portfløjen, opsat i en Urkvist over Hoveddøren. Kvisten flankeres af to lavere Stenopsatser med et af Harsdorff oftere anvendt S-formet Ornament; derefter følger til begge Sider en Balustrade, der meget ligner den, som Thura havde opsat, men som senere var nedtaget.

Harsdorff har, som det synes, haft videregaaende Planer til Forandring af Hovedbygningen i klassicistisk Retning. I Nationalmuseets Arkiv ligger to Tegninger, hvoraf den ene viser Façaden i dens nye Skikkelse, den anden et Projekt, hvorefter Kuplen skulde gøres lavere og Lanternen helt bortfalde. Det er dog ikke givet, at dette Projekt er af Harsdorff; det er ikke signeret og stammer maaske fra en noget senere Tid. Men det var heldigt, at det ikke kom til Udførelse; det vilde ikke have gjort Slottet smukkere, og det vilde have skadet Belysningen i Kuppelsalen.

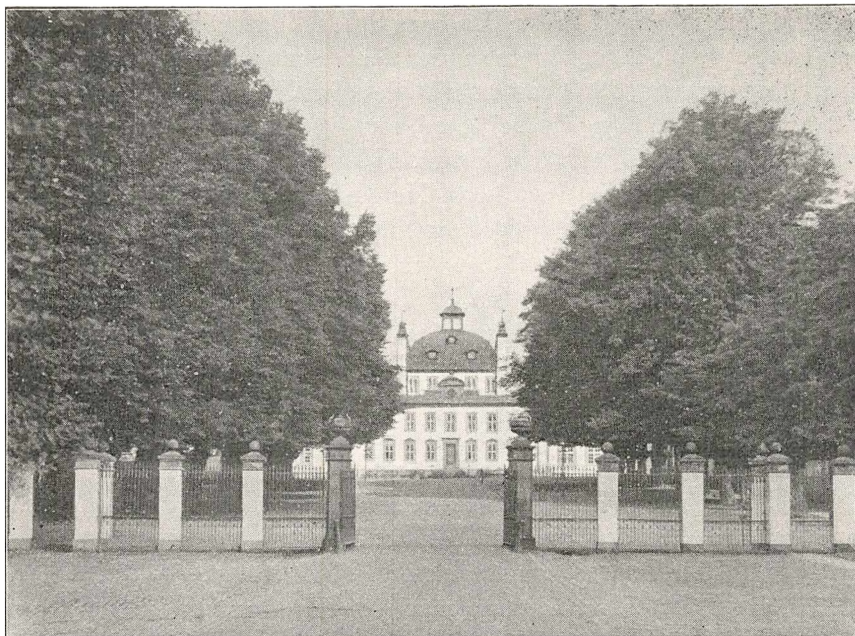
Det er altsaa Harsdorff, der har givet Slottets Gaardfaçade og Slotsgaarden den Skikkelse, hvori vi nu ser dem, og det maa indrømmes, at det er lykkedes ham at skabe et smukt og harmonisk Hele. At dette kunde lade sig gøre, og endda med forholdsvis faa Ændringer, kommer af, at det gamle Slot, om det end tilhører Baroktiden, dog var bygget paa en Tid, da en vis klassicistisk Strømning gjorde sig gældende.

Efter at denne Ombygning var tilendebragt, fandt man, at ogsaa den ydre Forgaard trængte til at moderniseres. At Harsdorffs Overslag, som han indgav den 6. Oktober 1775, var paa 24427 Rdl., afskrækkede ikke den Guldbergske Regering, som satte Fredensborg højest af alle kongelige Lystslotte. De otte Huse, der ligger i to Rækker langs med Indkørselen, blev ombygget, hvorved det meget Bindingsværk, der fandtes fra Kriegers Tid, blev forandret til Grundmur. Men den vigtigste Forandring var dog, at det gamle Plankeværk, som stod ved Indgangen, blev fjærnet og den nuværende, forneimt virkende Indhegning med Stenpiller og Jerngitre sat i Stedet. De to Piller nærmest Porten er højere og bærer smukke Vaser i Klassicismens Stil, vidt forskellige fra de Vaser, som man ser paa Porte fra Baroktiden. Arbejdet maa være udført i Sommeren 1776.

Hermed ender, hvad det ydre angaar, Fredensborgs Bygningshistorie. Siden den Tid er ingen nye Bygninger opført. Men nogle bevarede Harsdorffske Projekter viser, at Juliane Marie endnu ikke var tilfreds, men har ønsket nye Udvidelser. I 1780 var der Tale om at bygge en hel ny Køkkenbygning med Bageri nede ved Domestikbygningen, til Dels paa Opfyldning i Dammene. Det gamle Køkken i vestre Ottekant skulde saa indrettes med Kamre i begge Etager. Der maa stadig have været Trang til flere Værelser. Overslaget var paa 17645 Rdl., et stort Beløb at anvende paa et ikke helt nødvendigt Byggeforetagende. Endnu i 1782 har Projektet været under Overvejelse; men derefter hører man ikke noget om det.

Omtrent paa samme Tid (1779—80) gjorde Harsdorff Udkast til en

Forhøjelse af det lange Kavalerhus Syd for Ridebanen med en Etage samt en „Kommunikations-Gang“ mellem denne Bygning og østre Ottekant. Men dette Arbejde blev ved en Resolution af 7. Februar 1780 udsat indtil videre, og der kom aldrig noget ud deraf, hvilket var ret heldigt; de to ejendommelige Kuppelsale (Afb. 24) vilde jo saa være gaaet tabt. En Bygning, som omtales paa denne Tid, men som senere er for-

47. GITTERPORTEN

svundet, var „Statssekretær Guldbergs Hus“. Om dets Beliggenhed ved man kun, at det laa et Sted Vest for Ottekanten; det var nemlig paa-tænkt at sætte det i Forbindelse med det gamle Bageri ved Køkkenfløjen (S. 62) ved en 11 Alen lang Løngang. Muligvis er det identisk med det Laurierhus, som Thura havde bygget i 1757 (S. 62); der findes nemlig en Tegning i Rigsarkivet, som viser en Ombygning af dette, saa at der foruden tre Rum til Orangetræer bliver en Sal i Midten, et Kabinet og et Forværelse til den ene Side og et Kabinet og en Trappe til den anden Side. Tegningen er ikke af Harsdorff, men sandsynligvis af den anden Hofbygmester G. D. Anthon og tilhører formodentlig Tiden omkring 1770. Projektet til Løngangen forudsætter Opførelsen af den nye Køkken- og Bageribygning; det gamle Bageri skulde nemlig

indrettes til tre Værelser og en Trappegang; men da Køkkenprojektet ikke blev til noget, bortfaldt ogsaa Løngangen.

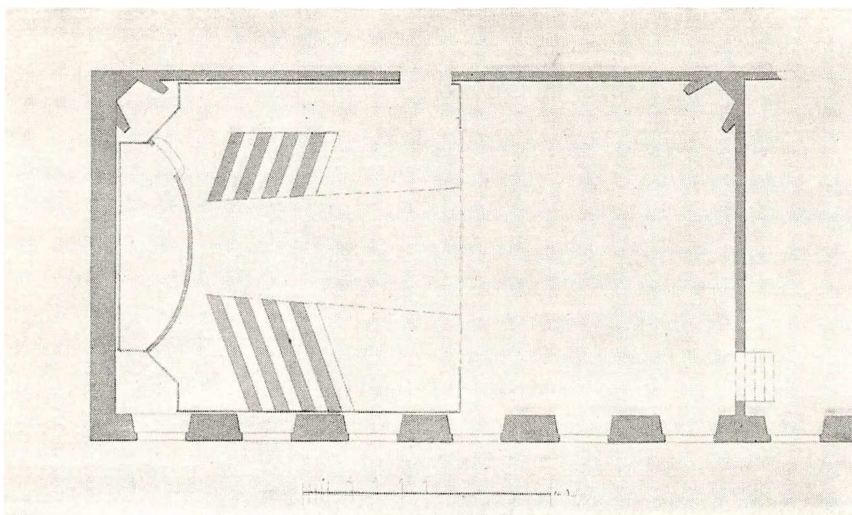
Vi kommer nu til de Forandringer, som skete i det indre af Slottet under Harsdorffs Ledelse. I Marts 1776 fik han Ordre til hurtigst muligt at istandsætte nogle Værelser paa Dronningens Bekostning. Det vigtigste af disse er Damegemakket, nu Kongens Forværelse, det første Værelse til venstre for Gardesalen. Det er nemlig helt og holdent Harsdorffs Værk og en udmærket Prøve paa hans Stil. Tidligere var her to Værelser, først et smalt 1 Fags Værelse, der tjente som Garderobe og Lakajegemak, og derefter „det blaa Gemak“, der efter Fløjenes Tilbygning var Forgemak til Dronningens Lejlighed, som laa i den sydvestlige Fløj og i Kommunikationsbygningen. Harsdorff lod Skillerummet nedtage og indrettede et rummeligt Værelse til Hofdamerne; af den gamle Garderobe blev kun et lille skabsagtigt Rum tilbage uden direkte Lys, kun med en Dør ud til Gardesalen.

Harsdorffs Haand spores ogsaa i en Del andre Værelser, hvor man dog til Dels beholdt den gamle Dekoration. Kong Christian VII beboede en Række Værelser i den gamle Del af Slottet til venstre for Kuppelsalen, deriblandt Soveværelset, hvor Frederik IV's Portræt hænger, det lille „Mellemgemak“, hvor Lakajerne opholdt sig, og Retiradegemakket. De to sidste er, som foran omtalt (S. 52), opstaaet ved en Deling af det tidligere „Dronningens Forgemak“. I Retiradegemakket blev der opsat en ny Kamin, og Vægdekorationen blev forandret.

Ogsaa i Kronprinsens Værelser, som var i den nordøstlige Del af Slottet, blev der gjort Forandringer; bl. a. blev Soveværelset forstørret ved Borttagelse af en Trappe; her er den Harsdorffske Stil let at genkende.

I 1778 indrettede Harsdorff et Theater i Marskalssalen i Damebygningen. Mandelberg og Theatermaler Peter Cramer dekorerede Salen efter Harsdorffs Tegning. Man har tidligere næsten intet vidst om dette Theater; men for nylig er Harsdorffs Tegninger kommet for Dagen og erhvervet af Theatermuseet i København. Scenen optager omtrent Halv delen af Salen; i Baggrunden er der en Dør, som fører ind til Kaffestuen, der har tjent Skuespillerne til Paaklædningsrum. De smukt farvelagte Tegninger viser, at Scenen var holdt i lyse, røde og gule Farver med en arkitektonisk Inddeling, der efterligner en kongelig Sal med dybe Vinduesnicher. Paa Pillerne er der Lampetter og store Spejle; foran dem Vaser paa Piedestaler. Paa de forreste Sætstykker er malet to Muser, Komediens (Thaleia) og Dansens (Terpsichore). Deres Navne er skrevne med græske Bogstaver. Det optrukne Forhæng er højrødt.

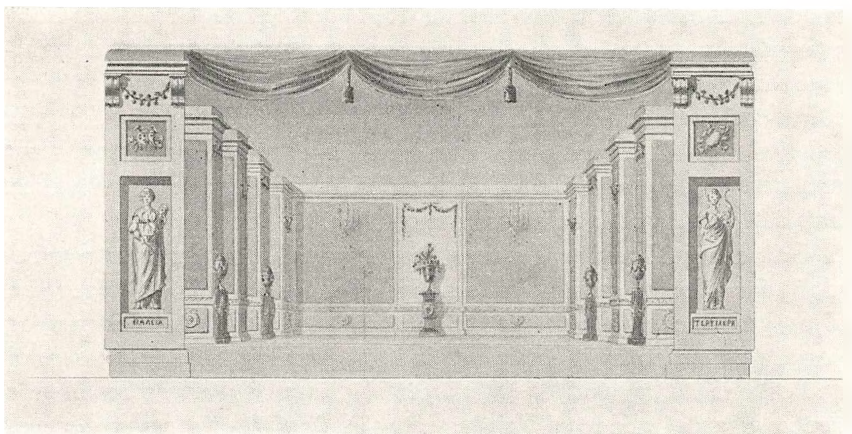
Paa Tilskuerpladsen staar nogle faa Bænke for de begunstigede, der

48. THEATRET PAA FREDENSBORG. PLAN
Tegning i Theatrumuseum.

blev indbudt til at overvære Forestillingen. I Baggrunden er Kongelogen, hvis Væg er malet i en graa Tone med forgyldte Ornamerter. Balustradens Omhæng og det optrukne Gardin er højrødt. Den fjerde Tegning viser en af Sidevæggene, nemlig den Forsatsvæg, der dækkede Salens Vinduer; ogsaa denne Væg er graamalet med forgyldte Ornamerter; paa Pillerne er der Mandelbergske Medaillonhoveder.

Theatret skulde være færdigt til Dronningens Fødselsdag den 4. Sep-

49. THEATRET PAA FREDENSBORG. SCENEN
Tegning i Theatrumuseum.

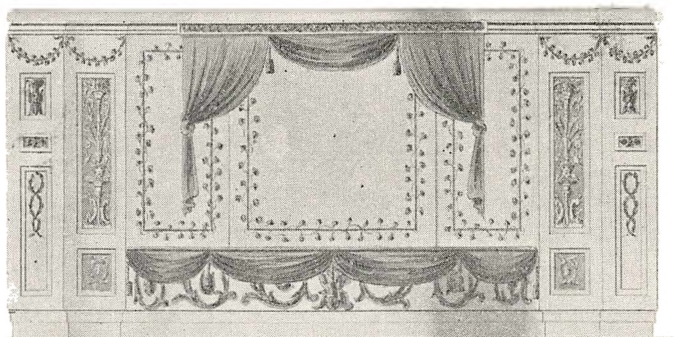
tember. Det kongelige Theaters Skuespillere blev hentet ud til Fredensborg, og Syngespillet „Lucile“ blev opført. Hele Udgiften, baade til Indretningen, 1632 Rdl., og til Opførelsen af Stykket, 763 Rdl., blev betalt af Kongens Kasse.

I 1781 blev der igen gjort betydelige Forandringer, navnlig i Kronprins Frederiks Lejlighed, som bestod af samtlige Værelser i den østlige Side af Slottets Stueetage, dog saaledes at hans Overhofmester General Eickstedt havde de fire Værelser i den sydøstlige Pavillon. Kronprinsen fyldte i 1781 13 Aar, hvilket efter Kongeloven var Myndighedsalderen, saa at han, hvis hans Fader ikke havde levet, kunde have tiltraadt Regeringen. Dette synes at have været den ydre Anledning til, at hans Værelser blev sat i Stand.

Lejligheden var tidligere i en lang Aarrække blevet beboet af den gamle Prinsesse Charlotte Amalie, Frederik IV's Datter, og den havde endnu det meste af den oprindelige Udstyrelse i Behold. General Eickstedt maatte nøjes med de gamle Vægtapeter af gult Damask, hvidt eller gult „Pequing“, og blaa- og hvidstribet Silketøj; men i Kronprinsens Værelser blev de gamle Tapeter kasseret med Undtagelse af Hjørnegemakket til Haven, hvor et Betræk af „skildret“ (malet) Taft, hvidt i Bunden, blev skaanet. Ellers blev i alle Værelser Væggene betrukket med Lærred, malet med en lys grøn Farve; kun i Soveværelset var der lysegrønt Silketøj. Brystpanelerne blev hvidlakerede undtagen i Soveværelset, hvor de blev malet med en blaalig Lakfarve.

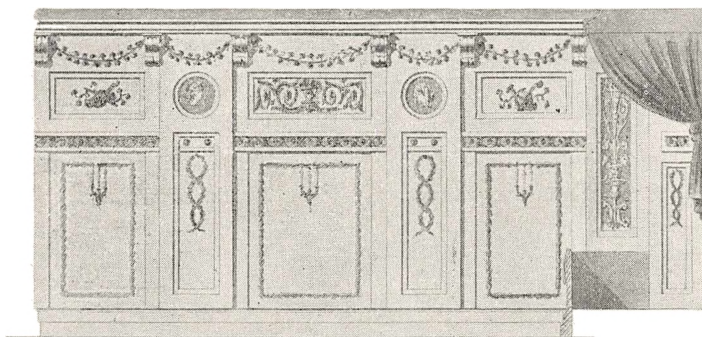
Ogsaa i Kongens og Enkedronningens Værelser var der efterhaanden kommet grønne Tapeter i de fleste Værelser, dels Damask, dels malede Lærredstapeter. Man skulde tro, at det maatte gøre et temmelig ensformigt Indtryk i Sammenligning med de gamle Tapeter, der straalende i stærke røde, blaa og gule Farver; men det maa tages i Betragtning, at Fredensborg i Tidens Løb var blevet overordentlig rigeligt forsynet med Malerier. Et Katalog, som Maleren Abildgaard har forfattet, nævner ikke mindre end 485 Stykker foruden Loftsbilleder og Dørstykker. Som Baggrund for Malerier var den grønne Farve behagelig.

I Gaarden stod endnu Fredens Statue; men Arrangementet var betydelig forandret. Bassinet var forsvundet, og der stod nu i Midten „en gul og graa marmorert Søjle af Træ, ziret med Skib og Krantze, og ovenpaa Søjlen en hvid Kugle omgivet med et forgyldt Baand; derved 2de Postamenter, paa det ene et stort hvidt Marmorbillede, forestillende Freden, paa det andet en Krigsarmatur af Træ“. Statuen var dermed reduceret til en Bifigur til en Skibssøjle af lignende Art som den, der er opstillet i Haven. Men i 1792 bragte Harsdorff den igen til Ære og

50. THEATRET PAA FREDENSBORG. KONGELOGEN
Tegning i Theatermuseet.

Værdighed. Han oprejste en høj korinthisk Søjle af Træ, og paa denne blev Statuen opstillet. Op til Søjlefoden var der tre Trin, malet som graat Marmor, og udenom tolv „Borner“ eller Stenpiller, forbundne ved Jernkæder. Pillerne staar der endnu; men Søjlen stod kun i 20 Aar eller lidt længere. Laurits Engelstoft omtaler den i sine Rejseoptegnelser fra 1797 (se „Fra Frederiksborg Amt“ 1909, S. 39). Harsdorffs Datter

51. THEATRET PAA FREDENSBORG. SIDEVÆG
Tegning i Theatermuseet.

fortalte ofte sine Børn om, hvor smuk denne Søjle var, og hvor majestætisk det var at se den rage op, naar man kom kørende fra København. Desværre er det ikke lykkedes at finde noget Billede af Fredensborg, hvor Søjlen kan ses.

Fredensborgs Bygningshistorie i det 18de Aarhundrede viser en fortsat Udvikling. Fra en forholdsvis ringe Begyndelse vokser det gennem hele Aarhundredet til et stort og rummeligt Slot. Foruden Hovedbygningen med dens Fløje er der ikke mindre end 28 større og mindre Bygninger (se Situationsplanen, Afb. 29). Det er ikke underligt, at Slotet bærer Præg af Aarhundredets vekslende Stilarter. I Slotsgaarden har vi Harsdorffs klassicerende Stil for Øje, fra Havesiden Eigtveds. Men endnu hæver Kriegers Kuppel sig over Midtbygningen og vidner om den kongelige Bygherres oprindelige Tanke, Centralbygningen. Trods disse Forskelligheder er der dog en vis Enhed, som kommer af, at det 18de Aarhundredes Bygmestre, uagtet den vekslende Smag i det dekorative, der betegnes ved Ordene Barok, Rokoko og Klassicisme, dog i Kompositionens væsentlige Elementer fulgte de samme Principper. Siden den Tid har Fredensborg været forskaanet for Ombygninger, saavel som for hærgende Brande, og staar som et sjældent uforfalsket Mindesmærke om en af vor Bygningskunsts bedste Perioder.

DET INDRE

I. HOVEDBYGNINGEN

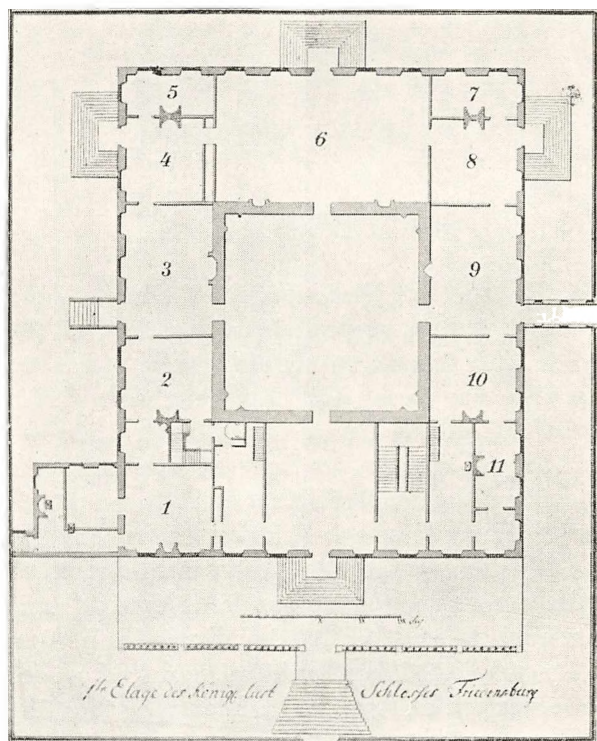
LOFTSMALERIER. Ved Beskrivelsen af Slottets Værelser vil det være naturligt, at der overvejende tages Hensyn til Juliane Maries Tid, den Tid da Slottet fik sin endelige Skikkelse og sit største Omfang. De fleste Værelser har endnu den Udstyrelse, som de fik dels under Frederik V ved Eigtveds og Thuras Ombygninger, dels i de 30 Aar da Juliane Marie beboede Slottet som Enke og Harsdorff var hendes Bygmester. Dog er i den gamle Del af Slottet Stuklofterne og de deri indsatte Loftsbilleder („Plafonds“) for største Delen fra Frederik IV's Tid og hører saaledes til Slottets oprindelige Udstyr. Nogle af Billederne sidder endnu paa deres oprindelige Plads, andre er flyttede under de senere Forandringer, enkelte er helt forsvundne. Derved er der kommet nogen Forvirring i den simple og klare Fordeling, som fandtes i det gamle Slot, og det vil derfor være hensigtsmæssigt, inden vi skrider til Beskrivelsen af de enkelte Værelser, at gøre Rede for Billedernes oprindelige Anbringelse (se Planen, Afb. 52).

Som foran omtalt (S. 27), fik Hofskildrereren Hinrich Krock i 1723 Bestilling paa 11 Plafonds til at smykke Lofterne i 10 Værelser i Stueetagen samt Havesalen. Til denne Sal malede han det store Billede af Olympens Guder, som findes her endnu. De andre Billeder kan deles i tre Grupper efter Størrelsen af de Værelser, hvortil de var bestemt.

I de to store Forgemakker, Dronningens og Kronprinsens (3 og 9), var der aflange Billeder med en skarpkantet Kontur, forestillende Grupper af Guder i legemsstore Figurer. Det ene, hvor Himmeldronningen Juno er Hovedpersonen, sidder endnu i Kronprinsens Forgemak, nu daglig Spisestue. Det andet, der forestiller Parnasset, maatte nedtages, da Dronningens Forgemak blev delt i to Værelser (S. 52); men det fandt atter An-

vendelse, da de fire Fløje blev bygget, og blev opsat i Conseilgemakket, nu den gule Sal.

I de fire omtrent kvadratiske Soveværelser, der støder op til Forgemakkerne, fik Loftsbillederne en tilsvarende firkantet Form. Figurernes er ogsaa her i fuld Legemsstørrelse. De to sidder endnu paa deres Plads, nem-

52. PLAN AF NEDERSTE ETAGE I FR. IV'S TID
Rigsarkivet.

Tallene betegner de Værelser, hvori der fandtes Loftsmalerier:

1. Det blaa Gemak	Venus og Vulcanus.
2. Dronningens Sovegemak	Ceres eller Kornhøsten.
3. Dronningens Forgemak	Parnasset.
4. Kongens Sovegemak	Bacchus eller Vinhøsten.
5. Kongens Kabinet	Flora.
6. Taffelgemakket (Havesalen)	Gudernes Forsamling.
7. Kronprinsens Kabinet	Venus.
8. Kronprinsens Sovegemak	Diana eller Natten.
9. Kronprinsens Forgemak	Juno og Æolus.
10. Kronprinsessens Sovegemak	Phaethon.
11. Kronprinsessens Kabinet	Janus.

lig „Ceres“ eller „Kornhøsten“ i Anna Sophies Soveværelse (2) og „Phæton“ i Sophie Magdalenes Soveværelse (10), nu Anretterværelset. De to andre maatte flyttes, da Kongens og Kronprinsens Soveværelser (Audiensværelser) som Følge af Fløjenes Tilbygning (S. 56) blev slaaet sammen med de smaa Kabinetter til Haven, hvorved de to Værelser opstod, som nu kaldes „den røde Sal“ og „det kinesiske Værelse“ (13 og 7 paa Afb. 56). „Vinhøsten“ blev nu flyttet fra Kongens Soveværelse til det til-

53. JUNO OG ÆOLUS
Loftsbillede i den daglige Spisestue.

stødende Retiradegemak, det ene af de Værelser der opstod ved Delingen af Dronningens Forgemak. Det andet Billede, „Natten, fremstillet ved Maanen, hvori Diana sidder“, blev opsat i Juliane Maries Audiensgemak, det nuværende Jourværelse; men herfra blev det atter borttaget, da Mandelberg i 1776 malede et nyt Billede, og det findes nu ikke mere paa Fredensborg.

Til de fire smaa Kabinetter blev der bestilt mindre aflange Billeder, hvor Figurerne er i halv Legemsstørrelse. Men da Dronning Anna Sophie i 1725 fik indrettet det blaa Gemak (1), og hendes Kabinet svandt ind til et ganske lille Værelse, blev det dertil bestemte Billede kasseret eller afbestilt, og Krock fik Bestilling paa et nyt, forestillende Venus og Vulcanus, formodentlig samme Emne som i det kasserede. Her i det

blaa Gemak eller Dronningens nye Forgemak sad Billedet, indtil Harsdorff indrettede Damegemakket. Siden er det forsvundet. Af de tre smaa Billeder blev de to, „Flora“ og „en sig pyntende Venus“, da Kabinetterne forsvandt, opsat i de nye Hjørnegemakker i de vestlige Fløje. Det tredje, „Janus oplukkende Fredens Tempel“, blev flyttet til Kongens Audiensgemak, nu den røde Sal ved Siden af Havesalen. Herfra er det i nyere Tid fjærnet og erstattet med C. N. Overgaards svage Billede „Danmark“. Man ser, at alle de Billeder, der blev disponible ved den ovenfor om-

54. VENUS

Loftsbillede i det nordvestlige Hjørnegemak (nu Dronningens Kabinet).

talte Sammenlægning af Værelser, blev anvendt i de kongelige Værelser i Slottets Vestsiden, medens kun to blev tilbage i den mindre fornemme østlige Side.

Baroktidens Ordenssans viser sig ikke blot deri, at Billederne var ordnede i to symmetriske Rækker efter Størrelse og Form; men ogsaa med Hensyn til deres Indhold hersker der et bestemt System. I de kongelige Soveværelser og Kabinetter symboliserer Billederne de fire Aarstider; Vinteren betegnes ved Vulcanus (Ildens Gud), Sommeren ved Ceres, Gudinden for Markens Grøde; Vinguden Bacchus med hans Følge betegner Efteraaret, Flora og hendes Legesøstre Foraaret. De tilsvarende Billeder i Kronprinsens Lejlighed forestillede aabenbart Døgnet's fire Tider, selv om Symbolikken ikke i dem alle er lige klar. At Billedet med Maanen og Diana betød Natten, forstaar sig af sig selv, og at Phae-

ton, der forsøger at styre Solgudens Heste, skal udtrykke Morgenens, er sandsynligt, skønt man maaske ogsaa kunde tænke paa Dagen. Men hvilken Dagstid der tænkes paa med „den sig pyntende Venus“ er ikke rigtig klart, og om det forsvundne Billede, der kaldes „Janus“, kan intet siges.

DE TRE STORE SALE. Da Juliane Marie omkring 1780 var færdig med sine forskellige Ombygninger, var Fredensborg blevet baade et rummeligt og vel indrettet Slot. Naar alt medregnes, Kælderrum, Tag-

55. FLORA

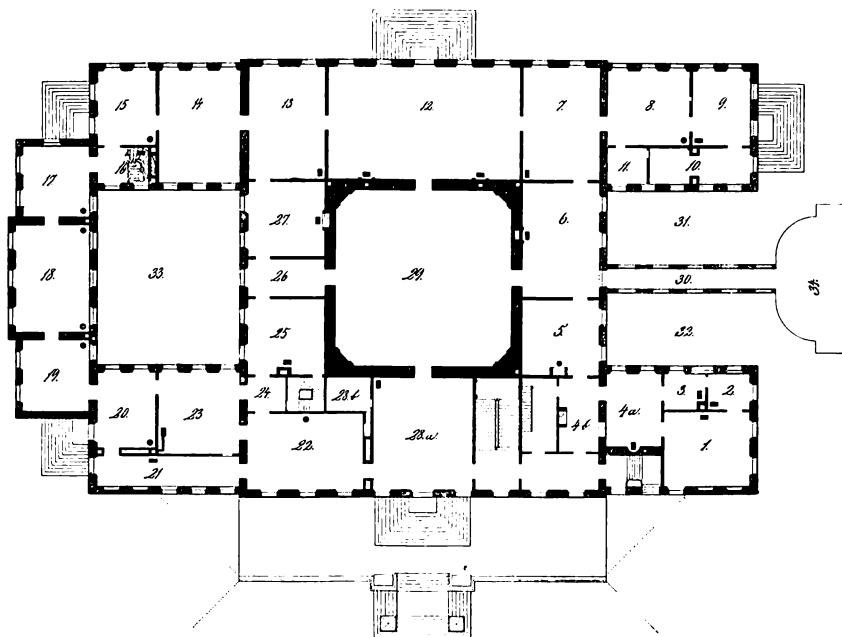
Loftsbillede i det sydvestlige Hjørnegemak (nu Audiensværelse).

kamre og Gange, var der nu over 400 Værelser, deraf 104 i Hovedbygningen. De kongelige Værelser havde næsten alle en pragtfuld og kunstnerisk Udstyrelse, om end kun delvis i den moderne klassicerende Stil. For os er imidlertid denne Stilblanding interessant og historisk værdifuld, idet Fredensborg som intet andet Slot byder os Eksempler paa det 18de Aarhundredes blændende Interiørkunst gennem alle de vekslende Stilepoker.

Et Inventarium, som er affattet i 1784, giver god Oplysning om Værelsernes Indretning og om, hvorledes de høje Herskaber var indlogerede i de nærmest foregaaende Aar. Hermed stemmer i alt væsentligt nogle Etagplaner fra nyere Tid (1860), hvor en Paategning om Værelsernes Benyttelse i Juliane Maries Tid er overført fra ældre Planer. Naar man følger disse Planer (Afb. 56 og 70), vil man let finde sig til Rette. Vi

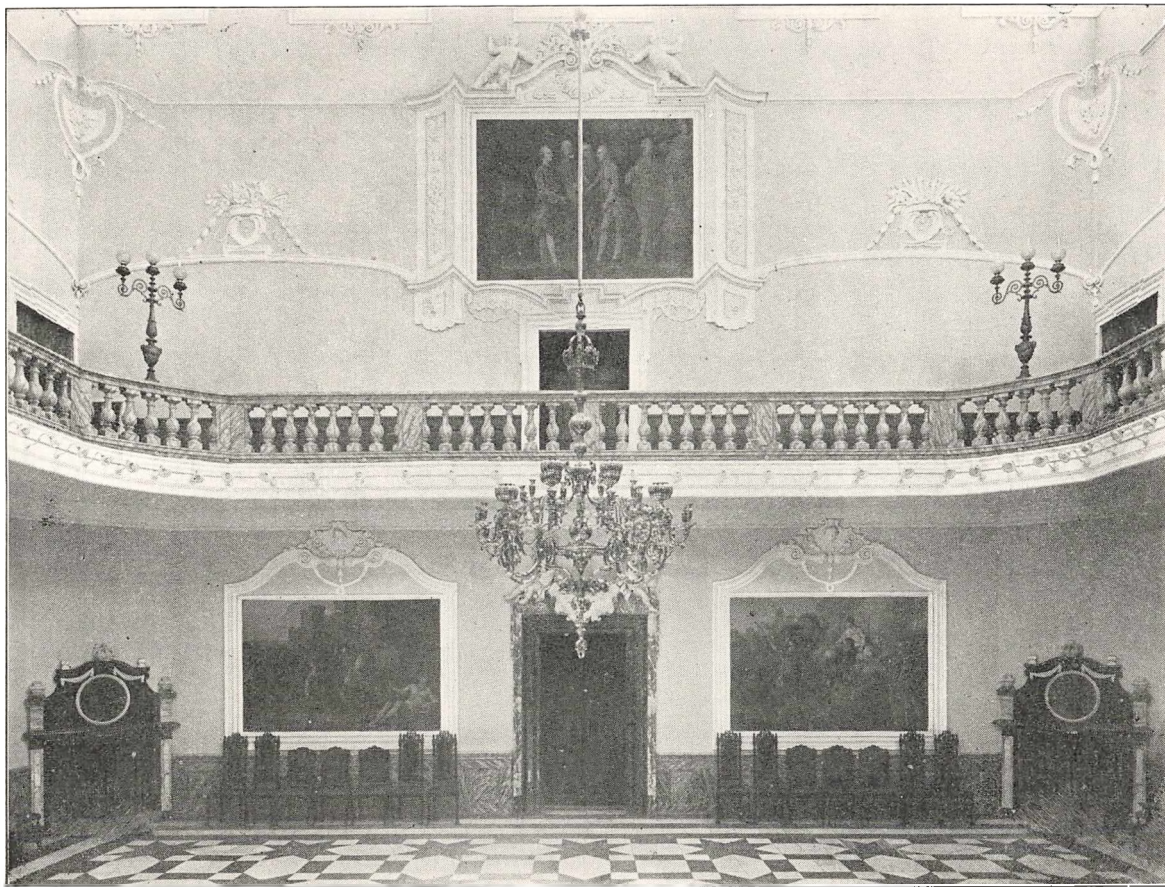
begynder med de tre store Sale, som indtager Midten af Stueetagen.

Gardesalen (28 a) har endnu sine barokke Døre og en Hovedkrans under Loftet i samme Stil. Større Forandringer har ikke fundet Sted her. Salen har altid været umøbleret; i det højeste har der staaet et Par Bænke. I det inderste Hjørne til venstre er der en Dør ind til det lille mørke Rum (28 b), den eneste Rest af det gamle Lakajgemak, som blev tilbage, da Harsdorff indrettede Damegemakket. I dette Rum sad Kammerlakajen.

56. PLAN AF NEDERSTE ETAGE, 1784

1. Eickstedts Visitstue	11. Kronprinsens Kabinet	23. Dronn.s Audiensgemak
2. — Sovegemak	12. Spisesal (Havesalen)	24. — mørke Kabinet
3. — Skrivekabinet	13. Kongens Audiensgemak	25. Kongens Sovegemak
4a.— Retiradegemak	14. — Conseilgemak	26. — Garderobe
4b.— Entrée	15. — Hjørnegemak	27. Retiradegemak
5. Kronprinsens Spisegem.	16. — Hjørnekabinet	28a. Gardesal
6. — Forgemak	17. Andet Biblioteksgemak	28b. Mørkt Kammer
7. — Kavaleriemak	18. Første Biblioteksgemak	29. Fredssalen(Kuppelsalen)
8. — Audiensgemak	19. Dronningens Sovegemak	30. Løngang til Damebyggn.
9. — Retiradegemak	20. — Retiradegemak	31—33. Gaarde
10. — Sovegemak	21. — Kabinet	34. Damebygningen
	22. — Damegemak	

57. KUPPELSALEN

Kuppelsalen (29) er det Rum, hvor Centralbygningssidéen kommer kraftigst til Udtryk. Salen er kvadratisk, 24×24 Alen, fuldkommen ens til alle Sider. Midt paa hver Væg er der en Dør, i Hjørnerne Kaminer. I første Sals Højde løber et Galleri hele Salen rundt. Man imponeres af Rummets Højde, 45 Alen foruden Lanternen, og det blændende Lys fra Kuplen, der er smykket med Brennens Stukkaturer. De hvilende Figurer nederst i Kuplen har allegorisk Betydning; flere af dem hentyder

58. AGAMEMNONS STRID MED ACHILLEUS
Maleri af Mandelberg i Kuppelsalen.

til Jagten. Stukkaturerne paa Væggene bestaar blot af en simpel Linje-Ornamentik og Rammer om Malerierne. Men Rammerne stod tomme indtil ca. 1760. Først da overdrog Juliane Marie den svenskfødte, men i Frankrig uddannede Maler Johan Edvard Mandelberg at male de otte store Billeder for neden, der fremstiller Scener af Homers Iliade. Naar man begynder ved den Dør, der fører ud til Gardesalen, og gaar til højre, er Emnerne følgende: Agamemnon's Strid med Achilleus, Menelaos kæmper med Paris, Achilleus dræber Hektor, Hektors Afsked med Andromache, Briseis' Bortførelse, Patroklos' Lig føres tilbage fra Slagmarken, Kong Priamos i Achilleus Telt, og Hektors Lig bringes tilbage til Troja. Ordenen er altsaa ikke ganske efter Digtets Handling; det ledende Princip er det vanskeligt at faa Øje paa.

Mandelberg, hvis smaa Dørstykker og Hyrdescener ofte har en Duft af den bedste franske Kunst fra denne Tid, havde den Ærgerrighed, at han vilde være Historie- og Batailllemaler, og Regeringen var ogsaa saa elskværdig at give ham Lejlighed til at producere sig i dette Fag. Men hverken hans Slagbilleder eller de trojanske Stykker paa Fredensborg har kunnet bestaa for Eftertidens Dom. Kompositionen er mangelfuld, og de homeriske Helte er underlig kraft- og blodløse. En mærkelig Und-

59. KONG PRIAMOS I ACHILLEUS TELT
Maleri af Abildgaard (?) i Kuppelsalen.

tagelse danner Billedet af Priamos hos Achilleus. Man ser straks, at her har en anden Haand ført Penselen. Navnlig i Achilleus' Skikkelse er der en udtryksfuld Bevægelse, der leder Tanken hen paa Abildgaard. Nu ved man, at Abildgaard i sin Ungdom var Mandelbergs Medhjælper ved forskellige større Arbejder; og her maa Eleven have faaet temmelig frie Hænder. Kompositionen er maaske nok af Mandelberg; men i Figurerne er det ikke dennes svage Formgivning, men Abildgaards mandige og kraftige Menneskeskildring, der træder os imøde.

Ovenover Galleriet ses fire Billeder, som Juliane Marie har ladet den lidet fremragende Maler Anton Christoph Røde udføre. Røde nød Arveprins Frederiks Protektion, fordi hans Moder havde været Prinsens Amme, og han vandt alle Kunstakademiets Medailler; men da han konkur-

rerede med Abildgaard om Akademiets Rejsestipendium, fik han ingen Stemmer. Alligevel kom han kort efter ud at rejse for kongelig Regning. Men Malerierne paa Fredensborg viser, at han som Historiemaler er endnu svagere end Mandelberg.

Men selv om Billederne ikke er store Kunstværker, har de Interesse fra Indholdets Side. Det har været Dronningens Tanke, at de skulde minde om fredelige Handlinger af de fire Konger, under hvem Fredensborg var bygget og udvidet. Det første forestiller, som naturligt er, Frederik IV, der slutter Freden efter den store nordiske Krig. Christian VI er fremstillet sammen med Grev Frederik Danneskjold-Samsøe ved Dokkens Indvielse. Frederik V staar omgivet af sine Ministre, deriblandt A. G. Moltke og den ældre Bernstorff; han modtager af Moltkes Haand Statutterne for det asiatiske Kompagni. Endelig ses paa det fjerde Billede Christian VII, der rækker Katharina II af Rusland Haanden over et Alter, altsaa ikke noget egentlig historisk Billede, men en allegorisk Fremstilling af Mageskiftetraktaten i 1773, hvorved Danmark byttede Oldenburg og Delmenhorst bort for den gottorpske Del af Holsten.

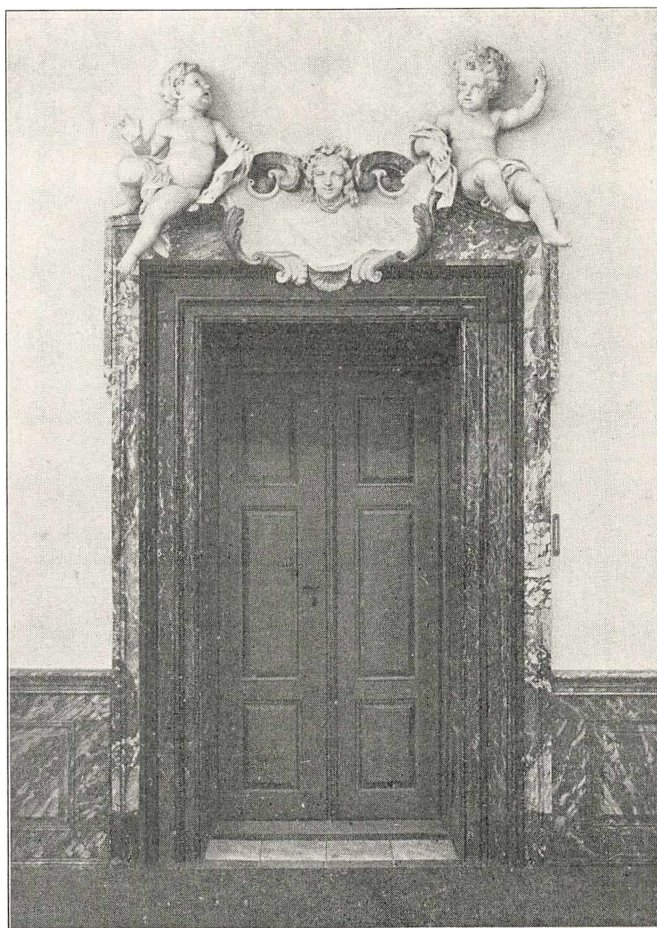
Kuppelsalen kaldes paa denne Tid ikke sjældent for „Fredssalen“, hvad Rüdes Billeder maaske har givet Anledning til. Dog er Forholdet maaske snarere det omvendte, at Billederne er malet for at passe til Navnet. Vi finder nemlig allerede i Thuras „Danske Vitruvius“ den urigtige Forestilling, at Freden med Sverige i 1720 var sluttet her. I Virkeligheden blev den sluttet paa Frederiksborg; Bygningen af Fredensborg var jo kun lige begyndt.

De fire Portaler, som omslutter Dørene, er af sort og rødflammet Marmor, foroven prydet med en Dekoration af hvidt italiensk Marmor i udpræget Barokstil. Efter en gammel Tradition, der bl. a. findes i Pontoppiddans „Danske Atlas“, var Portalerne en Gave fra Storhertug Johan Gasto af Toscana. Hvis denne Tradition i det hele taget har noget paa sig, maa der foreligge en Forveksling af Johan Gasto med hans Formand Cosimo III; denne døde først 1723, og man ved, at Portalerne blev samlede og opstillede i 1722 af Diderik Gercken.

Salen har aldrig været stærkt møbleret; den blev kun benyttet som Festsal. I Frederik IV's Tid stod der kun et ovalt Taffelbord og to Ryslæders Stole; ellers var der ikke andet Inventar end fire Malerier, der hang over Kaminerne. Under Frederik V var der to Taffelborde, et større og et mindre, og Stolenes Antal var vokset til otte. De Stole, som nu staar der, er anskaffet af Frederik VIII.

Fra Kuppelsalen træder vi ind i Havesalen (12), et Navn som dog først er kommet i Brug i nyere Tid. I det 18de Aarhundrede kaldtes

den Taffelgemakket eller Spisegemakket, ogsaa Kongens Forgemak. Som saadan blev Salen benyttet, naar Frederik V gav Audiens i det tilstødende Audiensgemak (den røde Sal). Kun Loftet er fra Frederik IV's

60. DØR I KUPPELSALEN

Tid; ellers stammer hele Salens Dekoration fra den Forandring, som blev gjort i 1750 under Thuras Ledelse. Vi har her et smukt og typisk Eksempel paa Rokotidens Dekorationsstil (Afb. 28). I den symmetriske Inddeling af Væggene danner Dørene, Kaminerne og Spejlene paa Vinduespillerne det faste Skelet. Hvad der bliver tilbage af Vægplads over Brystpanelet, inddeles i Felter, indfattede i udskaarne Rammer og adskilte ved smalle „panneaux“, udskaarne i Træ. Alle Trærammerne

omkring Tapeterne og de faste Spejle, de saakaldte „trumeaux“, blev udskaarne af Hännel; de malede Tapeter er et Værk af Theatermaleren Jacob Fabris. Der er 10 store Vægtapeter og 3 Dørstykker, alle malede

61. HJØRNE AF STUKLOFT I HAVESALEN

med romerske Prospekter; paa de fleste ser man gamle romerske Ruiner, som man paa denne Tid begyndte at skænke en særlig Interesse. Lignende „Perspektivstykker“ har Fabris malet til Frederiksberg Slot og til Bregentved, som dengang tilhørte Overhofmarskal A. G. Moltke.

Brennos prægtige Stukloft og Hinrich Krocks Plafond lod man urørt. Krock, som ikke veg tilbage for de største Opgaver, har her fremstillet

hele Gudernes Forsamling; Billedet kaldes derfor ogsaa „Olympen“; men det er tillige en Allegori paa Fredsslutningen. Til venstre staar to Kvindeskikkelser, Danmark og Norge, som af Fredsgudinden anbefales til Jupiters Naade. I højre Side ser man Mercur, Gudernes Herold og Sendebud, som flyver ud for at forkynde Fredsbudskabet for Verden. Billedet vidner om Krocks Virtuositet i at behandle den Slags store Kom-

62. DØRSTYKKE I DEN RØDE SAL
Kopi (?) efter Amigoni.

positioner. De mindre Loftsbilleder i de kongelige Værelser giver dog en mere fordelagtig Forestilling om hans Kunst.

Til den verdensomspændende Symbolik i Krocks Billede svarer Brennos Kompositioner i det omgivende Stukloft. I Hjørnerne har han fremstillet „de fire Elementer“ ved legemsstore Figurer i højt Relief. Det var et af de mest yndede Emner for Baroktidens Dekorationskunst. Ilden, Luften, Jorden og Vandet var jo efter den ældre Tids Opfattelse de Grundstoffer, hvoraf Verden er dannet.

I Salen stod oprindeligt 24 Stole med rødt Plyds; de blev dog allerede før 1728 flyttet til Kirken. Derefter blev der til Taffelgemakket anskaffet 14 Stole med sribet Plyds og Guldgalloner. Desuden stod der et stort Taffelbord og tre smaa Skænkeborde. Under Juliane Marie blev Stolene atter fornyede; hun anskaffede i 1783 24 Stole „med Rør i Ryg-

gen, krumme Ben“, betrukne med grønt Damask. I Loftet hang der to store Lysekroner af Krystal.

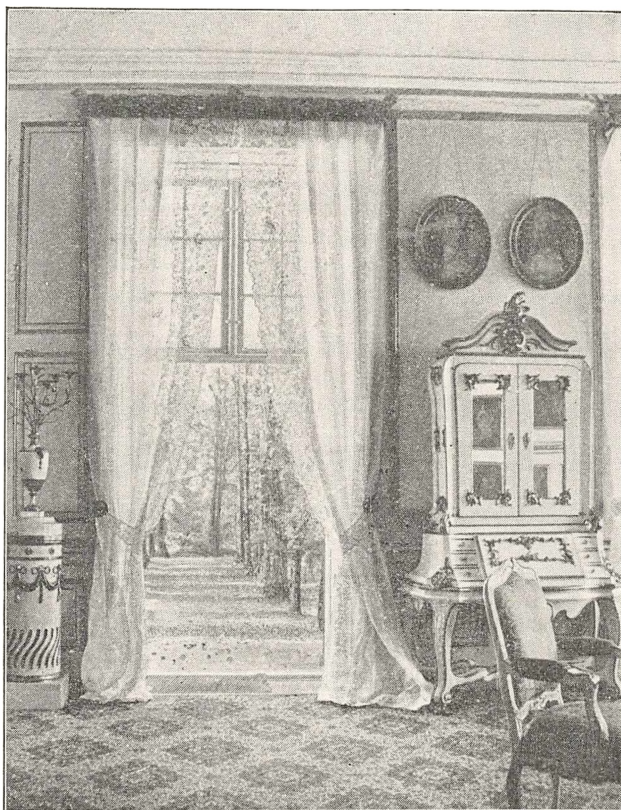
KONGENS VÆRELSER. Kongens Lejlighed bestod af Værelserne 13—15 med Vinduer til Haven, det lille Kabinet Nr. 16 (Trappen er af nyere Dato), og de tre Værelser 25—27 mellem Kuppelsalen og den lille Gaard med Bathseba-Figuren. Fra Havesalen træder vi ind i Audiensgemakket (13), indrettet under Frederik V ved Sammenlægning af to Værelser. Dengang blev, som foran omtalt, Loftsbilledet „Janus“ flyttet fra et Kabinet i Kronprinsens Lejlighed til det nye Audiensgemak, og samtidig lavede Giulio Guione et nyt Stukloft. Dette er dog atter i nyere Tid forandret noget, da „Janus“ blev erstattet med Overgaard's „Danmark“. Det røde Vægbebræk er ligeledes helt moderne. Det var Frederik VIII, der lod Silketapeter opsætte her og i den tilstødende „gule Sal“. I 1784 var Bebrækket af grønt Damask. Fra Frederik V's Tid er der egentlig kun tilbage de tre Dørstykker af den italienske Maler Amigoni, maa-ske kun Kopier, men alligevel fortrinlige Prøver paa Hyrdetidens Malerkunst, hvor en sværmerisk Naturdyrkelse forenes med en allegorisk Benyttelse af den antike Mythologi, helst i Scener med en lidt sødlig Erotik. I det her gengivne Billede aflægger Zephyr (Vestenvinden) Flora et Besøg.

Det næste Værelse (14), den gule Sal, var Frederik V's Conseilgemak. Loftsbilledet, „Parnasset“, fremstiller Apollo og Muserne paa Digterbjerget. Desuden ser man Minerva (Athene), der aflægger sin Broder et Besøg. Billedet skal vistnok opfattes som en Allegori over Videnskab og Digtekunst, som efter Fredsslutningen ret skulde til at blomstre. Den omgivende Stukdekoration er af Guione, som dekorede alle Lofterne i de nye Fløje; men kun her er den bevaret uforandret, og Loftet har derfor en vis Betydning som Eksempel paa Rokokotidens lette og yndefulde Ornamentik, vidt forskellig fra den massive Barokstil, der dyrkedes af Frederik IV's Stukkatører.

Væggene var betrukne med Lærred, malet med grøn Farve. De to Dørstykker, som er signerede af Mandelberg, hører sammen med to lignende, der findes i Dronningens Bibliotheksværelse (18); man opdager let, at de ikke hører hjemme her. Emnet er Aarstiderne, og de er formodentlig komne fra et af de andre Slotte, hvor de har haft Plads i et Værelse med fire Døre. I Stilen er de mærkelig forskellige fra Mandelbergs ældre Billeder, hvor han følger i sin Lærer, den franske Maler Bouchers Fodspor. Her synes der at være Paavirkning af Abildgaard, i hvert Fald er der en kendelig Stræben efter at tilegne sig en mere klas-

sisk Linjeføring, og Billederne maa stamme fra Mandelbergs senere Aar; de lider ligesom de store Billeder i Kuppelsalen af en vis Tørhed.

Til disse Værelser slutter sig Hjørnegemakket (15), hvor Væggene nu er beklædt med en Mængde Portræter af Juliane Maries Slægtninge, indfattede i Vægbeklædningen. Det er Dronning Louise (Christian IX's

63. HJØRNEGEMAK (NU DRONNINGENS KABINET) MED AABEN HAVEDØR
Til venstre en Piedestal i Harsdorffs Stil; til højre Rokokomøbler.

Dronning), der har ladet dem flytte herhen; tidligere var de i Juliane Maries Retiradegemak (20). I Hjørnegemakket var der paa hendes Tid et Betræk af grønt vatret „Barian“, som var kommet i Stedet for et ældre af gult „skildret“ (malet) Taft. I Loftet „en sig pyntende Venus med Nympher“, et af Krocks flotteste Billeder, hvor hans Virtuositet i at gengive Kvindelegemet i alle mulige Attituder ret kommer til Udfoldelse. Om Krocks Arbejder synes det at gælde, at deres Kunstværd staar i omvendt Forhold til Billedernes Størrelse.

Disse tre Repræsentationsrum havde kun Betydning i Frederik V's Tid. Conseillet blev afskaffet af Struensee, og Christian VII har efter 1772 næppe givet Audiens paa Fredensborg. De to Sale stod ubenyttet, og om Hjørnegemakket oplyser Inventariet fra 1784, at det nu var lagt til Enkedronningens Lejlighed. Christian VII henlevede sit sørgelige Liv i de private Gemakker ved Kuppelsalen, som vi nu vil beskrive.

Vi gaar tilbage til den røde Sal og træder derfra ind i Kongens Retiradegemak (27), indrettet under Frederik V (S. 52). I Loftet „Vinhøsten“, en stor Komposition med 15 legemsstore Figurer. Væggene var indtil ca. 1750, da det lille Garderobeværelse blev udskilt, betrukket med „vævet Tapetzerie“; derefter fik de Betræk af grønt Damask, og Værelset kaldtes derfor sædvanlig „det grønne Gemak“. I 1784 var Betrækket af grønt vatret Mor; paa denne Tid havde ganske vist de fleste Værelser grønne Tapeter; men Navnet stammer fra ældre Tid, da man yndede en rigere Afveksling i Farverne. Det nuværende grønne Silketapet, som er anskaffet af Frederik VIII, er altsaa i god Overensstemmelse med Traditionen.

Harsdorff har fjærnet en meget stor Barok-Kamin og opsat en mindre i hans egen rene og smukke Stil. Spejlene over Kaminen og paa Vinduespillen stammer ligeledes fra Harsdorffs Indretning, og Værelset har derfor i det væsentlige Klassicismens Præg. Dørstykkerne er malet af Mandelberg, men i en helt ny Manér, som vi træffer i alle de Værelser, som er indrettet af Harsdorff. I Stedet for Rokokotidens Hyrdestykker vilde han have en Dekoration med en klassisk Holdning. Et Slags Gitterværk i Krydsmønster med rigelig Forgyldning danner Baggrunden for en Meaillon med et antikt Hoved i Profil.

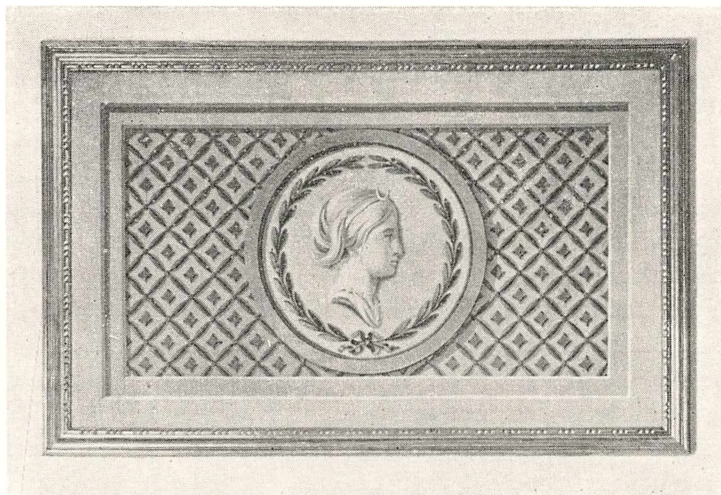
Garderoben eller Kongens Lakajgemak (26) er ligeledes præget af Harsdorffs Stil; men Udstyrelsen er saa spartansk, at den ikke kræver nærmere Omtale. Væggene havde i 1784 ligesom Retiradegemakket Betræk af grønt vatret Mor.

Vi kommer nu ind i det Værelse, hvor Frederik IV's Portræt hænger, oprindelig Dronning Anna Sophies Soveværelse (25). Portrættet hænger over Kaminen, som er indbygget i en svær Pille, der skjuler Skorstenen. Det stemmer ganske med et af Hofskildrerer Johan Salomon Wahl malet Portræt paa Rosenborg og maa enten være en Kopi eller en af Maleren selv udført Gentaelse. I Frederik IV's Tid hang, som man kan tænke sig, ogsaa Anna Sophies Portræt i Kongens Soveværelse, tilmed „i fuld Corpus“, medens Kongens kun er et Knæstykke. Efter Thronskiftet i 1730 blev de begge fjærnet; men nogen Tid efter

finder vi dog atter Kongens Portræt paa sin gamle Plads, hvad enten det nu er det gamle eller en Kopi.

Wahl, der af Fødsel var Sachser, havde i Hamborg malet Krocks Portræt, hvilket gav Anledning til, at han blev indkaldt til Danmark i 1719. Han var vel anset som Portrætmaler. En senere Kunstkritiker (August Hennings) siger dog, at han var „mere bekendt ved sine Portræters Mængde end ved deres Skønhed.“

Vægbetrækket var oprindelig rødt Damask. Da det blev for gammelt

64. DØRSTYKKE I KRONPRINSENS SOVEVÆRELSE

og falmet, blev der under Christian VI anskaffet et nyt af blaåt Damask, der blev spændt ovenpaa det gamle. Man kunde saa, naar Kongefamilien var borte, tage det ned og gemme det. Dette dobbelte Betræk omtales indtil 1759, da det blaa Damask maatte kasseres. Værelset blev paa dette Tidspunkt ikke mere benyttet til Sovegemak, da Kongeparret havde faaet et nyt i den af Thura opførte Kommunikationsfløj (19), og der blev ikke straks anskaffet nyt Tapet; men nogle Aar efter, vistnok omkring 1770, er det nuværende Betræk opsat, som giver hele Værelset en vis Rokoko-Karakter. Det er formodentlig hentet fra et af de andre Slotte, da Stilen paa dette Tidspunkt ikke var moderne; i Inventariet fra 1784 beskrives det som „grønt og hvidt, bandevis violet skildret Mor“. Samtidig maa de korinthiske Pilastre være tilkommet, som indrammer Tapetet. De er med deres Guirlander i Riflerne udpræget franske og skyldes rimeligvis Jardin.

Fra 1771 stammer de to Dørstykker, der kom i Stedet for to Søstyk-

ker, der nævnes i de ældre Inventarier. Begge er Blomsterstykker, i ovale forgyldte Rammer; men det ene er malet paa Spejlglas, for at der kunde falde lidt Lys ind i Dronningens mørke Kabinet, det andet er indfattet i Træværket.

Skønt Tapetet og Dørstykkerne altsaa ikke hører til det oprindelige Udstyr, er Sovegemakket dog et af de Værelser, som bedst har bevaret Stemningen fra Frederik IV's Tid. Dertil bidrager den store Barok-Kamin, Portrætet, det venezianske Spejl paa Vinduespillen og ikke mindst Krocks Loftsbillede „Ceres“ eller „Sommeren“, der ligesom „Vinhøsten“ rummer en Mængde legemsstore Figurer.

I Værelset stod i Anna Sophies Tid en pragtfuld Seng med Guld- og Sølvbrokade. Den blev dog inden 1728 flyttet til Frydenlund. Under Christian VI var Værelset Audiensgemak; men Frederik V anskaffede atter en stor Thronseng, et Pragtstykke, der udførlig beskrives i Inventarierne. I 1757 blev den flyttet til Christiansborg, hvilket formodentlig staar i Forbindelse med Indretningen af det nye Sovegemak i Kommunikationsfløjen.

Vi er hermed færdige med de Værelser, der hører til Kongens (Frederik V's og Christian VII's) Lejlighed. Det lille mørke Kabinet (24) hører til Dronningens Værelser; men det har, efter at det ved Fløjenes Tilbygning havde mistet sit Lys, næppe haft anden Betydning end som Gennemgangsværelse til Løntrappen, „den gehejme Trappe“, som til forskellige Tider har haft sin store Betydning. Sophie Magdalene kunde ad denne komme op til sin gamle Moder Markgrevinden; under Frederik V boede alle Børnene i øverste Etage. I den Periode, som vi her nærmest tænker paa, var Arveprinsens Lejlighed over hans Moders Værelser. Betrækket var rødt og hvidt Mor.

DRONNINGENS VÆRELSE. En Dør fører fra det mørke Kabinet ind til Dronningens Damegemak (22); men den egentlige Indgang er naturligvis fra Gardesalen, Damegemakket er, som foran (S. 80) omtalt, skabt af Harsdorff ved at lægge en Del af det gamle Lakajgemak sammen med det tidligere „blaa Gemak“, der fra Frederik V's Tid var Dronningens Forgemak. Der fremkom derved en smuk 3 Fags Sal, omtrent af samme Størrelse som den, der i Slottets ældste Tid havde været Dronningens Forgemak (26—27). Den indre Dekoration er helt og holdent af Harsdorff og er et godt Eksempel paa hans Dekonstrationsstil. Den er strengere end Jardins, ikke saa umiddelbart indtagende, men tiltalende ved sin Noblesse og sikre Takt. En gennemført Symmetri behersker hele Interiøret; to Døre fører ind til Værelserne i Fløjen, og paa samme Maade

65. DRONNING ANNA SOPHIES SOVEVÆRELSE

vender to Døre ud imod Gardesalen; men kun den ene er en virkelig Dør; den anden er en Skabsdør. Døren ind til det mørke Kabinet synes at bryde Symmetrien; men den er moderne; den oprindelige Vægbeklædning findes i Skabet. Alt det dekorative Malerarbejde er af Mandelberg. Væggene er holdt i en mat grønlig Tone; i fire Felter er der malet Nicher, hvori der staar Vaser med Børnegrupper paa Laaget. Malede Nicher og Vaser er maaske en lidt uægte Dekoration; men Finessen bestod i, at de skulde males „à trompe-l'oeil“, d. v. s. saaledes at de skuffende efterligner virkelige Nicher og Vaser, en Kunst som Mandelberg

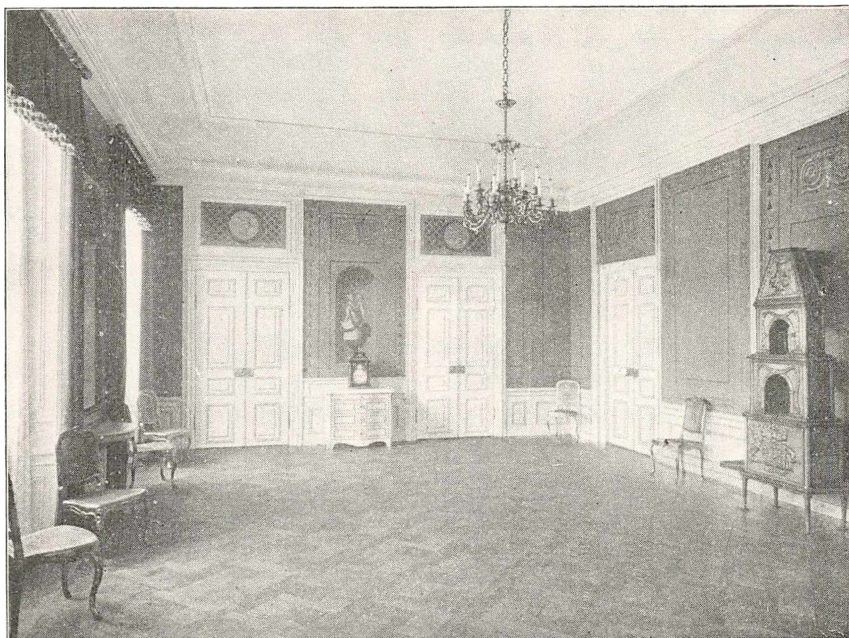
havde lært i Frankrig. Dørstykkerne er af den beskrevne Harsdorffske Art med antike Medaillonhoveder i en Ramme med Gitterværk. I Stedet for Jernkakkelovnen, der ses paa Billedet, var der en Kamin af Fedtsten med Plade af norsk Marmor.

Udstyrelsen har ikke været særlig kostbar; men det var jo heller ikke noget egentlig kongeligt Værelse, kun et Forgemak. Det næste Værelse, Dronningens Audiensgemak (23), gør et mere fornemt Indtryk. I vor Tid kaldes det Jourværelset, fordi i Christian IX's og Frederik VIII's Tid den „jourhavende“ Adjutant opholdt sig der, naar Kongen gav Audiens i det tilstødende Værelse. Tapetet var af graat Atlask, malet med Borter af smaa Blomster. Af de fire Dørstykker, der forestiller Aarstiderne, skal de tre være originale Arbejder af den berømte franske Maler François Boucher, kaldet „Gratiernes Maler“ paa Grund af den uforlignelige Ynde og Finhed i hans Billeder. Det kan tænkes, at Traditionen har Ret, da man ved, at Frederik V oftere har købt Billeder af Boucher; men det er dog mere sandsynligt, at de tre fredensborgske Billeder, som i Inventarierne benævnes „Foraaret, Høsten og Cupido“, er Kopier; det samme gælder vist de tre Billeder af Amigoni i den røde Sal. Man ved nemlig, at Maleren Georg Mathias Fuchs, der selv var Elev af Amigoni, i 1755 malede seks Dørstykker til Majestæternes Audiensgemakker. Der var dengang kun tre Døre i Dronningens Audiensgemak; den fjerde er en blind Dør, blot anbragt for Symmetriens Skyld, og hertil har Mandelberg malet et nyt Dørstykke „Sommeren“, fremstillet ved buttede Barnekikkelser, der tumler med Høstredskaber. Det hører til hans bedste dekorative Arbejder og maa sikkert ligesom de Dørstykker, han har malet paa Marienlyst, henføres til de første Aar efter hans Hjemkomst fra Udenlandsrejsen (1758). Mandelberg havde i Paris været Elev af Boucher, og i de første Aar efter Hjemkomsten har hans Billeder endnu noget af den Charme og fine Farvefølelse, som er særegen for den bedste franske Kunst i det 18de Aarhundrede.

I 1776 blev den gamle Plafond „Natten“ nedtaget og henlagt paa Møbelløftet, og Mandelberg malede et nyt Loftsbillede med svævende Genier. Samtidig blev de to store Pillespejle hidflyttet fra Marskalshuset; men da det viste sig, at de tilhørte Grevinde M. E. Moltke, maatte Dronningen betale dem med 250 Rdl. Rammerne er metalforgyldte ligesom de tilhørende Consolborde, hvis Plader er af hvidt italiensk Marmor. De to Gibsmedailloner over Spejlene kom ligeledes fra Marskalshuset. Tillige anskaffede Dronningen fire forgyldte „Gueridonobler“ (Kandelabrer), hver med tre Arme. I Loftet hang en stor Lysekroner; men den blev i 1784 sendt til Christiansborg; til Erstatning blev Lysekronen fra

den nordre Thepavillon ved Søen flyttet op i Audiensværelset. Værelset opvarmedes af en Fedtstens Kakkellovn paa fire Fødder med metal-forgylde Zirater. Ovenpaa den stod en Vase, der var malet „en basrelief“.

Bagved Audiensværelset ligger Juliane Maries Retiradegemak (20), som Christian IX benyttede til Audiensværelse. Før Thura byggede Kommunikationsfløjen, var det et Hjørnegemak med fire Vinduer og

66. DAMEGEMAKKET

maa have været meget lyst; nu er Belysningen betydelig svagere, idet der kun er Vinduer mod den lille Gaard og en Glasdør ud til Marmorhaven. I Loftet Krocks „Flora“, som binder Kranse af Blomster, der rækkes hende af Nympher og vingede Amoriner, et Billede der i Størrelse svarer til Venusbilledet og ligesom dette virker indtagende ved den smukke Figurkomposition. Væggene var panelerede og malede med hvid Lakfarve; „derudi er anbragt de Kongelige og Fyrstelige Familie-Stykker med glatte forgylde Rammer.“ Det er den Samling af Portræter af Juliane Maries Slægt, som nu hænger i Hjørnegemakket ud til Haven (15). Nu bestaar Værelsets kunstneriske Udstyrelse af et stort Portræt af Christian IV, en Kopi efter Karel van Mander, og en Marmorbuste af Frederik III.

Langs med de to sidstnævnte Værelser løber til Gaardsiden en smal Korridor (21), delt i to Afdelinger. Den første, nærmest Damegemakket, er en Arv fra den gamle Tilbygning „Alitanen“, hvor Gangen tjente til Forbindelse med Sophie Magdalenes Køkkenbygning. Ved Forhøjelsen af Ottekanten og den nye Etages Sammenbygning med Slottet mistede den sine Vinduer og blev til en mørk Gang. Fortsættelsen var et lille Kabinet „næst ved Hendes Majestæts Retirade.“ Her var Vægtræk-

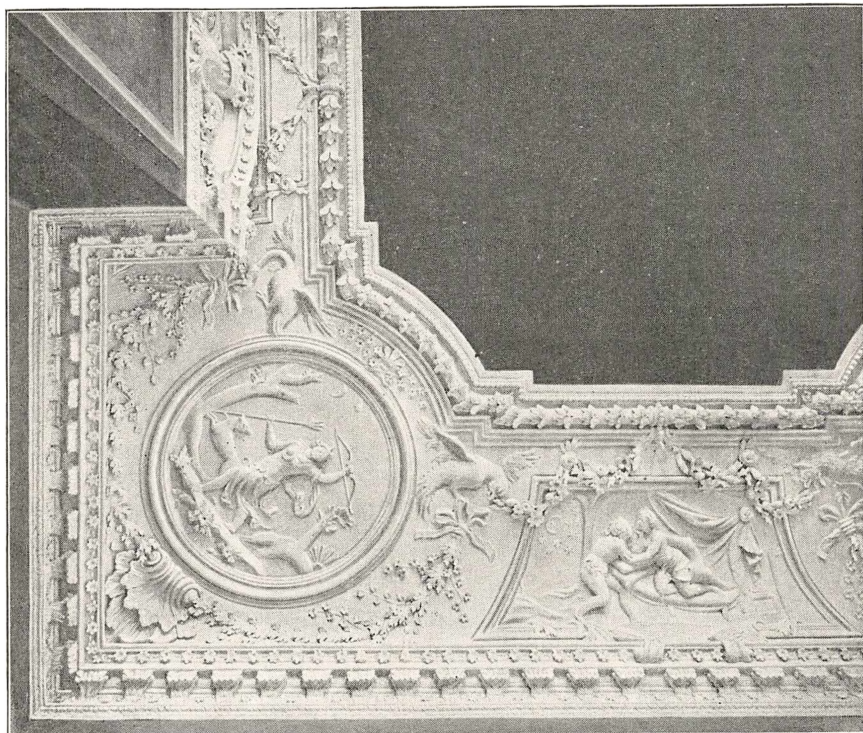
67. DØRSTYKKE („SOMMEREN“) AF MANDELBERG
i Dronningens Audiensværelse, nu Jourværelset.

ket af trykt fransk Lærred, paillegult med „couleurte Blomsterrande“.

Herefter kommer vi til Værelserne i den af Thura i 1756 opførte Forbindelsesbygning mellem de to vestlige Fløje. Ved dennes Opførelse opstod den morsomme lille lukkede Gaard, hvor der staar en Bathseba-Figur af Bly, malet som Marmor. Den er sandsynligvis kommet fra Rosenborg Have, hvor der i sin Tid stod en Mængde Figurer af Sten og Bly, deriblandt en Bathseba i Kavalergangen. Den maa ikke forveksles med en anden Bathseba, som var Springvandsfigur, indtil Christian VI i 1738, forarget over dens Ublufærdighed, lod den hugge i smaa Stykker.

Det midterste og største Værelse (18) kaldtes i den første Tid simpelt- hen Kommunikationssalen, uden at man faar noget nærmere at vide om

dens Anvendelse. De to andre kaldes Kabinetter; men det sydlige (19) blev dog meget snart, vist fra 1757, Soveværelse (smlgn. S. 102). Betrækket var grønt Damask. Da Frederik VII efter Frederiksborgs Brand lod Fredensborg gøre i Stand for at bruge det til Sommerbolig, blev dette Værelse hans „Tobaksværelse“, og det kaldes endnu sædvanlig Ryge-

68. STUKLOFT AF STURMBERG
i Kronprinsens Spisegemak (nu Anretterværelse).

værelset. Kommunikationssalen og det nordlige Kabinet (17) benyttede Juliane Marie som Bibliotheksværelser. Hun maa have haft en temmelig stor Bogsamling; thi det lille Kabinet (16), som oprindeligt hørte til Kongens Lejlighed, var i 1784 ogsaa blevet Bogværelse. Det største Bibliotheksværelse (18) havde Betræk af grønt malet Lærred; i det mindre var der i Frederik V's Tid blaat skildret Taft; men i 1784 havde ogsaa dette Værelse faaet grønt Betræk af Damask.

De tre Værelser i Kommunikationsfløjen har aldrig haft nogen særlig kostbar Udstyrelse. Der var hverken Loftsbilleder eller fint Stukkaturarbejde. Men Væggene var, som de er endnu, behængt med talrige Male-

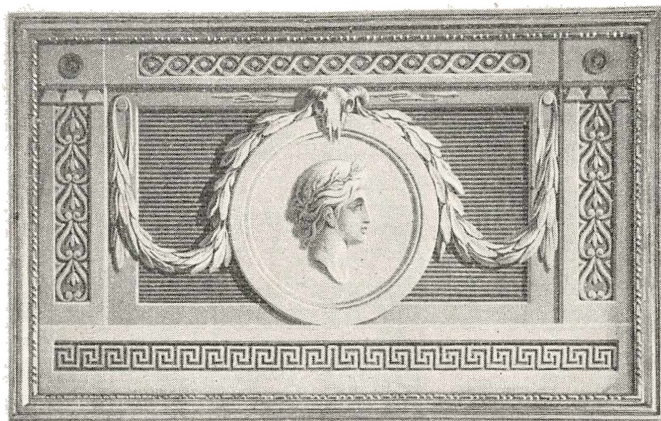
rier. Inventariet fra 1765 nævner i Soveværelset 30 Skilderier foruden 61, „som ei høre til Inventarium“ (Dronningens private Ejendom), i Salen 61 og i det nordlige Kabinet 71. Christian IX, som yndede en vis Tarvelighed i sine Omgivelser, holdt meget af disse Stuer; i den midterste havde han sit Arbejdsværelse; det tilstødende mod Nord var hans Toiletværelse.

KRONPRINSENS OG GENERAL EICKSTEDTS VÆRELSE. I den østlige Side af det gamle Slot var, som vi har set, den Lejlighed, der af Frederik IV var bestemt for Kronprinsen og Kronprinsessen. Over Kaminen i Soveværelset (5) ser man endnu Navnetrækket S(ophie) M(agdalene). Men den er næppe blevet synderlig benyttet, da Kronprinsen ikke stod i det bedste Forhold til sin Stedmoder Dronning Anna Sophie. Efter at han havde bestøget Thronen som Christian VI, overlod han disse Værelser til sin Tante, Prinsesse Sophie Hedevig († 1735), og Søsteren, Prinsesse Charlotte Amalie.

Da Fløjene blev tilbygget i 1754—55, fik begge Lejligheder en betydelig Udvidelse; men Sophie Hedevigs Værelser og de tilstødende i „3dje Fløj“ stod, som det synes, ubenyttede. Formodentlig er de lejlighedsvis benyttet som Gæsteværelser. Prinsesse Charlotte Amalie beholdt derimod sin Lejlighed paa Fredensborg, som altsaa nu var udvidet med den 4de (sydøstlige) Fløj, lige til 1771, da hun fik Sommerbolig paa Frederiksborg. Hun døde i en høj Alder i 1782.

I 1784 finder vi hele den østlige Side af Stueetagen optaget af den nu 16aarige Kronprins Frederik og hans Overhofmester General Hans Henrik Eickstedt. Generalen havde fire Værelser i den sydøstlige Fløj, nemlig en Visitstue (1), et Sovekammer (2), et Skrivekabinet (3) og et Retiradegemak (4a). Udenfor det sidste ligger Entréen (4b), som tillige giver Adgang til Kronprinsens Lejlighed, der omfattede alle de øvrige Værelser. Først kommer Spisegemakket (5), hvor Prinsen spiste sammen med sin Hofmester; det er det nuværende Anretterværelse. Her er bevaret et pragtfuldt Loft fra Slottets ældste Tid. Stukarbejdet er af Sturmberg, et af hans bedste Arbejder. Der er ligesom i Brennos Stuklofter hele Reliefkompositioner; men Sturmbergs er nok saa smukke i Linjeføringen. Det er smaa mythologiske Scener, „ovidiske Historier“, som man kaldte dem, mest af erotisk Indhold. Loftsmaleriet gengiver Mythen om Phaeton, Solgudens Søn, der overtaler sin Fader til at lade ham køre Solvoغن for en Dag, hvilket ender med Ynglingens Ulykke. Dette Maleri har, ligesom „Ceres“ og „Vinhøsten“, en Mængde Bifigurer i Legemsstørrelse, Guder der overværer Scenen.

Ogsaa den store Kamin hører til Værelsets oprindelige Udstyr. Den er et Sidestykke til den, der staar i Anna Sophies Soveværelse (25), og er ligesom denne indmuret i en svær Pille, som indeholder Skorstenen. Over Kaminen er nu opsat et stort Portræt af Christian IV's Søn, den udvalgte Prins Christian, malet af Isac Isacsz. Vægbetrækket var oprindelig rødt Damask, og den gamle Tante Charlotte Amalie beholdt det i alle de 40 Aar, hun boede paa Fredensborg; men i 1784 var der

69. DØRSTYKKE I KRONPRINSENS AUDIENSGEMAK

kommet et nyt Betræk af Lærred, som — selvfølgelig, kan man sige — var malet med grøn Lakfarve.

Vi træder nu ind i Kronprinsens Forgemak (6), der svarer symmetrisk til Anna Sophies Forgemak, som nu er delt (26—27). Ogsaa her er Loftet af Sturmberg med Plafondmaleri af Krock. Stukornamenterne er overvejende af rent dekorativ Art med Gudeskikkelser og Børnegrupper i de indrammede Felter (Afb. 7). Krocks Billede forestiller efter den almindelige Forklaring Juno, der befaler Vindguden Æolus at holde Vindene tilbage i en Bjærgghule. I Størrelse og Form svarer det til „Parnasset“, der oprindelig sad i Dronningens Forgemak. Billedet kaldes ogsaa „Junos Triumph“, og forklares maaske rettere efter Vergils Æneide (1. Sang), hvor hun overtaler Vindguden til at udsende Vindene for at hindre Æneas i at naa Italien. Sikkert ligger der tillige en eller anden Symbolik i Billedet. Paa Væggen var der oprindelig vævede Tapeter; de blev under Christian VI flyttet ovenpaa i Fyrstinden af Ostfrieslands Sovegemak, hvorefter Forgemakket fik et trykt Voksdugstapet med bibelske

Historier. I 1784 havde ogsaa dette Værelse et grønt malet Lærredstapet.

Det næste Værelse (7) med to Vinduer ud til Haven var Kronprinsens Kavaleriemak. Nu kaldes det „det kinesiske Værelse“, fordi der staar en Del kinesiske Møbler. Allerede i et Inventarium fra 1755 omtales 12 sort lakerede kinesiske Stole i dette Værelse, og denne Møblering gaar altsaa, i det mindste delvis, tilbage til den Tid, da Værelset opstod ved Sammenlægning af Sophie Hedevids Sovegemak og Kabinet. Tapetet var ligeledes lakeret og har maaske ogsaa været kinesisk. De tre Dørstykker stammer fra Juliane Maries Tid. Det er „Pastoralstykker“, hver med et ungt Hyrdepar. Billederne er ikke signerede; men der kan næppe være Tvivl om, at de er af Mandelberg. Farverne er smukke, navnlig den murstensrøde i de mandlige Figurers Kapper.

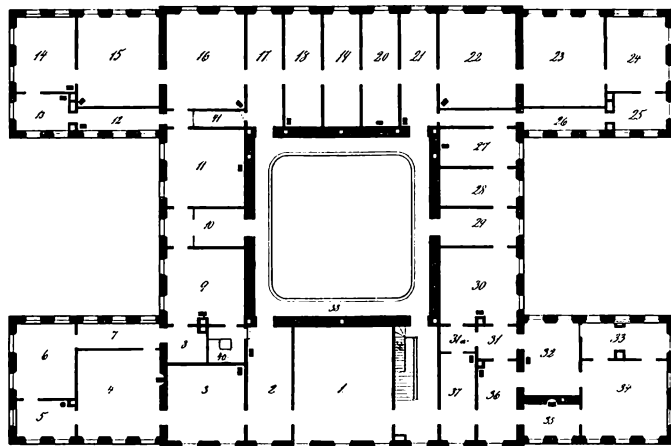
Herfra gaar vi til højre ind i de Værelser, som ligger i 3dje Pavillon. Først Audiensværelset (8), hvis hele Udstyrelse røber Harsdorffs Haand. Dog er det meget forskelligt fra Damegemakket. Her hvor en kongelig Person skulde opholde sig, er der ikke sparet paa skinnende hvid Lakfarve og Forgyltning. Dørstykkerne er i den velkendte Harsdorffske Stil med antike Medaillonhoveder; men Bunden har et andet og smukkere Mønster end i Damegemakket.

I Retiradegemakket (9) har Harsdorff ikke gjort indgribende Forandringer. Dørstykkerne er af samme Slags som i det kinesiske Værelse og kan uden Betænkning tilskrives Mandelberg. Inventariet fra 1784 oplyser, at de er anskaffede af Juliane Marie og opsat i 1781. Det er Hyrdestykker, „enhver forestillende Schæferinden med sine Faar og øvrige Attributer“.

I Kronprinsens Sovegemak (10) træffer vi atter et karakteristisk Harsdorffsk Interiør. Det var tidligere et lille Hjørnekabinet, men blev i 1775 udvidet ved at man borttog en Trappe, som fandtes i det tilstødende Rum. Dette svandt derved ind til et ganske lille Værelse (11), som var Kronprinsens Kabinet. I nyere Tid er her atter opsat en snæver Vindeltrappe af Jern. Efter Forandringen havde Soveværelset en ret mærkelig Form. Harsdorff gennembrød den svære Mur ind til Trapperummet uden at fjærne den i hele dens Bredde. Den indre Del, hvor Sengen stod, kaldtes derfor ogsaa for Alkoven. Her var Betrækket af grønt Damask, medens det i den ydre Del var af lysegrønt Silketøj med en malet Bort omkring. For at gøre Værelset symmetrisk blev de to sydlige Vinduer i Forrummet blændede og en falsk Dør anbragt lige overfor Indgangsdøren. De to Dørstykker er ganske som i Damegemakket; over Døren ind til Alkoven er der derimod et antikt Medaillonhoved, malet hvidt i hvidt — uden Tvivl af Mandelberg — og omgivet af en ægte for-

gyldt Frise med en Laurbærkrans. Pillerne foran Alkoven er smykket med forgyldte Lisener med knægtformede Hoveder. Værelset opvarmedes af en Fedtstens Ovn paa Marmorfod; men desuden var der en „Symmetri-Ovn“ af Træ, malet som Fedtsten. Begge Ovnene var Konsolovne, altsaa i Form som Kaminer, dækkede af Marmorplader; derover en Søjle med en Gipsfigur. Paa den rigtige Ovn forestillede Figuren Vinteren, paa den imiterede Sommeren; man satte Pris paa en sindrig Symbolik.

En Del af denne elegante Udstyrelse stammer fra 1781, det Aar da

70. PLAN AF ØVERSTE ETAGE, 1784

Kronprinsen med det fyldte 13de Aar indtraadte i Myndighedsalderen. Dronningen anskaffede ogsaa moderne Møbler, deriblandt to Lænestole, malede hvidt i gult med forgyldte Rifler og Zirater; ligeledes et Spejl i forgyldt Ramme, udskaaret med Laurbærblade og Perler og ovenover en Sløjfe.

ØVERSTE ETAGE. Naar man ad Hovedtrappen begiver sig op i øverste Etage, kommer man direkte ind i det store Værelse (1) oven over Gardesalen, som i ældre Tid kaldtes Rosen, altsaa Kavalernes og Hofdamernes Spisestue. I 1784 kaldes det Billardværelse, men det var tillige Arveprins Frederiks Spisegemak. Iøvrigt omfattede Prinsens Lejlighed Værelserne 2—9, medens hans Hustru, Prinsesse Sophie Frederikke af Mecklenburg-Strelitz beboede Værelserne 11—17. Til den modsatte Side boede Kronprinsens yngre Søster Louise Augusta, der tituleredes Kronprinsesse, i Værelserne mod Nordøst, Nr. 22—28. I den sydøstlige Del boede en Tid Hans Durchlauchtighed Hertug Carl

Frederik Ferdinand af Bevern, en Fætter til Juliane Marie. Han havde været i preussisk Tjeneste og havde deltaget i mange Slag i Frederik den Stores Krige. Nu var han dansk Generalfeltmarskal og Kommandant i København; men denne Stilling maatte han fratræde efter Regeringsforandringen i 1784, og hans Værelser paa Fredensborg betegnes i Inventariet fra dette Aar som „Hans Høi-Fyrstelige Durchlauchtighed Hertugen af Bæverens hidtil hafte Værelser“.

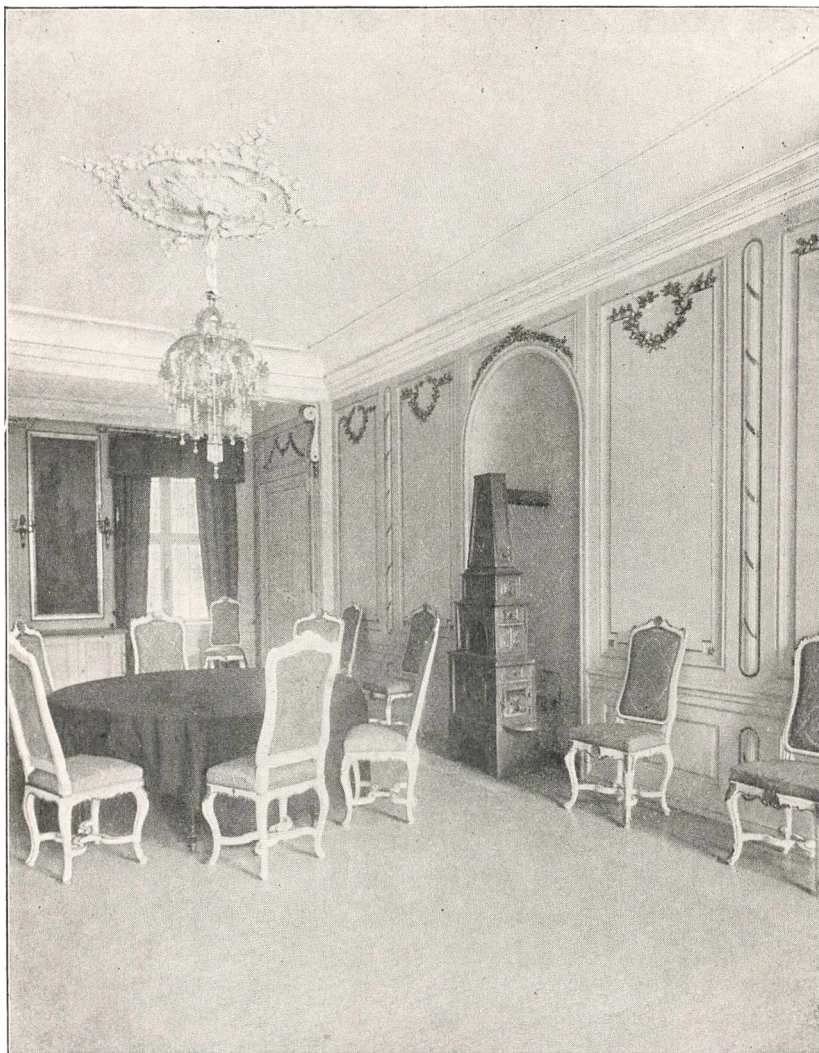
Der findes i denne Etage en Mængde Dørstykker fra Juliane Maries Tid, mest Blomsterstykker af ringe Kunstværldi. Ellers er Udstyrelsen i de fleste Værelser helt moderne. Til Gaardsiden har Frederik VIII ladet indrette en Række meget elegante Værelser, som ogsaa benyttes af den nuværende Kongefamilie.

II. MARSKALSHUSET

Udenfor Hovedbygningen kan man naturligvis ikke vente at finde særlig interessante Interiører. En Undtagelse danner dog Marskalshuset, der efter Ombygningen i 1760 (S. 64) ogsaa indvendig fik en fornem Udstyrelse. Det var jo Kongens Yndling, Overhofmarskal Moltke, som skulde bo der, og han skulde altid have det bedste og det mest moderne. Der kan, som foran omtalt, ikke være nogen Tvivl om, at Interiørerne skyldes den udmærkede franske Architect N. H. Jardin.

Man kan fra Slottet komme over i Marskalshuset ved at gaa igennem Løngangen, der forbinder Kronprinsens Forgemak (nuværende daglig Spisestue) med Damebygningen, som under Frederik V ogsaa kaldtes det andet Marskalshus. Her holdtes Marskalstafterne i den store Sal, som dengang var møbleret med to store Taffelborde og 27 Guldlæders Stole. Nu staar Salen tom, og man ser hverken Spor af dette Inventar eller af Theatret, som blev indrettet til Juliane Marie. Langs med Salen, ud imod Haven, løber en Korridor, der fører ind i Kirken, og derfra kommer man direkte ind i Marskalshuset.

Det store Forgemak, der gaar gennem hele Husets Bredde og har Vinduer baade til Gaard- og Havesiden, er helt i fransk Stil. Der er ikke, som paa Slottet, Vægtræk af Lærred eller Damask, men Væggene er i deres fulde Højde beklædt med Træpaneler („boiserie“), hvori der er indsat tre store Malerier af Mandelberg, de to paa Vinduespillerne, det tredje midt paa den ene Langvæg lige ovenfor Kaminen. Ifølge Regnskaberne skal de forestille „Ceres, Bacchus og Diana i Landskaber anbragte“. Det er saaledes at forstaa, at man ser disse Guders Statuer opstillede i sydlandske Haver; men ser man nøjere til, opdager man, at

71. FORGEMAK I MARSKALSHUSET

det er idealiserede Fremstillinger af Haver paa Moltkes Ejendomme. Paa Billedet med Bacchus ser man i Baggrunden Marienlyst Slot, som Moltke har bygget; først senere gik det over til Kongen og Juliane Marie, som gav det Navn. Paa det store Billede paa Langvæggen ses den runde Søjlepavillon, som Jardin har bygget i Haven bag ved Moltkes Palæ paa Amalienborg, det som nu kaldes Christian VII's Palæ. Paa det tredje er der en Havepavillon i Form af et antikt Tempel, uden

Tvivi en nu forsvunden Bygning i Bregentveds Have. Paa alle Billederne er der Staffage i Hyrdestil, svarende til Statuernes mythologiske Betydning. Paa Bacchusbilledet ser man saaledes en Hyrde, der rækker

72. MALERI AF MANDELBERG I OVERHOFMARSKALLENS FORGEMAK

en velfyldt Skaal med Vin til en smægtende Hyrdinde. Mandelberg er ikke altid heldig med den Slags større Kompositioner; han presser for meget ind i det begrænsede Rum; der mangler Perspektiv og Dybde i Billedet.

Værelsets hele Stil og Tegningen af Træpanelerne røber tydeligt Jardins Haand. Stilen er ganske den samme, som i de to Sale paa Marienlyst, der notorisk er Jardins Værk. Det var dengang den nyeste og mest

moderne Dekorationsstil, og Moltkes Forgemak kunde saaledes sige Sparto til alt, hvad Kongen havde paa Slottet. Han havde vel ogsaa mere Smag og Sans for Kunst end Kongen. Det bedste, vi har tilbage af Interiørkunst fra det 18de Aarhundrede, er det som er indrettet til Moltke paa Amalienborg, Marienlyst og Fredensborg.

Fra Forgemakket fører Døre ind til to rummelige Værelser, det ene mod Haven, det andet mod Gaarden. De er opstaaet ved Deling af det gamle Forgemak, som jo var en Kuppelsal (S. 32). Ved Ombygningen

73. HYRDESTYKKE AF MANDELBERG I MARSKALSHUSET

i 1760 forsvandt det kuplede Loft. Værelserne betegnes i Inventariet fra 1765 som Grevens og Grevindens Audiensgemakker, som om det var kongelige Personer. Grevindens Audiensgemak havde Vægbetræk af gult skildret Pequing. I Pillespejlene var for oven indsat „Pastoreller“ (Hyrdestykker) af Mandelberg i „bildhugne forgyldte Rammer“. Disse Spejle blev senere flyttet op i Kronprinsens Audiensgemak paa Slottet; men herfra blev de atter fjærnet, da Harsdorff omdannede dette Værelse, og de kom saa tilbage til Marskalshuset, men ikke til det samme Værelse; de findes nu i det største Værelse paa 1ste Sal. De fortjener at ses paa Grund af Pastorellerne, som hører til Mandelbergs bedste Arbejder. Grevens Audiensgemak var betrukket med grønt Damask og havde ligeledes Spejle med udskaarne forgyldte Rammer, dog uden Malerier. I den østlige Del af Huset beholdt man den gamle Inddeling; her var Ægteparrets Soveværelse, Grevens Skrivegemak og to smaa Kabinetter.

HOFLIV PAA FREDENSBORG

I. DET 18DE AARHUNDREDE

UNDER FREDERIK IV. Midt under Fredensborg Slots Opførelse døde Frederik IV's Dronning, Louise af Mecklenburg-Güstrow, den 15. Marts 1721, og knap 3 Uger senere, den 4. April, lod Kongen sig vie til Anna Sophie Reventlow, som han i 1712 paa en romantisk Maade havde bortført fra hendes Moders Gaard Clausholm og gjort til sin Elskerinde. Vel havde han dengang søgt at legalisere Forholdet ved en Vielse til venstre Haand; men da Dronningen endnu levede, kunde Forbindelsen med Anna Sophie ikke betragtes som et virkeligt Ægteskab, og Kongen har aabenbart ikke selv tillagt Vielsen nogen egentlig Gyldighed, siden han fandt det nødvendigt at gentage den, inden han ophøjede Anna Sophie til Dronning, som hans Hensigt var. Han satte selv Kronen paa hendes Hoved den 31. Maj 1721 paa Frederiksberg Slot.

Naar man vil forestille sig Livet paa Fredensborg i de faa Somre, det blev Frederik IV forundt at leve her, maa man altsaa tænke sig Anna Sophie ved hans Side. Kongen omfattede hende med en uforanderlig Kærlighed, og hun synes at have gengældt hans Følelser. Om hendes blændende Skønhed vidner et af Balthasar Denner malet Portræt, der nu findes i det nationalhistoriske Museum paa Frederiksberg. Kongen har sikkert haabet, at Fredensborg skulde blive et Glædens og Lykkens Hjem; men trods al Sympathi mellem Ægtefællerne fulgte der mange Sorger og Ulykker af denne Forbindelse. For Kronprins Christian, der kort efter Faderens Ægteskab havde holdt Bryllup med Prinsesse Sophie Magdalene af Brandenburg-Culmbach, var det en utaaelig Tanke, at Anna Sophie havde indtaget hans Moders Plads. Han viste sin Stedmoder den største Kulde, og Kronprinsessen var ligesaa afvisende. Endnu mere krænkede det Kongen, at hans Søster, Sophie Hedevig, og Brode-

ren, Prins Carl, fortørnet trak sig tilbage fra Hoffet og tog Ophold paa det Prinsen tilhørende Gods Vemmetofte. Kun sjældent viste der sig Tegn paa en venligere Stemning, som i Efteraaret 1724, da Prinsen og

74. PORTRÆT AF FREDERIK IV
Malet af Johan Salomon Wahl. Rosenborg.

Prinsessen, som dengang opholdt sig paa Jægerspris, modtog en Indbydelse til Fredensborg, hvor Prinsens Fødselsdag, den 26. November, blev fejret med stor Højtidelighed.

Hvad der især kastede Skygge over Frederik IV's sidste Aar, var at alle hans Børn med Anna Sophie døde som smaa, ikke blot de tre, hun havde født, mens hun endnu kun var Hertuginde af Slesvig, men ogsaa tre ægtefødte Børn. I 1723 indrettedes der Værelser i Mezzaninetagen

paa Fredensborg til den lille Prinsesse Christiane Amalie, født den 23. Oktober, og hun faar sin egen Hofstat med en Hofmesterinde i Spidsen; men hun døde allerede i Januar 1724. Den 1. Juni 1726 fødtes en Søn, Frederik Christian, som ligeledes fik en hel Hofstat for sig selv; men ogsaa han døde efter faa Maaneders Forløb i Januar 1727. Endelig fødtes den 16. Februar 1728 en Søn, hvis Daab bragte Haab om Forsoning i Kongefamilien. Prins Carl, der var en godmodig Natur, viste sig atter ved Hoffet og samtykkede endog i at staa Fadder til Barnet. Men da ogsaa denne Søn, Prins Carl den yngre, døde den 10. December 1729, blev Kongen meget nedslaaet. Han maatte i disse Ulykker se Guds Fortørnelse, og han følte, at han selv havde nedkaldt den over sit Hoved. Han henfaldt i tunge Grublerier og fattede den Plan at nedlægge Regeringen og i de Aar, han havde tilbage, kun at tænke paa sin Sjæls Frelse. Mellem hans egenhændige Optegnelser (i Rigsarkivet) findes et Par Blade, hvor han har nedskrevet sine Tanker om at gøre Fredensborg til en „Solitude oder Retraite“, hvor han vil leve alene med sin elskede Anna Sophie i al Guds frygt og Stilhed. Ikke engang Datteren, Prinsesse Charlotte Amalie, den eneste af Kongehuset, der stillede sig venligt overfor Dronningen, skal følge med. Kavalierer, Hofdamer og Pager er overflødige; de sidste vil blot tilbringe Tiden med dumme Streger og blive ødelagt. Der skal ikke holdes aabent Taffel og ikke være nogen Musik; Kongen og Dronningen vil spise alene i Eremitagegemakket. Kongen vil heller ikke, som han altid før plejede, selv modtage Supplikanter, men Overhofmarskallen skal modtage Supplikkerne i sit Forgemak og lægge dem i den dertil bestemte „røde Lade“.

I Sommeren 1730 blussede Livsmodet og Virkelysten dog op igen, og Kongen begav sig paa sin sædvanlige aarlige Rejse rundt i Landet for at gøre sig bekendt med Provinsernes Tilstand og holde Mønstringer. Paa denne Rejse blev han syg og maatte fra Gottorp rejse hjem; men han naaede ikke længere end til Odense; her udaandede han den 12. Oktober 1730 paa det Slot, som han havde ladet bygge i 1721—23. Som Dødsværelse betegner Traditionen et Kabinet i Dronningens Lejlighed.

UNDER CHRISTIAN VI. Efter Kongens Død blev Anna Sophie forvist til Clausholm, hvor der endnu findes mange Minder fra hendes Tid. Paa Fredensborg kom hun aldrig mere, og hendes før saa mægtige Svogre, deriblandt Storkansleren Grev Ulrik Adolf Holstein, maatte nedlægge deres Embeder. I deres Sted rykker Dronning Sophie Magdalenes Brødre Hertugerne Friederich Ernst og Friederich Christian af

75. PÖRTRÆT AF DRONNING ANNA SOPHIE
Malet af B. Denner. Frederiksborg.

Brandenburg-Culmbach ind i Kavalershuset ved Siden af Kirken, og denne Bygning kaldes nu i Regnskaberne „Markgrafenhaus“, medens Navnet Kavalershus gaar over paa den nye Bygning, som Christian VI lod opføre Syd for Ridebanen (S. 44). Kongeparret tog selv de kongelige Gemakker i Besiddelse, dog saaledes at de valgte et andet Soveværelse (S. 48). Ovenpaa boede Dronningens Moder, Markgrevinden, naar hun ikke opholdt sig paa Sorgenfri, som var hendes egen Sommerbolig. Hun døde paa Fredensborg i August 1737.

Christian VI nærede ikke nogen særlig Forkærlighed for Fredensborg. Hans Yndlingsslot var Hirschholm, hvor han havde boet som Kronprins. Det var dengang en ret beskeden Sommerbolig; men da det efter Tronskiftet blev Dronning Sophie Magdalenes Ejendom, lod hun det ved Hofbygmester Lauritz Thura ombygge til et prægtigt Landslot. Som Følge af dette vidtløftige Byggearbejde, der varede i 6 Aar (1733—39), var Fredensborg i denne Tid ikke sjældent Sommerresidens. I 1734 udstrakte Opholdet sig saa længe, at Dronningens Fødselsdag, den 28. November, blev fejret her. Efter Hirschholms Fuldendelse blev Opholdene paa Fredensborg sjældnere; men vi har dog set, at den øverste Etage efter Markgrevindens Død blev ombygget af Thura, for at Kongeparret kunde faa flere Værelser. Deraf ser man, at Kongen ikke havde tabt Interessen for Fredensborg, og der blev snart Brug for den nyindrettede Lejlighed; thi i 1743—44 lod Dronningen atter en kostbar Ombygning foretage paa Hirschholm, af samme Art som den, der var udført paa Fredensborg, idet den øverste Etage blev forhøjet. Derefter var Hirschholm atter et Par Aar den foretrukne Sommerbolig, og her døde Kong Christian den 6. August 1746.

UNDER FREDERIK V. Frederik V havde som Kronprins haft Sommerbolig paa Sorgenfri; men straks efter sin Tronbestigelse overlod han dette Slot til sin Tante, Enkefyrstinden af Ostfriesland. Denne Fyrstinde, Sophie Magdalenes Søster, havde fra 1740 haft Sommerbolig paa Fredensborg, dog ikke paa selve Slottet, men i „Markgrafenhaus“. Nu vilde Kongen selv have Fredensborg, og Markgrevehuset skulde indrettes til Bolig for Overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, hvis Selskab Kongen ikke kunde undvære. Huset kaldes fra nu af Marskalshuset, som det hedder den Dag idag. Vi har set, at der straks i de første Aar blev anvendt store Bekostninger paa Fredensborg, og der har sikkert udfoldet sig et muntret Hofliv i disse Aar, da den livsglade Dronning Louise stod ved Kongens Side. Men det er dog først under hans andet Ægteskab (8. Juli 1752) med Juliane Marie, at de store Udvidelser finder Sted. Som den egentlige Leder af disse Byggeforetagender maa vi tænke os Moltke, hvis Forslag Kongen altid villigt gik ind paa. Moltke var selv en stor Bygherre; paa sine Godser, Bregentved og Glorup, lod han nye Hovedbygninger opføre; han omskabte det gamle Lunde have ved Helsingør til det lille Lystslot, som Juliane Marie senere gav Navnet Marienlyst, og i København har han den største Fortjeneste af at have skabt det nye Amalienborg-Kvarter, dengang kaldet Frederiksstaden, hvor han sammen med tre andre rige Adelsmænd byggede de

fire Palæer, der omgiver den monumentale ottekantede Plads. Paa Fredensborg sørgede han ikke blot for Kongehusets, men ogsaa for sin egen Bekvemmelighed ved Ombygningen af Marskalshuset og Damebygningen (S. 61 og 64).

Fredensborg var nu ikke blot en Sommerbolig og et Jagtslot, men et virkeligt Residensslot, hvor Hoflivet kunde udfolde sig i hele sin Glans. Dertil bidrog ogsaa det nye Anlæg af Slotsparken under Jardins Ledelse. Hidtil havde den egentlige Slotshave været indskrænket til Parterret foran Slottet, begrænset af „Runde Allée“, og Arealerne Vest for Slottet med Menageriet og Fasanhaven. Alt det øvrige var en indhegnet Dyrehave, fuld af alle Slags Vildt. Frederik V lod Vildtet drive ud af Dyrehaven, og i Løbet af nogle Aar blev den omskabt til den nuværende Slotspark. I Stedet for Dyrene fik Parken en ny Befolkning af Statuer i Marmor og Sandsten. Fra denne Tid stammer Anlægget af Nordmandsdalen med Billedhugger J. G. Grunds morsomme Fremstillinger af norske Bønder i Nationaldragter. Spredt i Parken og i Marmorhaven finder man Wiedewelts Værker, af hvilke de to store Monumenter „Danmark“ og „Norge“ er de betydeligste.

Sansen for Naturskønhed var mere levende end tidligere og gik ofte over til et Natursværmeri, som finder Udtryk baade i Kunsten (Hyrdestykkerne) og i Litteraturen. Som et Eksempel kan anføres et Sted i Erik Pontoppidans Roman „Menoza, en asiatick Prins, som drog Verden omkring og søgte Christne“. Han lader Prinsen, der finder den københavnske Luft usund, „forfriske sig ved smaa Reiser til de omliggende kongelige Slotte og andre Sommerhuse i de lystige Skov-Egne Norden for Kiøbenhavn“, og her fandt han „særdeles Situationen af Fredensborg saa overmaade yndig og bequem til Sindets Forlystelse, at jeg knap mindes nogensteds at have set den skjønnere“.

Kong Frederik foretog daglige Rideture i Fredensborgs Omegn, ledsaget af Livtjeneren Neppe, der havde Titel af Overberider. Han har sikkert ogsaa forstaaet at nyde Egnens Naturskønhed. Men Slottet og Parken havde dog især hans Kærlighed. Helt rørende lyder Charlotte Dorothea Biehls Fortælling om hans sidste Besøg. „Da han i Efteraaret 1765 skulde forlade Fredensborg, var hans Helbred saa slet, at han selv var overbeviist om, at han kom der aldrig meere. Hans udmærkede store Kierlighed til dette Sted gjorde ham det overmaade tungt og besværligt at forlade det; han var tree Gange paa Veyen til Vognen og vendte hver Gang om igien for endnu en Gang at betragte sine Favorit Steder med en kiendelig Væmodighed, og da baade Sielens Følelser

og Legemets Bevægelser derved vare alt for stærke og heftige for hans svage Tilstand, saa maatte han bæres meere død end levende i Vognen.“

JULIANE MARIES ENKESTAND. Dronning Juliane Marie boede som Enke paa Fredensborg i 30 Aar (1766—96). Men denne lange Tid falder i tre Perioder med et meget forskelligt Præg. De første Aar hengaar i Stilhed under en Tilsidesættelse fra Kongens og de styrendes Side, der i Struensee-Tiden kommer en Forvisning nær. Fra 1772 til 1784 er derimod Dronningen og hendes Søn Arveprins Frederik de virkelige Indehavere af den kongelige Magt, og al Hoffivets Glans samler sig om dem. Saa kommer i April 1784 det pludselige Omslag, da Kronprinsen tager Magten, og nu bliver alt igen stille paa Fredensborg.

Størst Interesse har naturligvis den mellemste Periode, den Guldbergske Tid, da Fredensborg atter er blevet Residensslot og om Sommeren er Regeringens egentlige Sæde. Hvor stort et Apparat, der maatte sættes i Gang under disse Sommerophold, faar man et Indtryk af, naar man hører, at Bønderne i Københavns Amt i Maj 1782 maatte stille med 144 Spand Heste for at befordre Dronningens Bagage fra København til Rudersdal. Herfra skulde Bagagen befordres videre af Bønderne i Kronborg og Frederiksborg Amter, men da disse kun kunde stille 38 Spand, maatte Hoffouréren skaffe Resten ved at leje Vogne i Københavns og Hørsholm Amter.

Under Sommeropholdene paa Fredensborg boede her af kongelige Personer foruden Enkedronningen hendes Søn Arveprinsen med Gemalinde, Prinsesse Sophie Frederikke af Mecklenburg-Strelitz; dernæst Kong Christian, som man altid maatte have i Nærheden for at faa hans Underskrift paa de Kabinetsordrer og Resolutioner, som de virkelige Magthavere fandt for godt at udstede; endvidere Kronprins Frederik og hans yngre Søster, Prinsesse Louise Augusta; endelig Dronningens Fætter, Hans Durchlauchtighed Hertug Carl Frederik Ferdinand af Bevern.

Til Slottets faste Beboere hørte ogsaa General Eickstedt, der i 1773 blev udnævnt til Overhofmester hos Kronprinsen, en meget betroet Post, da Prinsen jo nærmest maatte føle sig som forældreløs. Under Eickstedts Opdragelse fik han indpodet den Interesse for Militærvæsenet, som senere bestandig fulgte ham, medens Informatoren, Professor Sporon med noget mindre Held søgte at bibringe ham nogle boglige Kundskaber. General Eickstedt, der var Medlem af Tilsynskommissionen for det kongelige Theater, var ogsaa et godt Mellemed, naar Dronningen ønskede, at Theatrets Skuespillere skulde komme ud og

spille for Hoffet paa Fredensborg. Generalens Interesse for Theatret var bekendt, og navnlig viste han nogle af de yngre Skuespillerinder en Interesse, som var lidt mere end faderlig. Der blev spillet ikke blot paa Theatret i Damebygningen, men ogsaa paa smukke Sommeraftener

76. PORTRÆT AF ENKEDRONNING JULIANE MARIE
Malet af Vigilius Erichsen. Rosenborg.

i Haven, hvor Harsdorff havde opført forskellige, nu forsvundne Smaa-bygninger, deriblandt to kinesiske Huse. Der blev ogsaa undertiden givet Koncerter i Kuppelsalen, hvor 13 Hofvioloner spillede under Anførelse af en Koncertmester. Og naar Herskaberne drak The i Haven, blev nogle Hofvioloner placeret i et Busket, hvorfra man saa hørte en „douce musique“.

I Marskalshuset boede Dronningens Overhofmester Anton Henrik Moltke, kaldet „den stille Anton“, og hans Hustru Marie Elisabeth, født

Baronesse Rosenkrantz. Moltke var under de givne Forhold en mere vigtig Person end Overhofmarskallen Engel von Schack. I Struenseetiden havde Schack været Kammerpage hos Christian VII, og han havde nu det højtlønnede, men ellers ikke misundelsesværdige Hverv at være den sindssyge Konges daglige Omgangsfælle. En langt større Betydning end disse to Hofembedsmænd havde dog Statssekretær Ove Høegh Guldberg, der var Enkedronningens og Arveprinsens betroede Raadgiver. Alle Møder om Statssager holdtes hos Arveprinsen, og herfra udgik i Aarene 1772—84 talrige Kabinetsordrer. I Formen var Styrelsen ganske som i Struenseetiden; den vakte blot mindre Misnøje, fordi der var mere Føling med Regeringskollegierne og med den offentlige Mening. Guldberg havde, som vi har set, sit eget Hus i Slottets umiddelbare Nærhed, Vest for Ottekanten.

Juliane Marie fulgte paa sin Maade Kronprinsens Opdragelse og Udvikling med Interesse. Et lille Vidnesbyrd har man derom paa Fredensborg i nogle Mærker, der findes paa Dørstolpen mellem Kronprinsens Kavalergemak og Audiensværelse. Mærkerne angiver Prinsens Højde, efterhaanden som han voksede, og de tilføjede Datoer viser, at han som Regel blev maalt den Dag, Hoffet kom til Fredensborg, og atter naar det flyttede ind igen. Det lykkedes dog ikke Juliane Marie at vinde Drengens Tillid eller Hengivenhed. Da han blev konfirmeret den 4. April 1784, troede Dronningen endnu at kunne bevare Magten; hun formanede ham til at „hjælpe“ hende og Arveprinsen, og hun lod Kongen forære ham det kongelige Gods i Odsherred med Hovedgaarden Anneberg. Her har man altsaa tænkt sig, at Kronprinsen skulde tilbringe sine Somre uden at blande sig i Statssagerne. Men det gik som bekendt helt anderledes. I det første Statsraad, som holdtes 10 Dage efter Konfirmationen, tog Kronprinsen selv Styret; Ministrene blev afskediget, og Guldberg maatte som Stiftamtmand flytte til Aarhus. Kronprinsen frabad sig Godset i Odsherred; han kunde nu selv bestemme, hvor han vilde bo, og tog Ophold paa Frederiksberg Slot.

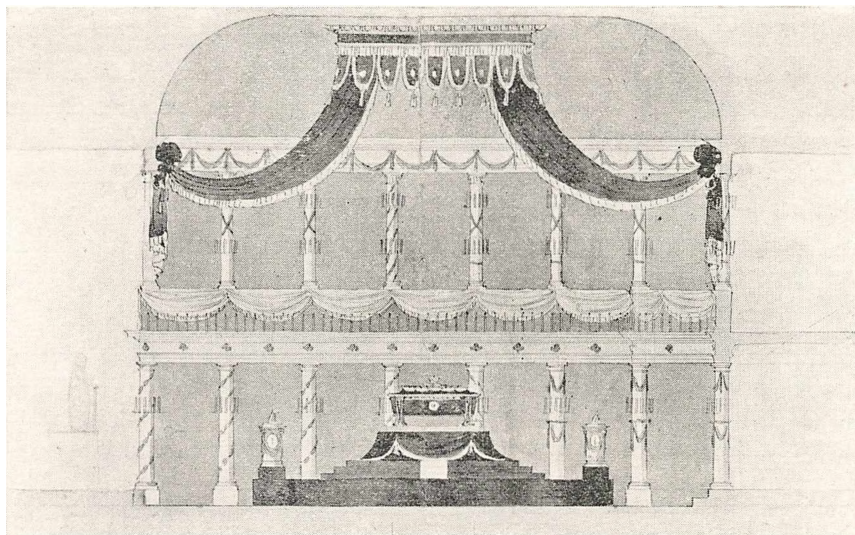
Juliane Marie beholdt Fredensborg, og Forholdene var for saa vidt uforandrede; men der blev naturligvis mere stille. Kongen maatte være, hvor Kronprinsen var, og det skete kun sjældent, at de aflagde et kort Besøg paa Fredensborg, f. Eks. paa Dronningens Fødselsdag. Arveprinsen og hans Hustru var derimod hyppige og velsete Gæster, og Dronningen havde sin Glæde af at se den opvoksende Børneflokk.

Den 10. Oktober 1796 døde Juliane Marie i sit Soveværelse paa Fredensborg. Bisættelsen fandt Sted i Slotskirken den 12. November. Kisten stod midt i Kirkerummet paa en Katafalk eller „Castrum doloris“, hvoraf

en Tegning er bevaret. Arrangementet skyldes uden Tvivl Harsdorff. Efter Bisættelsen blev Kisten i en stor Procession ført til Roskilde Domkirke. Ved sin Godgørenhed efterlod Dronningen sig et smukt Minde hos Fredensborgs Beboere.

II. DEN NYERE TID

NEDGANGSTID. Efter Juliane Maries Død følger en Periode paa over 60 Aar, hvori Fredensborg ikke benyttes af Kongehuset, og baade

77. JULIANE MARIES KATAFALK
Tegning i den Koch'ske Samling, Kunstakademiet.

Slot og Have kommer i dybt Forfald. Vel fik Arveprins Frederiks Datter Juliane Sophie, efter at hun i 1812 havde ægtet Prins Frederik Wilhelm af Hessen-Philipsthal, Sommerbolig paa Fredensborg, og Prinsessen, som blev Enke i 1834, vedblev at bo her om Sommeren til sin Død i 1850. Men hun havde kun en lille Hofstat og benyttede kun de Værelser paa 1ste Sal, hvor hendes Forældre havde boet. Ellers saa man kun sjældent kongelige Personer paa Fredensborg. Selv Christian VIII, som jo var en Søn af Arveprinsen og i sin Barndom ofte sammen med sine Forældre havde besøgt Bedstemoderen paa Fredensborg, kom som Konge kun paa korte Besøg, mest i Jagttiden. Slottets Udbygninger blev for en stor Del benyttet til Friboliger for en Del Personer, der havde Tilknytning til Hoffet.

Omsider blev der gjort Ende paa den forsømte Tilstand, hvori Haven og Parken henlaa, da Slotsgartner Rudolph Rothe omkring 1840 fik Lov til at omdanne Parken i landskabelig engelsk Stil, et Anlæg som i det væsentlige endnu giver Haven dens Karakter. Slottet var der mindre Interesse for, og det er ikke godt at vide, hvordan dets Skæbne var blevet, dersom ikke en uventet Begivenhed atter havde gjort det til Kongebolig. I December 1859 brændte Frederiksborg Slot, Frederik VII's kæreste Sommerpholdssted, og der var da ikke noget andet Slot, der var stort nok til at erstatte det. I Sommeren 1861 blev Fredensborg grundigt istandsat af Bygningsinspektøren for Sjælland, Architect F. F. Friis. Ved den Lejlighed er de foran gengivne Etageplaner optaget (Afb. 56 og 70). Kongen fik Juliane Maries Værelser i den vestlige Side af Slottet, og de fik nu de Benævnelser, som de for største Delen har endnu. De gamle Kongeværelser ved Siden af Kuppelsalen benyttede Frederik VII ikke selv; hans Kammertjener Løjtved havde Dagligstue i Anna Sophies Soveværelse, hvor Frederik IV's Portræt hænger. Grevinde Danner boede derimod paa 1ste Sal i de Værelser, som i sin Tid havde været Arveprinsessens.

NY GLANSTID. Under Christian IX fik Fredensborg sin anden store Glansperiode, hvor det om Efteraaret var Mødested for Europas mægtigste Fyrster. En Skildring heraf vilde blive for vidtløftig og maa søges andetsteds. Den mest intime og for saa vidt interessanteste Skildring er den, som Prins Nikolaos af Grækenland har givet i sin Bog „My fifty Years“. De mange Børnebørn, engelske, russiske og græske, fandt Livet paa Fredensborg herligt. For det gamle Kongepar, som de kaldte Apapa og Amama, havde de stor Respekt; men „Onkel Sascha“, Kejser Alexander III af Rusland, var Børnenes gode Kammerat og deltog i al deres Morskab.

Ogsaa under Frederik VIII fortsattes Traditionerne fra Fredensborgs store Dage, og der var ofte mange Mennesker indbudt til Taflerne. Under Krigen og under de forandrede Forhold efter Krigen har Hoflivet faaet en anden Karakter. Fredensborg er nu, ligesom i dets ældste Tid, nærmest et Jagtslot, hvor Hoflivet kun udfolder sig i den korte Tid om Efteraaret, naar Kongejagterne holdes. Om Sommeren lokker Slottet, hvor Kongeværelserne i Stueetagen er tilgængelige, og den skønne Park mange besøgende; men Forholdene er saa store, at den Stilhed, der hviler over Slottet, ikke brydes synderligt derved.

HENVISNINGER OG TILFØJELSER

BYGNINGSHISTORIEN

Hovedkilden til dette Afsnit er for Tidsrummet 1720—71 Partikulærkammerets Bygningsregnskaber; derefter Overbygningsdirektionens og (fra 1782) Bygningsadministrationens Journaler og Kopibøger samt Rentekammerets Resolutionsprotokoller, alt i Rigsarkivet.

S. 7 ff. V. Seger: Østrup. 1926.

„ 7 L. 8 f. n. Om Jacob Pedersen se Dansk biografisk Leksikon XII, 623.

„ 8 L. 1. I Abildgaaards „Critisk Fortegnelse over de Malerier, som findes paa Fredensborg“ (i Det kongelige Bibliotek, Ny kgl. Sml. 388 p. Fol.) kaldes Maleren Carl Heda. En Kunstner af dette Navn omtales ellers ikke; det har maaske været et yngre Medlem af den bekendte Kunstnerfamilie, hvortil bl. a. Brødrene Willem og Cornelis Clasz Heda hører.

„ 9 L. 1. „Danske Atlas“ II S. 262—69. Paa det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg findes en trefløjet Skærm, paa hvis Yderfløje der er Billeder af Kronborg og Frederiksborg, medens den midterste Fløj viser Billedet af en mindre Bygning i et Landskab. Det er ikke usandsynligt, at det forestiller Lysthuset paa Østrup.

„ 10 L. 6. Trykt i „Nye Samlinger til den danske Historie“ S. 1—48; om Fredensborg S. 38.

„ 10 L. 4 f. n. De nævnte Planer er ikke signerede; der er kun paa Bagsiden af den første en Paategning: „Fredensborg af Generalmajor Heinsohn“, og paa den anden: „Fredensborg af Generalltn. Arentskiold“; men disse Paategninger, der stammer fra Militæretatens Arkiv, hvor Tegningerne tidligere laa, betyder kun, at de er fundne mellem vedkommende Officers Papirer.

„ 12 L. 2. Om Artiklen se Krieger „Overlandbygmester Kriegers travle Aar“ i Hist. Medd. om København, 2. Række II, S. 467—510. Hans Pas findes i Tyske Kancellis Patent-Protokol 1705, Rigsarkivet.

„ 13 L. 1. Andr. Hojer: König Friederich des IV gloriwürdigstes Leben“ II, S. 108.

„ 13 L. 4 f. n. Kong Frederik IV's egenhændige Optegnelser i Rigsarkivet.

„ 14 Om Ernst's Ophold hos Tessin se R. Josephson: Tessin i Danmark. 1924.

„ 19 L. 2. Om disse Marmorportaler se S. 94.

„ 20 L. 9 f. n. Hist. Medd. om København, 2. Række III, S. 19 ff.

„ 24 L. 15. Saaledes fortæller Thura i sin Selvbiografi, udg. af L. Kruse i „Iris og Hebe“ 1803.

- S. 26 L. 10 f. n. Over Porten var der opsat en Indskrift, der ifølge H. de Hofmans „Fundationer“ VII, S. 56 lød saaledes:
 Da Krig og Orlogs-Tiid ved Gud en Ende fik,
 Blev Fredensborg opbyggt i Fred af Friderich,
 Og at det Freds-Paulun skal Fredens Minde være,
 Saa fik det Navn af Fred og Friderich at bære.
 I Pontoppidans „Danske Atlas“ II, S. 263 citeres den lidt anderledes, idet der i 2den Linje staar: „opbyggt af Fierde Friderich“. Indskriften forsvandt, da Portfløjen blev nedbrudt (S. 74).
- „ 36 L. 21. Tegningen ligger ved kgl. Resolutioner Bygningsvæsenet angaaende, 1726 Nr. 75.
- „ 38 L. 6. Bering Liisberg: Fra gamle Dage. 1899. S. 112.
- „ 45 L. 4 f. n. I Bilagene til Partikulærkamrets Bygningsregnskab 1731.
- „ 46. L. 3 f. n. Partikulærkamrets Bestallingsprotokol. Rigsarkivet.
 L. 4 f. n. Om Thura se Fr. Weilbach: Architekten Lauritz Thura, 1924.
- „ 50 L. 6. Samme Bog, S. 74—77.
 L. 10. Samme Bog, S. 94—96.
 L. 18. Samme Bog, S. 84.
 L. 12 f. n. Tegningen findes i Frederik V's Atlas.
- „ 50 L. 8 f. n. Om Soherr se „Architekten“ XXVI, S. 216—18.
- „ 51 L. 7 f. n. V. Seeger: Fredensborg, S. 31—34.
- „ 52 L. 7. Om Eigtved se O. v. Munthe om Morgenstjerne: Nicolai Eigtved, 1924.
- „ 61 L. 8 f. n. Om A. G. Moltke se Dansk biografisk Lexikon XI, S. 380 ff.
- „ 64 L. 5. Om Anton og Fortling se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
- „ 68 L. 13. Om Johannes Wiedewelt se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
- „ 69 L. 3. Om Harsdorff se Fr. Weilbach: Architekten C. F. Harsdorff, 1928.
 L. 8. Efter Juliane Marie fik Slottet Navnet Marienlyst. Om dets Bygningshistorie se „Helsingør i Sundtoldstiden“ I, S. 327 ff.
- „ 70 L. 9. f. n. Moulin og Canchy var Medhjælpere hos Jacques François Joseph Saly, der var indkaldt for at modellere Frederik V's Rytterstatue paa Amalienborg Plads.
- „ 71 L. 11. f. n. Juliane Maries Regnings Protokol 1771—72, Rigsarkivet. Om Mandelberg og Karlebye se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
- „ 72 L. 22. Den originale Kabinetsordre er indhæftet i Rentekammerets Resolutionsprotokol 1774, Nr. 81 B. Rigsarkivet.
- „ 75 L. 5 f. n. Regnskabet findes i Bygningsdirektionens indkomne Sager 1777, Nr. 66.
- „ 78 L. 10 f. n. Projekterne findes i Hofmarskallatets Arkiv, Pakken „Have- og Bygningsvæsen paa Fredensborg 1766—82“, Rigsarkivet. Heri ogsaa forskellige Overslag og Beregninger. I Overslaget til Køkkenbygningen omtales Guldbergs Hus.
- „ 79 L. 7 f. n. I ovennævnte Pakke.
- „ 80 L. 14 f. n. Regnskabet over Theatrets Indretning findes i Indlæggene til Rentekmr. Resolution 22. Juni 1780, Nr. 97.
- „ 82 L. 2. „Lucile eller den forbyttede Datter“ var et Syngespil i een Akt, Musikken af Gretay, Teksten af Marmontel, oversat af N. K. Bredal. Stykket blev senere spillet 19 Gange paa det kongelige Theater (meddelt af Theaterhist. Rob. Neiiendam).
 L. 11 f. n. Se Noten til S. 8 L. 1.
 L. 8 f. n. Fredensborgs Inventarium 1784. Rigsarkivet.
- „ 84 L. 1. Chr. Schapers haandskrevne Harsdorff-Biografi i Det kongelige Bibliothek (Ny kgl. Saml. 1475 Fol.), S. 31.

DET INDRE

Hovedkilden til dette Afsnit er Fredensborgs Inventarier i 1724—84 i Rigsarkivet. De to ældste, fra 1724 og 1728, ligger i en Pakke fra Sjællandske Renteskriver-Kontor, betegnet „Inventarier for de kongelige Slotte: Eremitagen (den ældre), Fredensborg, Frederiksborg, Gyldenlund og Jægersborg“.

- S. 86 L. 14 f. n. Planen findes, ligesom den paa S. 49 gengivne af øverste Etage, i Rigsarkivets Kortsamling; de stammer fra ca. 1740 og er tegnede af Thura eller efter hans Ordre.
- „ 89 L. 3 f. n. Disse Planer findes hos Slotsforvalteren.
- „ 93 L. 10 f. n. Om Abildgaard se: Abildgaard, Architektur og Dekoration, udg. af Foreningen af 3. December 1892. Teksten af Leo Swane. 1926.
L. 3 f. n. Om Råde se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
- „ 96 L. 1. Om Fabris smst.
L. 4 f. n. Om Krock smst.
- „ 98 L. 5 f. n. Maaske fra Frederiksberg Slot, hvorfra der i 1868 blev afgivet en Del Inventar til Fredensborg og andre Slotte. Se L. Bobé: Bogen om Frederiksberg Slot S. 89.
- „ 100 L. 22. To Dørstykker af samme Slags findes paa Augustenborg, men løst op-hængte, saa at de maa være flyttet fra et andet Sted.
L. 5 f. n. Gengivet paa S. 117.
- „ 101 L. 3. Om Wahl se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
L. 5. Essai sur les arts et leur progrès en Dannemarc, 1778 S. 45.
- „ 104 L. 19. Partikulærkamrets Bygningsregnskab 1754, Fol. 37; 1755, Fol. 34—35. Bygnings Resolutions Protokol 1748—54, Fol. 52; 1755—56, Fol. 21 og 47.
- „ 106 L. 6 f. n. Bering Liisberg: Rosenborg, S. 170—71.
- „ 109 L. 5. Om Isac Isacsz se Nyt dansk Kunstnerlexikon.
- „ 112 L. 4. Om Hertugen af Bevern se Dansk biografisk Lexikon V, S. 343.

HOF LIV PAA FREDENSBORG

- S. 118 L. 8 f. n. Meddelt af Landsarkivar G. L. Wad.
- „ 121 L. 7 f. n. Interiører fra Kong Frederik V's Hof, udg. af Dr. L. Bobé.
- „ 122 L. 14. Hoffourérens Dag-Journal 1781—82, pag. 346. Rigsarkivet.
L. 9 f. n. Om Eickstedt se Dansk biografisk Lexikon IV, 457.
L. 4 f. n. Om Sporon smst. XVI, 242.
- „ 123 L. 3 f. n. Om A. H. Moltke smst. XI, 399.
- „ 124 L. 1. Om E. v. Schack smst. XV, 20.
L. 18. Rentekmr. kgl. Resolutioner 1784, Nr. 127 a og 194.
- „ 125 L. 14. V. Seeger: Fredensborg S. 96.

NAVNE- OG STEDSFORTEGNELSE

Tallene i Parenthes henviser til Illustrationerne,
naar de ikke staar paa samme Side som den tilhørende Tekst.

- Abildgaard, N. A., Maler, 1743—1809, 82, 93 f, 98, 127, 129.
- Alexander III, Kejser af Rusland, 1845—94, 126.
- Amigoni, Maler, 98, 104.
- Anna Sophie, Dronning, 1693—1743, 26, 44, 52, 55, 116 ff, Portræt 119.
- Anneberg, Hovedgaard, 124.
- Anthon, George David, Bygningsinspektør, 1714—81, 64, 65, 79.
- Arenskiold, Generaløjtnant, 1682—1744, 127.
- Auzoni, Antonio, Stukkatør, 20, 32.
- Baars, Tømmermester, 46, 52.
- Basse, Tømmermester, 22.
- Bernstorff, Johan Hartvig Ernst, Greve, 1712—72, 94.
- Biehl, Charlotte Dorothea, Forfatterinde, 1731—88, 121.
- Boucher, François, Maler, 1703—70, 104.
- Bregentved, 96.
- Brenno, Carl Henrik, † 1745, Billedhugger og Stukkatør, 20, 22, 92, 96, 97.
- Canchy, Billedhugger, 70, 128.
- Carl, Prins, 1680—1729, 117, 118.
- Carl den yngre, Prins, 1728—29, 118.
- Carlaf Hessen-Cassel, Landgreve, † 1730, 42.
- Carl Frederik Ferdinand, Hertug af Bevern, 1729—1809, 112, 122.
- Charlotte Amalie, Prinsesse, 1706—82, 82, 108, 118.
- Christian IV's Portræt, 105.
- Christian VI, 1699—1746, 26, 44, 55, 94, 116, 118 ff.
- Christian VII, 1749—1808, 69, 80, 100, 122, 124.
- Christian VIII, 1786—1848, 125.
- Christian IX, 1818—1906, 126.
- Christiane Amalie, Prinsesse, 1723—24, 118.
- Clausholm, 116, 118.
- Cosimo III, Storhertug af Toscana, † 1723, 94.
- Cramer, Peter, Theatremaler, 1726—82, 80.
- Danner, Louise Christine, Grevinde, 1815—74, 126.
- Danneskjold-Laurvig, Ferdinand Anton, Greve, 1688—1754, 32.
- Danneskjold-Samsøe, Frederik, Greve, 1703—1770, 94.
- Denner, Balthasar, Portrætmaler, 1685—1747, 116.
- Dissart, Entreprenør, 46.
- Døllner, Gartner, 68.
- Ehbisch, Friderich, Billedhugger, † 1748, 34, 35, 51.
- Eickstedt, Hans Henrik, General, 1715—1801, 82, 108, 122.
- Eigtved, Nicolai, Hofbygmester, 1701—54, 52, 56, 58, 61.
- Engelstoft, Laurits, Historiker, 1774—1851, 83.
- Erichsen, Vigilius, Maler, 1722—82, 123.

Ernst, Johan Conrad, Generalbygmester, 1666–1750, 12, 14.
 Fabris, Jacob, Theatermaler, † 1761, 54, 96.
 Fischer, Henrik, Lakaj, 25.
 Fortling, Jacob, Bygningsinspektør, 1711 — 61, 64, 65, 67.
Fredensborg:
 „Alitane“, 48, 52, 106.
 Andebjærget, 68.
 Anglehuset, 38.
 Anretterværelse, 8, 108.
 Audiensværelser, 48, 52.
 Ballonpladsen, 8, 41.
 Balustraden paa Terrassen, 19. — paa Taget, 48, 54, 77.
 Bathsebafiguren, 60, 106.
 „Blaa Port“, 51.
 Bygningsmaterialier, 16.
 Bygmesteren, 12.
 Damebygningen (Orangeriet, 2det Marskalshus), 61, 121.
 Damegemakket, 80, 102 f, (105).
 Den gule Sal, 98.
 Den røde Sal, (19), (97), 98.
 Det blaa Gemak, 48, 52.
 Domestikhus, 24, 28, 30, 45.
 Dronningens Forgemak, 23 f.
 Døre, udvendige (17), 18, 75, 77.
 Dørstykker, (97), 98, 100, 101, 104, (106), (109), 110, 112.
 Eremitagen (Søpavillonen), 36, (38).
 Eremitagebord, 23, 37.
 Etageplaner, (49), (86), (90), (101).
 Façaden, (13), 14, (15), 19, 58, (63), 65, 76, 77.
 Fasanhaven, 41, 121.
 Florastatuen, 41.
 Forgaarden, 28, 29, 78.
 Forgemak i Marskalshuset, 66, 112, (113).
 Fredssalen, se Kuppelsalen.
 Fredens Statue, (35), 36, 82.
 „Galleriet“ (Tagbalustraden), 54.
 Gardesalen, 22, 90.
 Gitterporten, 78, (79).
 „Grottehuse“, 70.
 Guldbergs Hus, 79.
 Haven, 40, 51, (64), 68, 123, 126.
 Havesalen, 20, 22, 23, 52, (53), 94 ff.

Fredensborg:
 Havremagasinet, 63.
 „Hidsepladsen“, 42.
 Hjørnegemak (Kabinet), 99.
 Hyrdestykker (Pastoreller), 110, 115.
 Indvielsen, 26.
 Jæggergaarden, 51.
 Kaminer, 18, 19, 34.
 Kavalerhuset, (43), 44 f, 56, 79.
 „Ny Kavalerbygning“, 56.
 Kirken, 20, (29), 30, (31), 34, 35. — Alteret, (31), 34. — Galleriet, 34. — Inventar, 34. — Kongestolen, 32, 34, 55, 56. — Prædikestolen, (33), 34.
 „Kobbelen“ (Kovangen), 40.
 Kommunikationsbygning, 58, (59), 60, 106 ff.
 Kuppelen, 14, 17, 22.
 Kuppelsalen, 17, 19, 20, (21), 22, (91), 92 ff, 123.
 Kælderetagen, 30.
 „Kæmpealléen“, 68.
 Lanternen, 10, 22.
 Køkkenet, 50, 78.
 Køkkenbygning, 47, 62, 78.
 Laurierhuset, 62, 79.
 Loftsmalerier, 19, 27, 54, 85 ff, (87 ff), 98, 99, 100, 102, 104, 105, 109.
 Løngangen, 32, 64, 65.
 Malerarbejde, 39, 103.
 Malerier, 26, 82, 108.
 Marmorhaven, 68.
 Marmorportaler i Kuppelsalen, 19, 94, (95).
 Marskalshuset (Kavalérhuset, „Markgrafenhause“), 32, 35, 44 f, 61, 64, 66 f, 112 ff, 119 ff, 123.
 Materialstald, 28, 29.
 Menageriet, 24, (25), 28, 40, 68, 121.
 Mezzaninetagen, 17, 48.
 Murerarbejdet, 17 f, 28.
 Møbler, 25 f, 94, 97.
 Navnet, 10, 26, 128.
 Nordmandsdalen, 121.
 Orangeriet (2det Marskalshus, Damebygningen) (25), 30, 32, 35, 39, 61.
 „Ottekanten“, 10, (11), 18, 30, 39, 62, 72 ff.

Fredensborg:

- Overjægermesterens Gaard, 51.
Pavillonen paa Ridebanen, 24.
Planen, 10, (11), 13, 14, (23), (41), (55).
Portaler i Kuppelsalen, 19, 94, (95).
Portbygningens Portal, 18.
Portfløjen, 10, 74.
Portnerhus, 28, 29.
Projekter (63), 65, (66), (67), 68. (77), 78 f.
Prospekt, (27).
Provianskriveri, 62 f.
Remiser, 56.
„Renommée“, 22.
Retiradegemakker, 52, 80, 100, 105, 110.
Rosen, 111.
Rosenøen, 24, 40, 68.
Skorstene, 46, 60 f.
Slotsgaarden, 28, (71), 82.
Slotsparken, 8, 68, 121, 126.
Sovegemakker, 23 f, 48, 52, 100, 106, 110.
Spisegemakket (Havesalen), 52, 95.
Spisestue, daglig, 18, 109.
Stald- og Remisebygning, 24.
Staldbygninger, 29.
Stenhuggerarbejdet, 18, 19, 34, 70.
„Store Kro“, (26), 27.
Stukkaturarbejde, (18), 19 f, 32, 92, 96 f, 108 f.
Stukkatører, 20.
Stuklofter, (18), 19, (32), 54, (96), 97, 98, (107).
Søpavillon (Eremitagen), 36 ff.
Taffelgemakket (Havesalen), 52, (53), 54, 95.
Tegninger, 10, (11), (13), (15), 22, 30, 42, (47).
Theatret, 80 ff, (83), 123.
Thekøkken, 50.
Thepavillonerne, 36, (37), 39, (69), 70 ff.
Trapper, 22, 102.
Træsøjle i Slotsgaarden, 82 ff.
Udvidelse, 28, 56, (57).
Urkvist, 77.
Vagthuse (corps de garde), (28), 29.
Vinduesfrontoner, 15 f, 58.
Vinduesindfatninger, 16, 18, 19.
Vognhus, 46.

Fredensborg:

- Volière, 40, 51, (66), (67), 68.
Vægmaleries, 92 ff, 112, (114).
Væggene, Vægbetræk, 19, 26, 98, 103, 105.
Værelserne, 22 ff, 52, 89 ff. — Kongens (Fr. IV) og Dronningens, 22. — Kronprinsparrets, 22. — Anna Sophies Sovegemak, 100 ff, (103), 126. — Dronningens (Juliane Maries), 80, 82, 102 ff. — Kongens (Chr. VII), 80, 98 ff. — Kronprins Frederiks, 80, 82, 108 ff. — Arveprinsens, 111. — General Eickstedts, 108.
Frederik III, 1609—70, Marmorbuste, 105.
Frederik IV, 1671—1730, 8 f, 12 f, 55, 94, 116 ff. — Marmorbuste, 34. — Portræt, 100, (117).
Frederik V, 1723—66, 51, 52, 94, 95, 104, 120 ff.
Frederik [VI], Kronprins, 1768—1839, 122, 124.
Frederik VII, 1808—63, 126.
Frederik VIII, 1843—1912, 98, 100, 112, 126.
Frederik, Arveprins, 1753—1805, 122, 124.
Frederik Christian, Prins, 1726—27, 118.
Frederik Wilhelm, Prins af Hessen-Philippsthal, 1786—1839, 125.
Frederiksberg Slot, 13, 14, 19, 50, 96, 129.
F r e d e r i k s b o r g :
„Sparepenge“, 16.
Frederiksberg Slot, 15, 50, 126.
Jærgergaarden, 12.
Friederich Christian, Hertug af Brandenburg-Culmbach, 45, 118.
Friederich Ernst, Hertug af Brandenburg-Culmbach, 45, 118.
Friis, F. F., Architekt, 1793—1865, 126.
Fuchs, Georg Mathias, Maler, † 1797, 104.
Gercken, Diderik, Billedhugger, † 1748, 18, 34, 36, 94.
Green, Elias, Marmorerer, 84.
Grund, J. G., Billedhugger, 1733—96, 121.
Guione, Giulio, Stukkatør, 54, 70, 98.
Guldberg, Ove Høegh, Statssekretær, 1731—1808, 72, 79, 124.

- Gyldenløve, Ulrik Frederik, Statholder, 1638—1704, 8.
- Harsdorff, Caspar Frederik, Architekt, 1735—99, 54, 70 ff, 82, 100, 102, 110, 123, 125.
- Heda, Carl, Maler, 8, 127.
- Heinsohn, Generalmajor, † 1737, 127.
- Hennings, August, Forfatter, 1746—1826, 101.
- Hirschholm, 48, 50, 51, 72, 120.
- Hollændergaarden, 7, 8.
- Holm, Frederik, Maler, 39.
- Holstein, Ulrik Adolf, Greve, Storkansler, 1664—1737, 32, 118.
- Horsevangen, 8.
- Hvid, Cornelis, Forpagter, 8, (9).
- Hännel, J. Fr., Billedhugger, † 1761, 36, 54.
- Isacsz, Isac, Maler, 109.
- Jardin, Nicolas Henri, Architekt, 1720—1799, 65, 68, 70, 101, 112, 113, 114, 121.
- Johan Gasto, Storhertug af Toscana, 1671—1737, 94.
- Juliane Marie, Dronning, 1729—96, 60, 69, 120, 122 ff, Portræt 123. — Katafalk, 124, (125).
- Juliane Sophie, Prinsesse, 1788—1850, 125.
- Jægerspris, 51.
- Karlebye, Jens, Billedhugger, 1730—1812, 71.
- Katharina II, Kejserinde af Rusland, 1729—96, 94.
- Kovangen, 8, 40.
- Kremer, Slotsforvalter, 25
- Krieger, Johan Cornelius, Overlandbygmester, 1683—1755, 12, 24, 25, 28, 34, 35, 39, 40, 44, 45, 46.
- Krock, Hinrich, Hofskildrer, 1671—1738, 27, 85, 87, 96, 97, 99, 101, 102, 105, 109.
- Kronborg, 15.
- København:
- Amalienborg, 66.
- Børsen, 15.
- Gyldendals Ejendom i Klareboderne, 20.
- Kancellibygningen, 14.
- Rosenborg, 15.
- Københavns Slot, Kirken, 34.
- de Lange, Philip, Bygmester, 46.
- Lassen, Johan Jørgen, Hofmaler, 50.
- Lemvig, Carl, Konduktør, 12.
- Lerche, Vincenz, Gehejmerraad, 1666—1742, 26.
- Lindsted, Joachim Diederich, Entreprenør, 46.
- Louise af Mecklenburg-Güstrow, Frederik IV's Dronning, 1667—1721, 116.
- Louise, Fr. V's Dronning, 1724—51, 52, 60, 120.
- Louise, Chr. IX's Dronning, 1817—98, 99.
- Louise Augusta, Prinsesse, 1771—1843, 111, 122.
- Lundehave, 120.
- Løjtved, Kammertjener, 126.
- Lønborg, H. C., Ingeniørofficer, 42, 43.
- Mandelberg, Johan Edvard, Maler, 1731—86, 67, 71, 80, 87, 92 ff, 98, 100, 103, 104, 110, 112, 114, 115.
- van Mander, Karel, Maler, † 1670, 105.
- Marienlyst Slot, 69, 113, 120, 128.
- Marly, 13, 14, 29.
- Moltke, Adam Gottlob, Overhofmarskal, 1710—92, 61, 66, 67, 68, 94, 96, 112, 113, 120.
- „Moltkes Glædeshaug“ (Marienlyst), 69.
- Moltke, Anton Henrik, Overhofmester, 1734—92, 123.
- Moltke, M. E., f. Rosenkrantz, Grevinde, 1742—98, 104, 123.
- Moulin, Billedhugger, 70, 128.
- Neppe, Livtjener, 121.
- Nikolaos, Prins af Grækenland, 126.
- Nyrup:
- Jærgaarden, 12.
- Overgaard, C. N., Maler, f. 1851, 88, 98.
- Jacob Pedersen, Kammertjener, 7, 8.
- Pelli, Marcantonio, Murmester, 18, 28.
- Pontoppidan, Erik, Biskop, Forfatter, 1698—1764, 94, 121.
- Reventlow, Anna Sophie, se Anna Sophie, Dronning.
- „Rogaardshusene“, 7.
- Rosenkrantz, Holger, Baron, Officer, 1702—86, 24, 42, 43.
- Rothe, Rudolph, Slotsgartner, 1802—77, 126.
- Rüde, Anton Christoph, Maler, 1744—1815, 93 f.
- Rytter, Carl, Slotsforvalter, 7.

- Saly, Jacques François Joseph, Billedhugger, 1717—76, 128.
- von Schack, Engel, Carl Ernst, Overhofmarskal, 1750—1811, 124.
- Soherr, Johan Adam, Hofbygningsspektør, 50 f.
- Sophie Caroline af Ostfriesland, Enkefyrstinde, 1707—64, 48, 51, 56, 109, 120.
- Sophie Christiane, Markgrevinde af Brandenburg-Culmbach, 55, 102, 119.
- Sophie Frederikke, Arveprinsesse, 1758—94, 111, 122, 124.
- Sophie Hedevig, Prinsesse, 1677—1735, 108, 116.
- Sophie Magdalene, Dronning, 1700—1770, 47, 50, 51, 52, 58, 102, 116, 118 ff.
- Sophienberg, 58.
- Sorgenfri, 51.
- Sporon, Benjamin Georg, Professor, 1741—96, 122.
- Steinlein, Billedhugger, 54, 61.
- Stoy, Abraham, Stukkatør, † 1734, 20, 32, 34, 39.
- Sturmberg, Johan Adam, Billedhugger og Stukkatør, 20, 34, 108, 109.
- Sturmberg, Johan Christoph, Billedhugger og Stukkatør, † 1723 (?) 20, 108, 109.
- Sørensen, Murmester, 46.
- Tessin, Nicodemus, den yngre, svensk Arkitekt, 1654—1728, 14.
- Thura, Lauritz, Hofbygmester, 1706—59, 24, 42, 43, 46 ff, 56, 58, 60, 62, 63, 64, 94, 95, 120.
- Torm, Erik Jensen, Borgmester, Forfatter, 1684—1764, 10.
- Wahl, Johan Salomon, Maler, 1689—1765, 100 f, 117.
- Vemmetofte, 117.
- Wiedewelt, Johannes, Billedhugger, 1731—1802, 68, 121.
- Willærtz (Willarst), A. E., Maler, 38.
- Zuber, Hoftømmermester, 1705—1771, 48.
- Zumpe, Hofmurmester, 48.
- Oettinger, Johan Friederich, Ingeniørkaptajn, 50.
- Østrup, 7, 8, 10, 13, 127.

BILLEDFORTEGNELSE

1. Hollandske Forpagterfolk	9	21. Thepavillonerne ved Kongebroen	37
2. Den ældste Plan til Fredensborg	11	22. Eremitagen ved Søen	38
3. Den ældste Façadetegning	13	23. Plan af Slot og Have 1729	41
4. Fredensborg 1722	15	24. Sal i Kavalerhuset	43
5. Vindue	16	25. Pilasterkapitæl paa Kavalerhuset	45
6. Dør mod Haven	17	26. Tegning til Forhøjelse af 2den Etage	47
7. Stukloft i den „daglige Spisestue“	18	27. Plan af 2den Etage efter Forhøjelsen	49
8. Stukloft i den røde Sal	19	28. Havesalen	53
9. Snit af Hovedbygningen	21	29. Situationsplan over Fredensborg	55
10. Plan af underste Etage 1729	23	30. Fredensborg set fra Haven	57
11. Snit af Orangeriet og Menageriet 1729	25	31. Slottet set fra Vest, i Forgrunden Rosenøen	59
12. Slotsgade med Store Kro	26	32. En af Skorstenene ved Kuplen	60
13. Prospekt af Fredensborg 1729	27	33. Kirken og Marskalshusene	61
14. Vagthus (corps de garde)	28	34. Proviantskriveriet, nu Slotsforvalterbolig	62
15. Kirken	29	35. Udkast af Jardin til Ombygning af Fredensborg	63
16. Kirkedøren	30	36. Jardins Udkast til Omlægning af Haven	64
17. Kirkens Indre	31	37. Udkast til Volière af Jardin	65
18. Stukloft i Frederik IV's Kirkestol	32		
19. Prædikestolen og Døbefonten	33		
20. Fredens Statue	35		

38. Udkast til Volière, Grundplan . . .	66	61. Hjørne af Stukloft i Havesalen . .	96
39. Jardins Udkast til Mormorhaven med Plan af Volièrens øverste Etage	67	62. Dørstykke i den røde Sal	97
40. En af Thepavillonerne	69	63. Hjørnegemak, nu Dronningens Ka- binet	99
41. Slotsgaarden set fra Terrassen . . .	71	64. Dørstykke i Kronprinsens Sove- værelse	101
42. Fredensborg set fra Indgangen . . .	73	65. Dronning Anna Sophies Sovevæ- relse	103
43. Pavillon ved Indgangen til Slottet	74	66. Damegemakket	105
44. Hovedindgangsdøren	75	67. Dørstykke („Sommeren“) af Man- delberg	106
45. Slottets Façade efter Harsdorffs Ændringer	76	68. Stukloft af Sturmberg	107
46. Projekt til Ombygning af Kuplen .	77	69. Dørstykke i Kronprinsens Audiens- gemak	109
47. Gitterporten	79	70. Plan af øverste Etage	111
48. Theatret paa Fredensborg, Plan . .	81	71. Forgemak i Marskalshuset	113
49. do., Scenen	81	72. Maleri af Mandelberg i Overhof- marskallens Forgemak	114
50. do., Kongelogen	83	73. Hyrdestykke af Mandelberg i Mar- skalshuset	115
51. do., Sidevæg	83	74. Portræt af Frederik IV, af J. S. Wahl	117
52. Plan af nederste Etage i Frederik IV's Tid	86	75. Portræt af Dronning Anna Sophie af B. Denner	119
53. Juno og Æolus, Lofts billede	87	76. Portræt af Juliane Marie af Vigilius Erichsen	123
54. Venus, do.	88	77. Juliane Maries Katafalk	125
55. Flora, do.	89		
56. Plan af nederste Etage 1784	90		
57. Kuppelsalen	91		
58. Agamemnon's Strid med Achilleus	92		
59. Kong Priamos i Achilleus' Telt . .	93		
60. Dør i Kuppelsalen	95		

INDHOLD

BYGNINGSHISTORIEN

I. ØSTRUP	7
Hollændergaarden. — Østrup bliver Jagtgaard — Frederik IV's Lysthus.	
II. FREDENSBORG I FREDERIK IV'S TID	9
Det ældste Fredensborg — Bygmesteren — Opførelsen — Indre Dekoration — Kuppelsalen — Staldbygningen og Domestikhuset — Indvielsen — Det udvidede Fredensborg — Fredens Statue — Eremitagen ved Søen — Afsluttende Arbejder — Haven — Tegninger af Slottet.	
III. FREDENSBORG UNDER CHRISTIAN VI OG FREDERIK V.....	44
Det nye Kavalerhus — Skorstenene, Kriegers sidste Arbejde — Thuras første Arbejder — Thura forhøjer Mezzaninetagen — Andre Bygmestre — Frederik V's første Aar — Den store Udvidelse — Thura vender tilbage — Frederik V's sidste Aar.	
IV. FREDENSBORG SOM ENKESÆDE FOR DRONNING JULIANE MARIE	69
Harsdorff bliver Dronningens Bygmester — Pavillonerne ved Søen — Otekantens Forhøjelse.	

DET INDRE

I. HOVEDBYGNINGEN	85
Loftsmalerier — De tre store Sale — Kongens Værelser — Dronningens Værelser — Kronprinsens og General Eickstedts Værelser — Øverste Etage.	
II. MARSKALSHUSET	112

HOFLIV PAA FREDENSBORG

I. DET 18DE AARHUNDREDE.....	116
Under Frederik IV — Under Christian VI — Under Frederik V — Juliane Maries Enkestand.	
II. DEN NYERE TID	125
Nedgangstid — Ny Glanstid.	

DENNE AARBOG FOR 1928 ER UDGIVET PAA FREDERIKS-
BORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE AF
H. BOISEN OG P. PETERSEN